

تحلیلی بر برج‌ام

(بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برج‌ام)

گردآوری و تألیف:

علیرضا عباسی فریقی زاد

(کارشناس ارشد روابط بین‌الملل)

اردیبهشت ۱۴۰۰

سرشناسه: عباسی فرنقی‌زاد، علیرضا، ۱۳۵۸
عنوان و نام پدیدآور: تحلیلی بر برجام (بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام)
گردآوری و تالیف: علیرضا عباسی فرنقی‌زاد؛ ویراستار ادبی محمدامین الله‌بخش.

مشخصات نشر: تهران: خانه هنرمندان، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۱۵۸ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۶۶۳۹-۵-۰

وضعیت فهرست نویسی: فیپا یادداشت: کتابنامه.

موضوع: برنامه جامع اقدام مشترک، ۱۵ م. ۱۴ ژوئیه

موضوع: تحریم اقتصادی - ایران

موضوع: نفت و گاز - ایران - صنعت و تجارت - جنبه‌های سیاسی

موضوع: انرژی اتمی - ایران - سیاست دولت

موضوع: ایران - روابط خارجی و سیاست و حکومت - قرن ۱۴

موضوع: ایران - تاریخ - انقلاب اسلامی، ۱۳۵۷ - دخالت ایالات متحده

رده بندی کنگره: KZ۵۶۷۵

رده بندی دیویی: ۳۲۷/۱۴۷۴۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۸۴۰۳۰۵۳

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیپا

خانه هنرمندان

عنوان	:	تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام
گردآوری و تالیف	:	علیرضا عباسی فرنقی‌زاد (کارشناس ارشد روابط بین‌الملل)
ناظر پروژه	:	فرهنگ سالمی
ویراستار ادبی	:	محمدامین الله‌بخش
ویراستار فنی	:	هادی عباسی فرنقی‌زاد
ناشر / مدیرمسئول	:	خانه هنرمندان
زمان و نوبت چاپ	:	بهار ۱۴۰۰ / اول
شمارگان	:	۱۰۰۰ نسخه
مدیر پروژه	:	علیرضا عباسی فرنقی‌زاد
طراح و صفحه‌آرا	:	محمدامین الله‌بخش
طراح جلد	:	امیرعلی و ایلیا سالمی
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۹۶۶۳۹-۵-۰
بهاء	:	۵۰۰/۰۰۰ ریال

تمامی حقوق مادی و معنوی این اثر اعم از چاپ، تکثیر و نسخه‌برداری برای مؤلف محفوظ می‌باشد و نقل مطالب، فقط با ذکر کامل

مأخذ مجاز است. تلفن مؤلف: ۰۹۱۹۲۶۷۳۵۸۵

سخن نخست

پس از انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷، تحریم‌های متعددی توسط ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا و سازمان ملل متحد علیه کشورمان به بهانه‌های مختلف تحمیل گردید.

در این کتاب، در ابتدا به تحریم‌های وضع شده از ابتدای انقلاب اسلامی تا پایان دوره ریاست جمهوری اوپاما رئیس‌جمهور وقت ایالات متحده آمریکا پرداخته شده و در ادامه از آنجایی که تحریم‌های وضع شده در زمینه انرژی هسته‌ای به لحاظ تعداد و اثرگذاری بی‌سابقه بوده است، به بررسی آثار و تبعات سیاسی، بین‌المللی و اقتصادی آن در دوره تحریم و پس‌اقدام طی سال‌های ۱۳۸۸ الی ۱۳۹۵ پرداخته شده است.

لازم به ذکر است وضعیت برجام و همچنین اوضاع سیاسی، اقتصادی ایران در دوران آقای ترامپ رئیس‌جمهور وقت ایالات متحده آمریکا متعاقباً و در ادامه کتاب حاضر به رشته تحریر در خواهد آمد.

قدردانی؛

ماحصل آموخته‌هایم را تقدیم می‌کنم به آنان که مهر آسمانی‌شان،
آرام‌بخش آلام زمینی‌ام است؛

تقدیم به روح پاک پدرم، مردی سخت‌کوش، پراراده و نامدار

تقدیم به مادرم، دریای بی‌کران فداکاری و عشق

سپاس؛

- از آنانی که با تدبیر و شجاعت در راه اعتلای وطن کوشیدند و در این راه سختی‌ها و ناملایمات سیاسی و اجتماعی را تحمل نموده تا با تدبیر و اتحاد سیاست مناسب، کشور را از مسیر یک بحران سیوده و خانمان سوز دور سازند.

- از آنان که با شجاعت و از خودگذشتگی، در عرصه میدان (سرداران شهید)، دایره نفوذ و قدرت سیاسی و منطقه‌ای کشور را ارتقاء دادند تا بدخواهان، جرات هرگونه حسارت و تعرض به این مرز و بوم را نداشته باشند.

- از اساتید محترم آقایان؛ دکتر رحیم خستو و دکتر محمد مهدی حسن راجی که به مادانش دک صحتج و مگاه عمیق در خصوص مسایل سیاسی و بین المللی را آموختند و در تهیه و تدوین این کتاب نیز توانستیم از دانش، نظرات و راهنمایی‌های این بزرگواران بهره مند شویم.

فهرست

.....	سخن نخست
.....	قدردانی
.....	پیش‌گفتار
.....	تعریف واژه‌ها و اصطلاحات فنی و تخصصی
.....	فصل ۱: تحریم در حقوق بین‌الملل و انواع آن
.....	مقدمه
.....	بخش اول - سازمان ملل و شورای امنیت
.....	بخش دوم- تاریخچه تحریم‌های اقتصادی در دنیا
.....	گفتار اول- تاریخچه تحریم علیه جمهوری اسلامی ایران
.....	بند اول- تحریم‌های اعمال شده توسط آمریکا
.....	بند دوم- تحریم‌های اعمال شده توسط سازمان ملل متحد
.....	گفتار دوم- تحریم‌های اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران
.....	بند اول- انواع تحریم
.....	بند دوم- ابزارهای تحریم
.....	گفتار سوم- لیست تحریم‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در طول تاریخ
.....	فصل ۲: تأثیر تحریم‌ها بر صنعت نفت و گاز و اقتصاد جمهوری اسلامی ایران
.....	مقدمه
.....	بخش اول - نگاهی کلی به گستره تحریم‌های تصویب شده علیه ایران
.....	گفتار اول- تعمیق روند تقابلی بین ایران و آمریکا
.....	بند اول- اولین تلاش‌های آمریکا برای گسترش تحریم‌ها به بخش نفت و انرژی ایران
.....	بند دوم- قانون داماتو
.....	گفتار دوم- قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد علیه برنامه هسته‌ای ایران
.....	گفتار سوم- تحریم‌های اقتصادی یکجانبه آمریکا با استفاده از تحریم‌های شورای امنیت
.....	.....
.....	گفتار چهارم - تحریم‌های اقتصادی اتحادیه اروپا علیه جمهوری اسلامی ایران
.....	بخش دوم - پیامدهای اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه جمهوری اسلامی ایران

گفتار اول - آثار اعمال تحریم‌های بین‌المللی بر اقتصاد ایران (قبل از برجام).....	۲۶
گفتار دوم - علل اصلی تأثیرگذاری تحریم‌ها بر اقتصاد ایران.....	۲۸
گفتار سوم - علل اصلی تأثیرگذاری تحریم‌ها بر صنعت نفت و گاز ایران.....	۳۱
بخش سوم - اهداف آمریکا از تحریم صنعت نفت و گاز ایران.....	۳۴
گفتار اول - تضعیف موقعیت صنعت نفت و گاز ایران در جهان.....	۳۵
گفتار دوم - تضعیف امنیت ایران از طریق عدم سرمایه‌گذاری مناسب در صنایع نفت و گاز.....	۳۷
گفتار سوم - اعمال فشار بر ایران برای انجام مذاکره.....	۳۹
بند اول - مذاکرات هسته‌ای لوزان سوئیس و تلاش در جهت حصول یک توافق سیاسی.....	۴۰
بند دوم - تشدید تحریم‌های اقتصادی علیه ایران با شکست مذاکرات هسته‌ای.....	۴۱
فصل ۳: برنامه جامع اقدام مشترک (برجام).....	۴۳
مقدمه.....	۴۴
بخش اول - مذاکرات انجام شده برای رسیدن به برنامه جامع اقدام مشترک.....	۴۵
گفتار اول - برنامه جامع اقدام مشترک بین جمهوری اسلامی ایران و کشورهای گروه ۵+۱.....	۴۷
مفاد عمومی.....	۴۸
تعهدات مربوط به تحریم‌ها (پیوست دوم برجام).....	۵۸
کمیسیون مشترک (پیوست چهارم برجام).....	۷۳
برنامه اجرایی (پیوست پنجم برجام).....	۷۷
گفتار دوم - ساز و کار حل و فصل اختلافات احتمالی در برجام.....	۷۹
گفتار سوم - تصویب قطعنامه شماره ۲۲۳۱ در ۲۹ تیر ماه ۱۳۹۴ (۲۰ ژوئیه ۲۰۱۵).....	۸۰
بخش دوم - دستاوردهای برجام برای جمهوری اسلامی ایران.....	۸۳
گفتار اول - حوزه‌های حقوقی و سیاسی.....	۸۳
گفتار دوم - حوزه صنعتی و اقتصادی.....	۸۵
گفتار سوم - آثار رفع تحریم‌های اقتصادی و مالی ایالات متحده.....	۸۸
گفتار چهارم - نتیجه و تحلیل.....	۹۰
فصل ۴: اجرایی شدن برجام و پیامدهای میدانی رفع تحریم‌های اقتصادی.....	۹۳

۹۴.....	مقدمه:
۹۶.....	بخش اول- پیامدهای اقتصادی لغو تحریم‌های بین‌المللی بعد از برجام
۹۷.....	گفتار اول-پیش بینی پیامدهای لغو تحریم‌های بین‌المللی ایران بر اقتصاد جهان
۹۷.....	بند اول- قیمت جهانی نفت
۹۹.....	بند دوم- تجارت متقابل
۱۰۳.....	بند سوم- سرمایه گذاری مستقیم خارجی
۱۰۵.....	بخش دوم- دستاوردهای برجام در صنعت نفت و گاز و صنعت پتروشیمی
۱۰۷.....	گفتار اول- افزایش صادرات صنعت نفت، گاز و فرآورده‌های نفتی
۱۰۷.....	بند اول- صادرات نفت خام
۱۱۱.....	بند دوم- صادرات فرآورده‌های نفتی
۱۱۸.....	گفتار دوم- افزایش درآمدهای نفتی کشور
۱۱۸.....	بند اول- درآمدهای حاصل از فروش نفت خام
۱۲۱.....	بند دوم- درآمدهای حاصل از فروش فرآورده‌های نفتی
۱۲۵.....	گفتار سوم- جذب سرمایه‌گذاری خارجی در صنعت نفت
	گفتار سوم- مبانی نظری تحریم‌های مربوط به برنامه هسته‌ای ایران از نگاه دیپلماسی
۱۲۸.....	دولت‌های ترامپ و اوباما
۱۳۱.....	گفتار چهارم- نتیجه گیری
۱۳۷.....	استراتژی‌های مقابله با اثرات تحریم‌ها
۱۴۳.....	منابع و ماخذ

پیش‌گفتار

تا پیش از تحریم‌های غرب، به طور متوسط روزانه ۲ تا ۲,۲ میلیون بشکه نفت خام به بازارهای جهانی صادر می‌شد اما با شدت گرفتن محدودیت‌های بین‌المللی حجم صادرات نفت خام ایران تا محدوده یک میلیون بشکه در روز کاهش یافت. از سوی دیگر تحریم‌های اتحادیه اروپا نیز بر شرکت‌های بیمه طرف قرارداد با ایران و شرکت‌های کشتیرانی که نفت ایران را جابجا می‌کردند، سبب بروز مشکلاتی در حمل این کالا و شرکت‌های مرتبط با آن به کشورهای آسیای شرقی مانند چین و ژاپن گردید. مضاف به مراتب در سال ۲۰۱۲ شرکت ملی نفت‌کش‌های جمهوری اسلامی ایران در فهرست تحریم‌های اتحادیه اروپا قرار گرفت. این امر موجب وارد شدن فشار اقتصادی فراوانی به کشور شد اما پس از توافقنامه برجام، برخی موانع و مشکلات در ارتباط با صادرات نفت، حضور مجدد شرکت‌های پیمانکاری نفتی، بازگشایی برخی منابع و ارتباطات بانکی توانست است برخی مشکلات مربوط به دوران قبل از برجام را در این حوزه مرتفع سازد. با توجه به اینکه از جمله مهم‌ترین منابع درآمد کشور، فروش نفت و فرآورده‌های آن می‌باشد، بررسی نقش برجام در خصوص رفع و یا کاهش موانع صادرات نفت و انجام قراردادهای پیمانکاری با شرکت‌های خارجی جهت اجرای طرح‌ها و پروژه‌های نفتی به‌ویژه در میدین مشترک نفت و گاز با کشورهای همسایه از اهمیت بالایی برخوردار است. بنابراین بررسی‌های مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام موجب شفاف شدن موضوع می‌گردد.

تعریف واژه‌ها و اصطلاحات فنی و تخصصی

- برجام (متغیر ثابت): مخفف عبارت «برنامه جامع اقدام مشترک» که دکتر محمد جواد ظریف وزیر امور خارجه وقت کشور در بیانیه مشترک توافق لوزان سوئیس در تاریخ ۱۳۹۴/۰۱/۱۳ به کار بردند. برجام عنوان توافقی بود که در مسئله هسته‌ای ایران در تاریخ ۱۳۹۲/۰۸/۰۳ در ژنو سوئیس و توافق جامع آن

مورخ ۱۳۹۴/۰۴/۲۳ در وین اتریش توسط وزرای خارجه ایران و کشورهای ۵+۱ امضاء شد.

- صادرات (متغیر وابسته): به معنی ارسال کالاها به مکان‌ها یا کشورهای دیگر برای فروش یا معاوضه است.
- موانع و مشکلات (متغیر وابسته): به معنی هرگونه جلوگیری و یا ایجاد دشواری در رابطه انجام کاری است.

فصل ۱:

تحریم در حقوق بین الملل و انواع آن

مقدمه

لغت تحریم به معنی اقدامات و تدابیر قهرآمیزی است که با تصویب شورای امنیت سازمان ملل متحد، توسط کشور یا گروهی از کشورها علیه کشور دیگری که به قوانین بین‌المللی تجاوز کرده یا از معیارهای اخلاقی مقبول در جامعه بین‌المللی تخطی کرده است، اعمال می‌شود. این عملکرد می‌تواند یکی از تأثیرگذارترین سلاح‌های جامعه بین‌المللی برای مقابله با خاطیان باشد. اعمال تحریم‌ها هدفمند است و سلاحي بی‌رحمانه و یک طرفه نیست، هدف آن است که کشور متخلف را از عملکرد خود منصرف کند یا بر سر میز مذاکره بنشاند [۲۳].

برای شناخت مفهوم تحریم، در گام نخست باید با مفهوم صلاحیت در جامعه بین‌المللی آشنا شویم. صلاحیت به این معناست که هر کشوری به طور مستقل قدرت و توانایی تصمیم‌گیری در امور داخلی و بین‌المللی خود را بدون دخالت سایر کشورها و قدرت‌ها، داشته باشد. اما این صلاحیت هرگز به صورت مطلق نیست و تصمیمات کشورها در سطح بین‌المللی و حتی داخلی می‌تواند برای آنها مسئولیت‌هایی را به بار بیاورد. به بیانی دیگر مسئولیت، نتیجه‌ی مستقیم اعمال صلاحیت است. برای مثال اگر کشور هلند با تصویب قانونی سعی در رواج برده‌داری داشته باشد، از آنجایی که برده‌داری خلاف قوانین حقوق بشر و کنوانسیون‌های مربوطه است، تصویب این قانون برای کشور هلند مسئولیت بین‌المللی به همراه خواهد داشت. این مسئولیت حتی می‌تواند ناشی از عدم وضع قانون در مواردی باشد که لازم و ضروری است. مثلاً کشوری متعهد می‌شود با تدوین اصول و مواردی قوانین داخلی خود را با اصول جامعه بین‌المللی سازگار و همگام نماید. پیرو مسئولیت ایجاد شده، هرگاه اعمال صلاحیت کشورها، منجر به نقض قوانین و مقررات بین‌المللی بشود، لازم است اقداماتی علیه آنان صورت پذیرد تا دست از اقدامات خود بردارند و بیش از این به نقض قوانین جهانی ادامه ندهند. این اقدامات که به صورت قهرآمیز هم هستند از طرف نهادی به نام شورای امنیت که از ارکان سازمان ملل است صورت می‌پذیرد که در ادامه به معرفی آن می‌پردازیم [۲۳].

بخش اول - سازمان ملل و شورای امنیت

در طی سال‌های گذشته مسائل گوناگونی باعث بی‌نظمی و آشفتگی در نظم جهانی شد که هر یک به نوعی کشورها را مسئول قرار داده است. پس از جنگ جهانی دوم کشورهای دنیا برآن شدند که به این بی‌نظمی پایان دهند و با تأسیس سازمان ملل متحد و تصویب منشور این سازمان و قواعد و اصول بنیادین حقوق بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه، مسئولیت اولیه‌ی حراست از صلح و امنیت بین‌المللی را به این سازمان و یکی از ارکان آن به نام شورای امنیت واگذار کنند. این موضوع در رویه‌ی دادگاه‌های بین‌المللی نیز مورد تأیید قرار گرفته است [۱].

برای نمونه می‌توان به رأی دیوان بین‌المللی دادگستری مورخ ۱۱ آوریل ۱۹۴۹ اشاره کرد. دیوان در این رأی بیان کرد که سازمان ملل حق دارد علیه هر کشور عضو یا غیر عضو که با نقض تعهدات بین‌المللی خود خساراتی را وارد کرده است از راه حقوقی اقامه‌ی دعوا نماید. این به آن معناست که نقض خطوط قرمز جامعه‌ی جهانی، مسئولیت به بار می‌آورد و سازمان ملل را مختار می‌کند تا برای مقابله با آن اقدام حقوقی نماید. نکته‌ی قابل توجه و مهم آن است که در مقایسه با حقوق داخلی، مسئولیت بین‌المللی به ندرت دارای جنبه‌ی کیفری است [۱].

شورای امنیت مهم‌ترین رکن سازمان ملل است، زیرا در واقع تضمین‌کننده‌ی همان اهدافی است که این سازمان اساساً بر پایه‌ی آن تشکیل شده است. بر طبق مواد ۳۹ و ۴۱ از فصل هفتم منشور ملل متحد، شورای امنیت موظف است تا در صورت احراز هرگونه تهدید علیه صلح، نقض صلح یا عمل تجاوز، بنا بر تشخیص، اقداماتی را اتخاذ نماید که مستلزم به کارگیری قوای نظامی نباشد. بر این اساس شورای امنیت که مسئول اصلی حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است، شروع به رسیدگی می‌کند و بر اساس اختیاراتی که از ناحیه‌ی منشور ملل متحد دارا است، علیه کشورهایی که به حفظ صلح و امنیت بین‌المللی پایبند نیستند تصمیماتی را اتخاذ می‌کند. این تصمیمات در قالب قطعنامه‌هایی هستند که از آنها به عنوان تحریم‌های بین‌المللی شورای امنیت یاد می‌شود و می‌توانند شامل: متوقف

ساختن بخشی از روابط اقتصادی، ارتباطات و قطع روابط سیاسی باشند. اقدامات شورای امنیت از اعمال تحریم‌ها تا دستور به اعمال زور در موارد مختلف، متفاوت است [۲].

در دیدگاه منشور ملل متحد از نظر اختلافات دو دسته‌بندی کلی به چشم می‌خورد: اول آنکه اختلافی که به وجود می‌آید صرفاً تهدید ساده علیه صلح و امنیت بین‌المللی باشد که در این مورد شورای امنیت فقط به دادن توصیه اکتفا می‌کند (یعنی از آن کشور درخواست می‌کند که آن رفتار را اصلاح یا رفع نماید) اما اگر این اختلاف صلح و امنیت بین‌المللی را به طور جدی به خطر بیندازد، در این صورت شورا تنها به دادن توصیه اکتفا نکرده، بلکه دستوراتی قهرآمیز صادر می‌کند. در رابطه با مشروعیت اعمال تحریم‌ها باید اشاره کرد که اعمال و تصویب قطعنامه‌های شورای امنیت اساساً مشروع است مگر آنکه هدف از آن اعمال فشار و سلطه بر سایر کشورها یا مغایر با تعهدات قراردادی سایر کشورها باشد. البته اعمال همین تحریم‌ها هم در مواردی که مشروعیت دارد منوط به رعایت قواعد حقوق بین‌الملل است. همچنین تابعان حقوق بین‌الملل و از جمله شورا در اعمال تحریم‌ها و مجازات‌های مالی و اقتصادی باید برخی محدودیت‌های حقوقی را بپذیرند و در چارچوب آن اقدام نمایند. از طرفی اگر کشورهایی که مورد تحریم‌های شورای امنیت قرار گرفته‌اند، بتوانند پس از مذاکرات، راه حل مشترکی برای رفع بحران پیدا کنند، یا رفتار خود را اصلاح کرده و وظایفی را که بر عهده‌ی آنها گذاشته شده است انجام بدهند، می‌توانند شاهد لغو تحریم‌ها یا آثار آن باشند [۲].

البته نباید این نکته را از نظر دور کرد که ابعاد حقوقی تحریم بسیار گسترده‌تر و پیچیده‌تر از موارد گفته شده است به نحوی که می‌تواند تأثیرات بسیاری بر اقتصاد و سیاست و حتی جنبه‌های بی‌شماری از روابط بین‌المللی داشته باشد که نقد و بررسی آنها نیازمند طرح مباحث جداگانه‌ای است.

بخش دوم - تاریخچه تحریم‌های اقتصادی در دنیا

تحریم اقتصادی اغلب به عنوان جایگزین جنگ و اعمال قهریه تلقی می‌شود. مقصود از مناسبات اقتصادی نیز همه انواع روابط اقتصادی اعم از تجاری و مالی است. کشورهای مختلف از تحریم‌های محدود اقتصادی برای مقاصد سیاسی خود علیه کشورهای هدف استفاده می‌کنند ولی این نوع تحریم عموماً کم اثر بوده است. تحریم‌های همه جانبه از سوی سازمان‌های بین‌المللی نیز به ندرت صورت گرفته است. جامعه ملل که در فاصله بین دو جنگ جهانی اول و دوم زمام هماهنگی امور جهان را بر عهده داشت تنها چهار بار مبادرت به تحریم یا اعمال تحریم کرد که تنها دو بار آن موفق بود. بطور مثال جامعه ملل نتوانست با بهره‌گیری از تحریم مانع حمله موسولینی (نخست وزیر ایتالیا) به اتیوپی و تصرف آن کشور در سال‌های ۱۹۳۵ و ۱۹۳۶ شود. سازمان ملل متحد نیز قبل از تحریم عراق در سال ۱۹۹۰ تنها دو بار دست به تحریم همه جانبه زد؛ یکی بر علیه رودزیا در سال ۱۹۶۶ و دیگری تحریم تسلیحاتی همه جانبه علیه آفریقای جنوبی در سال ۱۹۷۷. در این تحریم‌ها هدف بازدارندگی یا تغییر رفتار و یا تنبیه است [۲۲].

نکته بسیار مهم و جالب این است که تحریم گاه معطوف به سیاست داخلی، تأمین نظر گروه‌ها و به دست آوردن رأی است. صاحب‌نظران نمونه این امر را تحریم چین از سوی آمریکا و اروپا به دلیل ناآرامی‌های میدان تیان آن من می‌دادند. هدف دولت آمریکا از این تحریم تنها نشان دادن خود به عنوان دولتی حامی حقوق بشر بود. ایالات متحده آمریکا در دوران ریاست جمهوری کلینتون ۱۶۱ بار تحریم اقتصادی علیه ۳۵ کشور جهان اعمال کرد. این رقم بیشترین استفاده از تحریم اقتصادی علیه کشورهای دیگر در تاریخ آمریکاست. جمعیت این ۳۵ کشور، به هنگام اعمال تحریم‌ها، بالغ بر ۳/۲ میلیارد نفر بود. این کشورها همچنین ۷۹۰ میلیارد دلار از صادرات جهان را خریداری می‌کردند. آمریکا خود از تحریم‌های اعمال شده زیان‌های زیادی دیده است. طبق برآورد بنیاد هریتیج، تحریم اقتصادی ۲۶ کشور جهان صادرات آمریکا را ۱۹ میلیارد دلار کاهش داد،

۲۰۰ هزار شغل را در بخش صادرات از بین برد و کارگران بخش صادرات به لحاظ دستمزد یک میلیارد دلار ضرر کردند [۲۲].

گفتار اول - تاریخچه تحریم علیه جمهوری اسلامی ایران

بند اول - تحریم‌های اعمال شده توسط آمریکا

تحریم‌های اعمال شده از سوی آمریکا علیه ایران از زمان ریاست جمهوری جیمی کارتر تا به امروز به شرح ذیل می باشد:

- کارتر بلافاصله پس از تسخیر سفارت آمریکا در نوامبر سال ۱۹۷۹ با صدور اعلامیه شماره ۴۷۰۲ واردات نفت از ایران را ممنوع کرد. ده روز بعد با صدور دستور اجرایی شماره ۱۲۱۷۰، تمامی دارایی‌های بانک مرکزی و دولت ایران در کشور آمریکا مسدود شد. کارتر بار دیگر در اوایل سال ۱۹۸۰ با صدور دستور اجرایی شماره ۱۲۲۰۵ صادرات به ایران و نیز معاملات مالی با ایران را تحریم کرد. همچنین براساس دستور اجرایی شماره ۱۲۲۱۱ واردات از ایران به کلی ممنوع اعلام گردید و مسافرت اتباع آمریکا به کشورمان ممنوع شد. پس از امضاء توافقنامه الجزایر، آمریکا همه دستورهای اجرایی فوق را به جز دستور انسداد دارایی‌ها را لغو کرد [۸].

- پس از انفجار مقر نظامیان آمریکا در بیروت که در سال ۱۹۸۳ صورت گرفت، ریگان در ژانویه ۱۹۸۴ ایران را حامی تروریسم نامید. یک سال بعد آمریکا میزان کمک‌های خود را به سازمان‌های بین‌المللی به اندازه منابع مالی اختصاص داده شده آنها کاهش داد. در سال ۱۹۸۸ نیز طی بخشنامه‌ای از کلیه مدیران آمریکایی عضو سازمان‌های بین‌المللی خواسته شد تا به تقاضاهای ایران برای دریافت وام یا تأمین مالی رأی منفی دهند و با آن به طور جدی مخالفت کنند. آمریکا در سال ۱۹۸۶ براساس قانون کنترل صادرات تسلیحات، ایران را از دریافت تسلیحات و قطعات یدکی محروم کرد. در اکتبر ۱۹۸۷ به بهانه حمایت ایران از تروریسم بین‌المللی و براساس یک دستور اجرایی انواع واردات از ایران از جمله نفت تحریم شد.

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام.....۹

- در سال ۱۹۹۲ قانونی تحت عنوان قانون عدم اشاعه تسلیحات ایران و عراق به تصویب مجلس نمایندگان و سنای ایالات متحده رسید. براساس این قانون تحریم‌ها شامل اقلامی می‌شد که استفاده‌های دو منظوره برای مقاصد تسلیحاتی داشتند. علت گنجاندن ایران در این قانون گزارش سازمان سیا بود، در این گزارش ادعا شد که، ایران دو میلیارد دلار برای تولید سلاح‌های کشتار جمعی اختصاص داده است.

- گرچه انتظار می‌رفت که به علت روابط نفتی بوش و چنی بسیاری از تحریم‌های یک جانبه آمریکا لغو گردد ولی فعالان لابی آی‌پک (رژیم صهیونیستی اسرائیل) توانستند با نفوذ خود موجب تمدید قانون ایلسا در سال ۲۰۰۱ شوند. چنی و «پاول» در این خصوص با یکدیگر اختلاف نظر داشتند. سرانجام چنی با ارائه گزارشی مبنی بر لزوم استفاده از ابزار تحریم موجبات تمدید این قانون را فراهم کرد. اما این بار بوش آن را برای فقط دو سال تمدید نمود. این موضوع می‌توانست علامتی برای آینده باشد، اما با وقوع رخداد ۱۱ سپتامبر احتمال تمدید نشدن قانون یکسره از میان رفت [۸].

بند دوم- تحریم‌های اعمال شده توسط سازمان ملل متحد

همانطور که قبلاً اشاره شد تحریم‌های اقتصادی بر سه نوع است. هزینه‌های تحریم اقتصادی بسته به نوع تحریم متفاوت است؛ چنانچه تحریم به صورت یک جانبه از سوی یک کشور انجام شود اثربخشی کمتر دارد و به همین نسبت چنانچه از سوی چند کشور یا از سوی شورای امنیت سازمان ملل اعمال شود اثربخش‌تر است. تحریم‌های همه جانبه بسیار نادر هستند. تحریم‌هایی که توسط شورای امنیت سازمان ملل متحد اتخاذ می‌شوند از نظر اهمیت از دو مورد نخست حساس‌تر هستند. فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد چهار ماده دارد (۳۹ تا ۴۲) که موارد ۳۹ و ۴۰ به بحث شناسایی و احراز تهدید صلح و امنیت جهانی می‌پردازند و شورای امنیت می‌تواند هر اقدامی را برای جلوگیری از وخامت اوضاع انجام دهد. تاکنون شورای امنیت سازمان ملل سه قطعنامه (۱۷۳۷، ۱۶۹۶ و

۱۷۴۷) علیه ایران صادر کرده است. قطعنامه ۱۶۹۶ معطوف به مواد ۳۹ و ۴۰ است. ماده ۴۱ تحریم‌های سیاسی و اقتصادی را در نظر می‌گیرد. در قطعنامه اول بطور مستقیم اشاره‌ای به نوع تحریم نشده بود لیکن در قطعنامه دوم به تحریم بانک سپه اشاره شده است و در قطعنامه سوم برخی از بانک‌ها دیگر کشور نیز تحریم شده‌اند [۸].

گفتار دوم - تحریم‌های اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران

بند اول - انواع تحریم

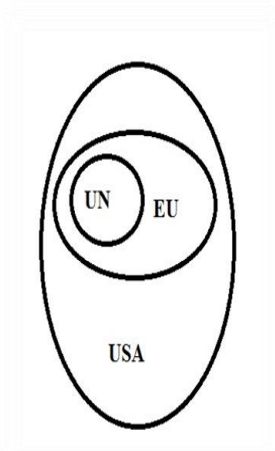
سه سطح تحریم فعالیت‌های بین‌المللی ایران را تحت تأثیر خود قرار داده است.

۱- تحریم سازمان ملل متحد (UN)

۲- تحریم اتحادیه اروپا (EU)

۳- تحریم ایالات متحده آمریکا (USA)

این سه تحریم از لحاظ ساختار و محدوده اثرگذاری به شکل زیر قابل نمایش می‌باشد:

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام.....۱۱

بند دوم- ابزارهای تحریم

در حال حاضر تحریم‌های انجام شده از طریق ۵ ابزار اساسی اعمال می‌گردد
[۲۱]:

۱- از طریق بانک‌ها

عدم اعطای وام، باز نکردن LC برای ایران و بویژه عدم تبادل پول با ایران

۲- از طریق فشار بر شرکت‌ها

اجبار شرکت‌ها به عدم انعقاد قرارداد با ایران و اتخاذ جرائم کیفری و ارزی برای آنها

۳- از طریق بیمه

با ممنوعیت بیمه محصولات و مرسولات یا کشتی‌ها از/به ایران و در نتیجه ایجاد مشکلات شدید در جابجایی بسیاری از کالاها (البته این موضوع ظرفیت خوبی برای بیمه‌های داخلی ایجاد کرده است).

۴- از طریق حمل و نقل

با تحریم کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران، این شرکت اجازه تبادلات مالی، حمل و نقل، سوخت‌گیری و توقف در بنادر بین‌المللی و ... را ندارد. در حال حاضر برخی بارنامه‌های صادر شده (به سفارش ایران) به مقصدی غیر از ایران بارگیری شده و در بین راه مقصد را تغییر می‌دهند، این عمل مشمول پرداخت هزینه‌هایی است که جزء هزینه‌های تحریم محسوب می‌شود.

۵- از طریق ایجاد محدودیت برای کالاهای خاص

محدود یا مسدود نمودن خرید/فروش برخی کالاها از/به ایران به‌ویژه اقلامی با کاربردهای دوگانه و نظامی

گفتار سوم - لیست تحریم‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در طول تاریخ

همان طور که بیان شد، با تصویب قطعنامه ۱۹۲۹ شورای امنیت سازمان ملل متحد، بانک مرکزی و چند بانک دیگر از جمله بانک‌های تجارت و ملی تحت تحریم‌های آمریکا و اتحادیه اروپا قرار گرفت. صنعت نفت ایران نیز با هدف کاهش درآمدهای نفتی کشور از سوی آمریکا و کشورهای اتحادیه اروپا مورد تحریم قرار گرفت. در ادامه تمامی تحریم‌های اقتصادی کشور آورده شده است [۱۱].

سال	تاریخ اعمال تحریم	نهاد/کشور تحریم کننده	نوع تحریم	جزئیات تحریم
۱۳۷۸	۸۹/۰۲/۰۸	مجلس نمایندگان آمریکا	بانکی	لایحه تحریم شرکت‌هایی که با ایران معاملات تجاری دارند تصویب شد.
	۸۹/۰۲/۲۷	آمریکا	بانکی/نفتی	اقداماتی علیه پست بانک و ۲۲ شرکت نفتی و انرژی و بیمه ایران و شعب آنها در لندن و سنگاپور و دبی
	۸۹/۰۸/۰۷	آمریکا	کشتیرانی	۳۷ شرکت اروپایی و ۵ شهروند ایرانی که در بخش کشتیرانی ایران فعالیت داشتند تحریم شدند.
	۸۹/۱۰/۲۴	خزانه‌داری آمریکا	کشتیرانی	وزارت خزانه‌داری آمریکا ۲۴ شرکت کشتیرانی را به علت تجارت با ایران تحریم کرد.
۱۳۹۰	۹۰/۰۴/۰۳	خزانه‌داری آمریکا	کشتیرانی	شرکت هواپیمایی ایران (ایران ایر) و مهم‌ترین اپراتور کشتیرانی در بنادر ایران تحریم شد.
	۹۰/۰۹/۳۰	خزانه‌داری آمریکا	کشتیرانی	اعمال تحریم علیه ۱۰ شرکت کشتیرانی ایران
	۹۰/۱۰/۱۱	آمریکا	بانکی	تحریم بانک مرکزی ایران (شرکت‌های خارجی که با بانک مرکزی ایران معامله‌ای انجام دهند تحریم می‌شوند).
	۹۰/۱۱/۰۳	اتحادیه اروپا	نفتی/بانکی	موافقت اعضاء با اعمال تحریم‌های تدریجی بانکی و نفتی علیه ایران - انعقاد قرارداد جدید در بخش نفتی ایران از سوی کشورهای عضو اتحادیه اروپا ممنوع شد.
	۹۰/۱۱/۰۴	خزانه‌داری آمریکا	بانکی	اعمال تحریم‌هایی علیه بانک تجارت ایران
	۹۰/۱۲/۱۰	خزانه‌داری آمریکا	بانکی	تحریم بانک دویی با ادعای کمک به فرار ایران از تحریم‌های بین‌المللی
۱۳۹۱	۹۱/۰۱/۲۳	اتحادیه اروپا	نفتی	۲۷ کشور اروپایی تصمیم به تحریم واردات نفت از ایران به اروپا گرفتند.
	۹۱/۰۴/۲۳	آمریکا	کشتیرانی/بانکی	شرکت نفتکش ملی ایران به همراه ۵۸ کشتی و ۲۷ موسسه و نهاد وابسته تحریم شد - ۵۰ شرکت و موسسه مالی ایرانی نیز مورد تحریم قرار گرفتند.
۱۳۹۲	۹۲/۰۲/۲۰	خزانه‌داری آمریکا	بانکی	بانک مشترک ایران و ونزوئلا تحریم شد.
	۹۲/۰۲/۱۰	آمریکا	نفتی	برای نخستین بار صنعت پتروشیمی ایران مورد تحریم قرار گرفت. (هشت شرکت پتروشیمی تحریم شد)

فصل ۲:

تأثیر تحریم بار صنعت نفت و گاز و اقتصاد

جمهوری اسلامی ایران

مقدمه

بعد از شدت گرفتن تحریم‌ها از سال ۹۰ به بعد، اقتصاد ایران و به دنبال آن صنایع کشور دچار چالش‌های جدی شدند. در بین این صنایع، صنعت نفت به دلیل کاهش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و در پی آن کند شدن ظرفیت تولید نفت و گاز، با بحران‌هایی روبرو شد که این امر موجب تضعیف جایگاه ایران در بازار جهانی انرژی گردید. آمارهای منتشر شده نشان می‌دهد که در بازه زمانی بعد از تحریم‌های بین‌المللی (ژانویه ۲۰۱۱ تا مه ۲۰۱۴) روند واردات نفت کشورهای چین، ژاپن، هند، ترکیه، کره جنوبی که از خریداران سنتی نفت ایران بوده‌اند، نسبت به سال قبل تقریباً نصف شد. علت این امر تشدید تحریم‌ها از سال ۲۰۱۲ و ایجاد محدودیت‌هایی برای خرید و انتقال نفت و گاز به اروپا بود که بخش نفت ایران را بشدت تحت تأثیر قرار داد و در عرض یک سال صادرات نفت ایران از ۲/۸ میلیون بشکه در روز در جولای ۲۰۱۱، به زیر یک میلیون بشکه در جولای ۲۰۱۲ کاهش یافت. نیمی از کاهش صادرات نفت ایران از منع شرکت‌های اروپایی از واردات نفت ایران بود و نیمی دیگر نیز کاهش خرید کشورهای آسیایی را شامل می‌شد. همچنین ممنوعیت شرکت‌های اروپایی از بیمه محموله‌های نفتی ایران مانع از فروش نفت خام ایران به مشتریان خود می‌شد. بنابراین با تشدید تحریم‌ها تولید و صادرات نفت ایران با کاهش جدی روبرو شد [۹]

از طرف دیگر جریان سرمایه‌گذاری خارجی به ایران نیز در اثر اعمال تحریم‌ها کاهش شدید یافت. بطوری که قبل از سال ۲۰۱۱ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران به طور متوسط، در حدود ۴ میلیارد دلار در سال بود که صنعت نفت و گاز سهم زیادی از سرمایه‌گذاری خارجی را به خود اختصاص می‌داد. لیکن بعد از اعمال تشدید تحریم‌ها در سال ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۴ هیچ گونه سرمایه‌گذاری در صنعت نفت و گاز ایران صورت نگرفت و در سال ۲۰۱۵ نیز میزان آن اندک بود. بنابراین یکی دیگر از دلایل کاهش تولید نفت ایران، کاهش سرمایه‌گذاری خارجی بعد از شدت گرفتن تحریم‌ها بود. با توجه به اینکه اقتصاد ایران وابستگی زیادی به نفت دارد و بخش عمده‌ای از صادرات نیز مربوط به نفت و فرآورده‌های

نفتی است، بدیهی است که تحریم‌ها هم بر اقتصاد کشور و هم بر صنعت نفت کشور تأثیر چشمگیری گذاشت. هرچند که تأثیر مثبت تحریم بر صنایع از بعد خودکفایی صنایع مطرح بود، اما تأثیر منفی آن نیز بر صنایع و به خصوص صنعت نفت کاملاً مشهود بود [۹].

بخش اول - نگاهی کلی به گستره تحریم‌های تصویب شده علیه ایران

تحریم‌های علیه ایران، عمری به درازای تشکیل نظام جمهوری اسلامی ایران دارند. این تحریم‌ها از سال‌های آغازین پس از انقلاب سال ۱۳۵۷ و به دنبال اشغال و گروگان‌گیری سفارت آمریکا در تهران آغاز گردید. این تحریم‌ها که به تدریج و طی سه دهه گذشته ابعادی بسیار گسترده و پیچیده به خود گرفت، در واقع بازتابی است از رویکرد ستیزه‌جویانه و تقابل‌گرایانه حاکمیت نظام اسلامی با آمریکا و غرب؛ نتیجه این رویکرد ستیزه‌جویانه حاکمیت نظام اسلامی علیه آمریکا، همانطور که می‌دانیم، با واکنش سریع دولت آمریکا علیه ایران همراه بوده است. در ۸ نوامبر سال ۱۹۷۸، درست چهار روز پس از تسخیر سفارت آمریکا توسط دانشجویان اسلام‌گرای انقلابی و گروگان‌گیری دیپلمات‌ها و اتباع آمریکایی، رئیس‌جمهوری وقت آمریکا جیمی کارتر، به استناد «قانون کنترل صادرات تسلیحات»، فروش و تحویل هرگونه سلاح و جنگ افزار نظامی به ایران را ممنوع کرد. در ۱۴ نوامبر ۱۹۷۸، فقط شش روز پس از نخستین تحریم آمریکا علیه ایران، رئیس‌جمهوری آمریکا با صدور فرمان اجرایی شماره ۱۲۱۷۰ تمامی دارایی‌های دولت ایران نزد بانک‌های آمریکایی را مسدود کرد. دو رشته تحریم‌های یاد شده، با وضع و اعمال دو رشته از تحریم‌های دیگر آمریکا علیه ایران در ۷ آوریل ۱۹۸۰ و ۱۷ آوریل ۱۹۸۰ پیگیری گردید. براساس این دو رشته تحریم‌ها، هرگونه صادرات آمریکا به ایران، به جزء مواد غذایی و دارو با فرمان اجرایی ۱۲۲۰۵ رئیس‌جمهوری وقت آمریکا ممنوع شد. در همان حال، با صدور فرمان اجرایی شماره ۱۲۱۱۱ هرگونه واردات از ایران به آمریکا ممنوع

گردید. کلیه تجهیزات نظامی که پیش‌تر توسط دولت ایران خریداری شده یا سفارش داده شده بود، نیز توقیف گردید و بالاخره بر اساس این رشته از تحریم‌ها، آمریکاییان از انجام هرگونه داد و ستد مالی با ایرانیان منع شدند و این سرآغاز روندی تقابلی بین آمریکا و ایران بود که تاکنون ادامه یافته است [۱۱].

گفتار اول - تعمیق روند تقابلی بین ایران و آمریکا

تحریم‌های آمریکا علیه ایران یکی از محورهای اصلی سیاست آمریکا در قبال ایران پس از انقلاب سال ۱۹۷۹ بوده است. اهداف تحریم‌های آمریکا علیه ایران به مرور زمان تحول یافته است. در حالی که تحریم‌های آمریکا علیه ایران طی سال‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ میلادی به هدف فشار آوردن بر ایران به بهانه رها کردن تروریسم و حمایت از تروریسم و همچنین محدود ساختن قدرت استراتژیک ایران در منطقه خاورمیانه طرح‌ریزی شده بود، از سال ۱۹۹۶ به تدریج به سوی برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران گرایش یافت. از اواسط سال ۲۰۰۰ میلادی، تحریم‌های آمریکا بر روی برنامه هسته‌ای ایران متمرکز شد. هدف از این تمرکز، محدود کردن ظرفیت غنی‌سازی ایران و اجبار ایران به ترک ابعاد احتمالی نظامی برنامه هسته‌ای‌اش بوده است. در این راستا، از سال ۱۹۹۶ کنگره و دولت‌های پی‌درپی آمریکا، با تصویب قوانین، فرامین و بخشنامه‌های اجرایی، تحریم بخش نفت و انرژی ایران را به منظور فشار هرچه بیشتر بر اقتصاد ایران در متن برنامه‌های خود قرار داده‌اند [۸].

بند اول - اولین تلاش‌های آمریکا برای گسترش تحریم‌ها به بخش نفت و انرژی ایران

هدف آمریکا از تصویب این قوانین و بخشنامه‌های اجرایی، تشویق و یا اجبار شرکت‌های خارجی به ترک بازار نفت و انرژی ایران بوده است. در واقع، آمریکا به موجب این قوانین و بخشنامه‌ها، شرکت‌های خارجی فعال در زمینه نفت و انرژی در ایران را مجبور می‌کرد تا بین بازار آمریکا و ادامه همکاری و سرمایه‌گذاری در بخش انرژی ایران، یکی را انتخاب کنند. این رویکرد تازه آمریکا درباره محروم

کردن شرکت‌های خارجی که در بخش نفت و انرژی ایران فعالیت می‌کردند از بازار آمریکا، بنیان و شالوده‌ی تحریم‌هایی را پی‌ریزی کرد که به عنوان تحریم‌های یک جانبه آمریکا علیه ایران معروف شد. هرچند که این گونه تحریم‌ها در ابتدای امر تأثیرات مهم و عمده‌ای در برداشت، این تحریم‌های یکجانبه، پس از محکومیت‌های پی در پی برنامه هسته‌ای ایران در شورای امنیت سازمان ملل متحد، ابعادی بسیار گسترده و فراگیر به خود گرفت و مبدل به تحریم‌های چندجانبه علیه ایران شد [۱۹].

بند دوم - قانون داماتو

نقطه شروع تحریم‌های یکجانبه علیه ایران قانون موسوم به «داماتو» بود. براساس این قانون که در سال ۱۹۹۵ به تصویب رسید، رئیس‌جمهوری وقت آمریکا اجازه یافت تا شرکت‌های غیرآمریکایی را که فناوری‌های صنعت نفت در اختیار ایران می‌گذارند تحریم کند. قانون داماتو، پس از آمیختگی با طرح بنیامین گیلمن، رئیس کمیسیون روابط بین‌الملل مجلس نمایندگان آمریکا که محتوایی مشابه با قانون داماتو داشت، در قالب مجازات‌های جدید آمریکا علیه ایران و لیبی در سال ۱۹۹۶ توسط کنگره آمریکا تصویب شد و سپس به امضاء بیل کلینتون، رئیس‌جمهوری وقت آمریکا رسید. این قانون برای شرکت‌های غیرآمریکایی که در بخش انرژی ایران بیش از ۲۰ میلیون دلار در سال سرمایه‌گذاری کنند، مجازات‌هایی را مشخص کرده است. همچنین «قانون تحریم‌های ایران و لیبی» تحریم‌های بیشتری را برای کشورهای ثالث که به ایران صادرات دارند قائل گردید [۸].

گفتار دوم- قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد علیه برنامه

هسته‌ای ایران

قطعنامه‌های شورای امنیت علیه برنامه هسته‌ای ایران ضمن آنکه مجموعه تحریم‌های جدیدی را علیه جمهوری اسلامی ایران به تصویب می‌رساند، چارچوب قانونی جدیدی را در اختیار آمریکا قرار می‌دهد تا حلقه تحریم‌های یکجانبه خود علیه ایران را تنگ‌تر و تنگ‌تر کند. همانطور که خواهیم دید، پس از محکومیت برنامه هسته‌ای ایران طی شش قطعنامه شورای امنیت، موضوع برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی ابعادی بین‌المللی به خود می‌گیرد و این شرایط، بهترین فرصت را برای آمریکا فراهم می‌سازد تا با توجه به نفوذ گسترده سیاسی-اقتصادی خود در جهان، ضمن آنکه متحدان غربی خود را در استراتژی تحریمی خود علیه ایران بسیج و شریک کند، سایر کشورها و شرکت‌های جهان را ناچار به پیروی از سیاست‌گذاری تحریمی آمریکا علیه ایران کند. همانطور که در ادامه ملاحظه خواهیم نمود، تحریم‌های مندرج در این شش قطعنامه، برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی را هدف قرار می‌دهند و تلاش بر آن است که تمامی فعالیت‌ها، چه از سوی کشورها، اشخاص حقوقی و حقیقی در ارتباط با توسعه برنامه هسته‌ای ایران را محدود کند. تحریم‌های شورای امنیت همچنین تلاش می‌کنند تا ظرفیت نظامی ایران را با تحریم صادرات هرگونه سلاح و تجهیزات نظامی تضعیف کند ولیکن، در مجموعه تحریم‌های شورای امنیت، ما هیچ اثری از تحریم‌هایی که هدف آنها مستقیماً تضعیف اقتصاد ایران باشد مشاهده نمی‌شود. تحریم بانک سپه و کشتیرانی جمهوری اسلامی، صرفاً به لحاظ ارتباطات مشکوک این دو نهاد با پرونده هسته‌ای ایران صورت گرفته است [۱۴].

قطعنامه شماره ۱۶۹۶، نخستین قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل متحد درباره پرونده هسته‌ای ایران بود که در ۳۱ ژوئیه سال ۲۰۰۶ به تصویب رسید. این قطعنامه با ۱۴ رأی موافق و یک رأی مخالف (کشور قطر)، به تصویب رسید. این قطعنامه به ایران مدت یک ماه مهلت داد تا فعالیت‌های هسته‌ای خود در

زمینه‌ی غنی‌سازی اورانیوم را متوقف کند. نخستین قطعنامه شورای امنیت فاقد اقدامات تنبیهی علیه ایران بود، اما سند الزام‌آوری برای ایران بشمار می‌آمد تا مفاد مندرج در این قطعنامه را رعایت کند. این قطعنامه در چهارچوب ماده ۴۰ منشور ملل متحد صادر شده بود؛ در ماده ۴۰ اقدامات تنبیهی علیه ایران منظور نشده بود، اما عدم اجرای خواست‌های مندرج در این ماده، ایران را با واکنش‌های پیش‌بینی شده در ماده ۴۱ فصل هفتم منشور ملل متحد که در برگزیده‌ی اقدامات تنبیهی می‌باشد روبرو کرد [۱۴].

قطعنامه شماره ۱۷۳۷، دومین قطعنامه شورای امنیت در ۲۳ دسامبر سال ۲۰۰۶ با رأی هر ۱۵ کشور حاضر در شورای امنیت به تصویب رسید. شورای امنیت با صدور این قطعنامه، مجموعه تحریم‌هایی شامل تحریم تأسیسات حساس هسته‌ای و توقیف دارایی‌ها و شرکت‌های ایرانی مرتبط با برنامه‌ی هسته‌ای ایران را به تصویب رساند و به ایران مدت ۶۰ روز فرصت داد تا برنامه غنی‌سازی اورانیوم خود را به حالت تعلیق درآورد [۱۴].

قطعنامه شماره ۱۷۴۷، سومین قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل متحد در ارتباط با پرونده‌ی هسته‌ای ایران بود که در تاریخ ۲۴ مارس سال ۲۰۰۷ میلادی، با رأی موافق تمامی پانزده عضو شورای امنیت سازمان ملل متحد، به تصویب رسید. این قطعنامه، همکاری تمامی کشورهای جهان با شرکت‌های ایرانی را که در زمینه انرژی هسته‌ای فعالیت دارند، منع کرده است. همچنین، ممنوعیت صادرات و واردات سلاح‌های سنگین به ایران نیز از دیگر موارد مندرج در این قطعنامه است. این قطعنامه دربرگیرنده دومین مجموعه تحریم‌های شورای امنیت شامل تحریم‌های جدید مالی و تسلیحاتی علیه ایران بود. این تحریم‌ها توقیف دارایی‌ها را به ۲۸ گروه، شرکت‌ها و اشخاص دیگری که در فعالیت‌های حساس هسته‌ای ایران یا تولید موشک‌ها شرکت داشتند، یا از آن حمایت می‌کردند، افزایش داد. بانک سپه و شرکت‌های مرتبط با سپاه پاسداران نیز از جمله نهادهایی بودند که نام آن‌ها در این دور از تحریم‌ها اضافه شد. این قطعنامه

خواستار اجرای فصل هفتم از بند ۴۱ منشور سازمان ملل شد تا حذف اقدام نظامی علیه ایران را پیش‌بینی کند [۱۴].

قطعنامه شماره ۱۸۰۳، چهارمین قطعنامه شورای امنیت در سوم مارس سال ۲۰۰۸ به تصویب رسید. این قطعنامه، تحریم‌های اعمال شده در قطعنامه‌های قبل شورای امنیت علیه ایران را تشدید نمود. همچنین به موجب این قطعنامه، تمامی کشورهای عضو سازمان ملل متحد موظف گردیدند تا تمامی محموله‌های مشکوک دریایی و هوایی به مقصد ایران و بالعکس را، مورد بازرسی‌های گسترده قرار دهند. این قطعنامه، ممنوعیت داد و ستد کالاهایی را که کاربردهای دوگانه‌ی نظامی و غیرنظامی دارند را در جنبه‌های متفاوت بسط داد؛ این ممنوعیت‌ها، همچنین شامل فروش تمامی فناوری‌ها در این زمینه‌ها به ایران بود [۱۴].

قطعنامه شماره ۱۸۳۵، پنجمین قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل متحد در ۲۷ سپتامبر سال ۲۰۰۸ با رأی موافق همه ۱۵ عضو شورای امنیت به تصویب رسید. این قطعنامه، حاوی تحریم‌های تازه‌ای علیه ایران نبود و صرفاً از ایران می‌خواست چهار قطعنامه پیشین شورای امنیت را هرچه سریع‌تر اجرائی نماید [۱۴].

قطعنامه شماره ۱۹۲۹، ششمین قطعنامه شورای امنیت علیه ایران در تاریخ ۹ ژوئن سال ۲۰۱۰ به تصویب رسید؛ که وفق مفاد آن، ایران از کلیه فعالیت‌های تجاری مرتبط با غنی‌سازی اورانیوم، مواد هسته‌ای و فناوری با دیگر کشورها محروم می‌شود. همچنین تمامی کشورهای عضو سازمان ملل متحد از انتقال هرگونه سلاح و تجهیزات نظامی، سیستم‌ها و قطعات مرتبط با آن‌ها به ایران نیز منع شدند. بواسطه این قطعنامه تحریم‌های تازه‌ای علیه ایران وضع شد؛ تحریم سپاه پاسداران و شرکت کشتیرانی جمهوری اسلامی را می‌توان موارد مهم تحریم‌های مندرج در قطعنامه ششم شورای امنیت نامید [۱۴].

گفتار سوم - تحریم‌های اقتصادی یکجانبه آمریکا با استفاده از تحریم‌های

شورای امنیت

در این بخش از مجموعه تحریم‌های وضع شده علیه جمهوری اسلامی ایران، تحریم‌های یکجانبه آمریکا که پیش‌تر شرکت‌های آمریکایی را هدف قرار داده بودند، ابعادی گسترده‌تر و بین‌المللی یافتند. این تحریم‌ها بخش نفت و انرژی ایران و همچنین سیستم بانکی و بیمه و حمل و نقل ایران را هدف قرار دادند. قوانین و بخشنامه‌هایی که توسط کنگره آمریکا و یا یکی از مجالس سنا یا نمایندگان آمریکا به تصویب می‌رسیدند و از طرفی تحریم‌های وزارت خزانه‌داری آمریکا، تحریم‌هایی را علیه شرکت‌ها و کشورهایی از جهان تسری می‌دادند (تحریم‌های ثانویه) که مجموعه تحریم‌های یکجانبه آمریکا علیه ایران را رعایت نمی‌کردند. بدین ترتیب حلقه تحریم‌های جمهوری اسلامی ایران باز هم تنگ‌تر شد. در ادامه به فهرستی از مهم‌ترین تحریم‌های یکجانبه آمریکا علیه ایران اشاره شده است [۱۴]:

- تحریم شرکت‌های صادر کننده بنزین به ایران در ۳۰ ژوئن سال ۲۰۰۹ در مجلس سنای آمریکا به تصویب رسید.
- مجلس نمایندگان آمریکا در ۲۹ ماه مه سال ۲۰۱۰ لایحه‌ی تحریم شرکت‌هایی که با ایران معاملات تجاری دارند را تصویب نمود.
- وزارت خزانه‌داری آمریکا در ۱۷ ژوئن ۲۰۱۰ تحریم‌هایی را علیه چندین شرکت کشتیرانی ایران تصویب و به مرحله اجراء گذاشت. همچنین ۲۲ شرکت نفتی، انرژی و بیمه که توسط دولت ایران اداره می‌شدند و در ایران و یا نقاط مختلف جهان فعالیت می‌کردند مورد هدف این تحریم‌ها قرار گرفتند.
- در ۲۹ اکتبر سال ۲۰۱۰، آمریکا تحریم‌های جدیدی را علیه ۳۷ شرکت اروپایی اعمال کرد.
- وزارت خزانه‌داری آمریکا در ۱۴ ژانویه ۲۰۱۱ تعداد ۲۴ شرکت کشتیرانی بین‌المللی را به علت تجارت با ایران تحریم کرد.

- وزارت خزانهداری آمریکا در ۲۴ ژوئن سال ۲۰۱۱ به طور هم‌زمان شرکت هواپیمایی «ایران ایر» و یکی از مهم‌ترین اپراتورهای کشتیرانی در بنادر ایران را تحریم نمود.
- باراک اوباما تحریم بانک مرکزی ایران را در اول ژانویه سال ۲۰۱۲ امضاء نمود؛ به موجب مفاد این تحریم بانک‌ها و شرکت‌های خارجی که با بانک مرکزی ایران معامله کنند، مشمول جریمه‌های سنگین از سوی آمریکا خواهند شد.
- وزارت خزانهداری آمریکا پس از تصویب تحریم‌هایی علیه بانک مرکزی ایران، در ۲۴ ژانویه ۲۰۱۲ تحریم‌هایی را علیه بانک تجارت ایران اعمال کرد.
- وزارت خزانهداری آمریکا در ۲۹ فوریه ۲۰۱۲ بانک دوبی را به خاطر آنچه «کمک به ایران در راستای فرار از تحریم‌های بین‌المللی» توصیف شده بود، تحریم نمود.
- آمریکا در ۱۳ ژوئیه سال ۲۰۱۲، ۵۰ شرکت و نهاد مالی ایران را با هدف مقابله با برنامه موشک‌های بالستیک ایران مورد تحریم قرار داد. اغلب این موسسات وابسته به وزارت دفاع ایران، نیروهای مسلح و سازمان صنایع فضایی ایران، شرکت خطوط کشتیرانی ایران و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران بودند. علاوه بر آن، «شرکت ملی نفتکش ایران» به همراه ۵۸ کشتی و ۲۷ موسسه و نهاد وابسته به آن در میان این تحریم‌ها قرار گرفتند.

گفتار چهارم - تحریم‌های اقتصادی اتحادیه اروپا علیه جمهوری اسلامی

ایران

- پس از قطعنامه شماره ۱۹۲۹ شورای امنیت، تحریم‌های اتحادیه اروپا علیه ایران به تدریج به گستردگی تحریم‌های یکجانبه آمریکا علیه ایران شد. از جمله تحریم‌های اعمالی از سوی اتحادیه اروپایی عبارتند از: [۱۴]
- تحریم خرید نفت ایران که در ۲۳ ژانویه سال ۲۰۱۲ تصویب و در اول ژوئیه سال ۲۰۱۲ وارد مرحله اجرایی شد.

- تعلیق دارائی‌های بانک مرکزی و تحریم سویفت بانکی با هماهنگی آمریکا و اتحادیه اروپا در ۱۷ مارس سال ۲۰۱۲ به مرحله اجراء رسید.
  - ممنوعیت مبادلات بین بانک‌های ایرانی در اروپا، مسدود کردن تمامی اعتبارات بانکی کوتاه مدت به ایران، ممنوعیت واردات گاز ایران و صادرات بسیاری از فلزات، از جمله آلومینیوم در اکتبر سال ۲۰۱۲ اجرایی گردید.
- همانطور که پیش‌تر گفته شد، اتحادیه اروپا در زمینه اعمال تحریم‌های اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران، سیاست‌های همسانی را با هماهنگی آمریکا در پیش گرفت.

بخش دوم - پیامدهای اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه جمهوری اسلامی ایران

متعاقب ارجاع موضوع برنامه هسته‌ای به شورای امنیت سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۶، شورای امنیت طی ۴ سال اقدام به صدور ۶ قطعنامه تحریمی علیه ایران نمود که در آنها ایران مکلف به تعلیق برنامه هسته‌ای خود شامل چرخه غنی‌سازی، تحقیق و توسعه، راکتور اراک و سایر برنامه‌های مرتبط شده بود. در این قطعنامه‌ها که با استناد به ماده ۴۱ از فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد تصویب شد، طیف گسترده‌ای از تحریم‌ها و محدودیت‌های مالی، بانکی، اقتصادی، حمل و نقل و بیمه‌ای علیه ایران اعمال گردید. در نتیجه این تحریم‌ها که خود مبنایی برای تحمیل و تشدید تحریم‌های یک جانبه ایالات متحده آمریکا و سایر کشورها شد، کشورمان در معرض خسارت‌ها و آسیب‌های بی‌سابقه‌ای قرار گرفت. براساس قطعنامه ۱۹۲۹ که جامع همه تحریم‌های قبلی به شمار می‌آید، تلاش گسترده‌ای برای غیرقانونی نمودن برنامه هسته‌ای ایران شکل گرفت. تحریم‌های شورای امنیت که علیه ایران نهادینه شد، مستمسکی قانونی برای اقدامات ایذایی در سطح منطقه و بین‌المللی علیه ایران فراهم گردید و وجهه و جایگاه ایران در معرض آسیب قرار گرفت و هزینه تعامل سیاسی و اقتصادی با ایران برای شرکای

ایران بالا رفت. تسری دامنه تحریم‌ها به حوزه دفاعی کشور که در قالب ممنوعیت برنامه دفاعی موشکی و تحریم نامحدود تسلیحاتی متعارف نمود یافت، تحریم شرکت کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران، مجوز بازرسی محموله‌های هوایی و دریایی به مقصد یا از مبدأ ایران، اعمال تحریم‌های جدید در حوزه‌های بانکی پولی بیمه‌ای و اعتباری، فشار بر صنعت نفت و گاز کشور، اعمال مراقبت‌های خاص در مورد هرگونه مرآوده با ایران یا اشخاص حقوقی و حقیقی ایرانی در حوزه‌های مختلف اقتصادی و مالی و تجاری، نشانگر این واقعیت بود که طرف‌های مقابل در صدد مسدود کردن همه مجاری تنفسی کشور بوده اند. تأسیس گروه کارشناسی تخصصی در شورای امنیت برای نظارت دقیق بر اجرای تحریم‌ها موجب نهادینه شدن بیش از پیش نظام تحریمی شورای امنیت شد و در عمل ایران علیرغم عضویت دیرینه در معاهده عدم اشاعه از همه مزایا و حقوق شناسایی شده در این معاهده محروم و تکالیف و مسئولیت‌هایی بسیار فراتر از معمول بر آن تحمیل شد. نتیجه این وضعیت این شد که نه تنها برنامه هسته‌ای کشور در معرض آسیب اساسی قرار گیرد بلکه اساساً امنیت ملی ایران به مخاطره بیافتد [۲۱].

اولین اثر تحریم‌ها بر بخش بازرگانی کشور شد که موجب تغییر و تعدیل برنامه‌ها و ساختار واردات شد. در شرایط تحریم، منابع خرید خارجی و شیوه و شرایط خرید نیز تغییر پیدا کرد. خرید غیرمستقیم و یا خرید از طریق کشورهای واسطه و طولانی شدن و گران تر شدن واردات از دیگر آثار تحریم‌ها بود. با کمتر، کندتر و گران تر شدن واردات، صادرات کشور نیز تحت تأثیر قرار گرفت. در واقع، تولیدات صادراتی از لحاظ رقابتی با فشارهای تازه‌ای روبه‌رو شد، زیرا علاوه بر گران تر شدن احتمالی اقلام صادراتی، امکان فروش در بازارهای خارجی مانند گذشته فراهم نگردید. برای مثال با بعضی موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای رو به رو خواهیم شد که امکان صادرات کالاها را دشوار می‌گردد. قاچاق و شبه قاچاق در شرایط تحریم به عنوان میکروب‌هایی که در محیط آلوده رشد می‌یابند، افزایش یافت، پیدایش بعدی از مراکز و سازمان‌های تنظیم کننده نظارتی و کنترلی در امور

تولید، توزیع و مصرف و ظهور دوباره برخی از مجوزها که خود فرصت‌هایی را برای سوءاستفاده و رانت‌خواری فراهم می‌آورد، از دیگر آثار تحریم‌ها بود. در واقع، فساد تحریم بیش از فشار تحریم جامعه را آزار داد [۷].

یکی دیگر از اولین اتفاقاتی که در شرایط تحریمی بروز کرد، رشد تورم به همراه ایجاد شوک در بازار پولی و ارزی است که ناشی از کاهش درآمدهای ارزی دولت بود. عدم توان دولت برای تخصیص منابع به میزان کافی به بخش‌های مختلف اقتصاد هم‌زمان با کاهش توانایی دولت برای واردات کالاهای اساسی و واسطه‌ای، سطح عمومی قیمت‌ها را به مرور زمان افزایش داد. در اختیار نداشتن ذخایر ارزی در شرایط تحریم یک معنا بیشتر ندارد، افت شدید ارزش پول ملی و تورم افسار گسیخته؛ در ادامه این اثر کاهش ارزش پول ملی است که منجر به آن می‌شود تا افراد اقدام به تبدیل ریال به سایر ارزها از جمله ابزار نقد شونده همچون طلا کنند، در این شرایط مدیریت نرخ ارز و بازار موازی برای دولت به شدت دشوار بود.

سال	تورم (درصد)	رشد واردات (درصد)	نرخ (ارز ریال)	تراز سرمایه (میلیون دلار)	رشد صادرات غیرنفتی (درصد)	بدهی خارجی (میلیون دلار)	رشد اقتصادی (درصد)	رشد نقدینگی (درصد)
۱۳۸۲	۱۸.۳	۳۴.۱۵	۸,۳۳۳	۴,۴۷۴	۲۵.۹۰	۱۷,۰۲۴	۷.۸	۲۶.۱۲
۱۳۸۳	۱۹.۵	۲۹.۲۲	۸,۲۴۷	۷,۳۸۸	۱۳.۶۰	۲۳,۰۷۳	۶.۴	۳۰.۲۱
۱۳۸۴	۱۹.۳	۱۲.۷۹	۹,۰۴۲	-۱۸۴	۴۰.۰۰	۲۴,۲۶۴	۶.۹	۳۴.۳۲
۱۳۸۵	۲۰.۵	۱۶.۱۰	۹,۲۲۶	-۴,۳۸۳	۳۳.۲۰	۲۳,۵۱۴	۶.۶	۳۹.۴۳
۱۳۸۶	۲۲.۱	۱۶.۴۳	۹,۳۵۸	-۱۴,۱۶۵	۱۴.۶۰	۲۸,۶۴۷	۶.۷	۲۷.۷۳
۱۳۸۷	۲۷.۲	۱۷.۶۷	۹,۶۷۷	-۹,۵۹۵	۱۶.۲۰	۲۱,۵۰۲	۲.۵	۱۵.۹۰
۱۳۸۸	۱۹.۸	-۲۱.۱۲	۱۰,۰۸۷	-۱۲,۰۶۷	-۱۴.۲۰	۲۲,۲۱۴	۱.۹	۱۳.۴۰

در مورد امنیت سرمایه‌گذاری، هنگام بحث از شاخص‌ها از همان آغاز شاخص رشد اقتصادی مطرح می‌شود. نبود ثبات اقتصادی و عدم وجود زیرساخت‌های فیزیکی مناسب از جمله مواردی هستند که می‌توان از آنها به عنوان موانع اقتصادی جذب سرمایه‌های خارجی یاد کرد. نکته‌ی اساسی این است که سرمایه‌گذار اگرچه در همه جا طالب سود است ولی نامطمئن و بی‌ثباتی را به لقاء سود کمتری که با امنیت توأم باشد، می‌بخشد. بررسی‌های کاربردی در این زمینه نشان داده است که خطرگریزی سرمایه‌گذار از خطرپذیری آن به مراتب

بیشتر است. به طور کلی می‌توان گفت که ساختار اقتصادی و سیاسی به طور سیستماتیک موجب افزایش بسیار زیاد ریسک اقتصادی و سیاسی شده و موجب کاهش شدید سرمایه‌گذاری می‌شود [۷].

رتبه ایران در منطقه	رتبه ایران در جهان	معیار
۱۷	۱۲۴	رشد اقتصادی (۲۰۱۱)
۱۵	۸۸	شاخص کیفیت زندگی (۲۰۰۵)
۱۳	۱۲۰	شاخص عدم فساد اداری (۲۰۱۰)
۱۹	۱۰۱	سرمایه‌گذاری خارجی (۲۰۱۱)
۱۶	۱۱۱	آزادی اقتصادی (۲۰۱۰)
۲۵	۱۸۴	کسری بودجه (۲۰۱۱)

گفتار اول - آثار اعمال تحریم‌های بین‌المللی بر اقتصاد ایران (قبل از برجام)

مناسبات تجاری ایران و نقش برجسته آن در تولید انرژی، ایالات متحده را برای انزوای ایران و بازداشتن این کشور از دستیابی به فناوری تسلیحاتی پیشرفته در تنگنا قرار می‌داد. حجم تجارت خارجی ایران، از سال ۱۹۸۷، زمانی که ایالات متحده قانون منع تجارت با جمهوری اسلامی ایران را به اجرا درآورد، افزایش یافت. در بین سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۷ خزانه‌داری آمریکا تلاش‌های بسیاری را برای اجرای قانون «منع سرمایه‌گذاری و تجارت» بر علیه ایران انجام داد، به طوری که طی این سال‌ها، ۹۴ مورد مجازات مدنی علیه شرکت‌هایی که این قانون را نقض کرده‌اند به ثبت رسیده است. در مواردی این نقض توسط صادرکنندگانی که کالاهای خود را از راه دریایی و از طریق دیگر کشورها به ایران انتقال می‌دادند نیز اعمال شد. اطلاعات بدست آمده بیانگر این است که «قانون ممنوعیت تجارت»، توسط برخی کشورها مانند آلمان، مالزی، سنگاپور، انگلستان و به خصوص امارات متحده که سهم عمده‌ای را در رسیدن کالاهای آمریکایی به ایران دارند، از طریق دریا نقض می‌شده است. از طرفی براساس گزارش «دفتر

حفاظت از مرزها و گمرکات»، به دلیل اینکه بازرسان ملزم به ارائه اسناد و مدارک در خصوص موارد نقض قانون منع تجارت با جمهوری اسلامی ایران به این دفتر نبوده‌اند، در نتیجه اطلاعات کاملی از حجم و نوع کالایی که به واسطه نقض این ممنوعیت صادره شده اند را گردآوری نکرده‌اند. با این حال، از سال ۱۹۸۷ تا ۲۰۰۶ صادرات ایران از ۸/۵ میلیارد دلار به ۷۰ میلیارد دلار افزایش یافت و واردات ایران نیز از ۷ میلیارد دلار به ۴۶ میلیارد دلار رسید. رشد واقعی سالانه صادرات ایران در این سال‌ها نزدیک به ۹ درصد و واردات ۷ درصد بود، در حالی که نرخ رشد صادرات ایران بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۶، در واکنش به افزایش قیمت نفت در سال ۲۰۰۲، نوزده درصد بوده است (گزارش حسابرسی کل ایالات متحده، ۲۰۰۷). با این حال از سال ۲۰۰۷ به بعد با تشدید تحریم‌ها، قیمت کالاهای سرمایه‌ای (ماشین‌آلات و تجهیزات) از سوی فروشندگان اروپایی بین ۷ الی ۱۰ درصد افزایش یافت، در حالی که نرخ تورم در این کشورها بین یک الی ۳ درصد بوده است و با وجود کاهش وزن واردات کشور، متوسط ارزش واردات افزایش یافته است. برای مثال در سال ۱۳۸۷ متوسط قیمت هر تن واردات نسبت به سال ۱۳۸۶ به میزان ۸/۵ درصد رشد داشته که بالاتر از متوسط نرخ تورم کشورهای اروپایی است. همچنین ارزش واردات طی دوره مذکور ۱۷ درصد رشد داشته اما از لحاظ وزنی ۴/۱ درصد کاهش یافته است. از این رو متوسط قیمت تمام شده هر تن واردات نیز در سال ۱۳۸۷ نسبت به سال ۱۳۸۶ به رغم رکود اقتصاد جهانی حدود ۱۴ درصد رشد داشته است. لذا به نظر می‌رسد اعمال تحریم‌ها در بازه زمانی ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۰ موجب افزایش هزینه‌های واردات و در کل تجارت خارجی برای ایران شده است [۷].

از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۳ (توافق ژنو، ۲۶ نوامبر ۲۰۱۳)، تحمیل تحریم‌های شدید و سختگیرانه بر ایران به خصوص آن دسته از تحریم‌های بین‌المللی که بخش کلیدی انرژی ایران و دسترسی ایران به سیستم مالی و بانکداری بین‌المللی را مورد هدف قرار دادند آسیب‌های مخربی به اقتصاد ایران وارد کرد. صادرات نفت خام ایران که تقریباً نیمی از مخارج دولت از آن تأمین می‌کرد، در اواخر ۲۰۱۳ به

دلیل تحریم‌ها تا حدود یک میلیون بشکه در روز کاهش یافت که این میزان بسیار کمتر از ۲/۵ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۱۱ بود. این کاهش فاحش، در نتیجه‌ی تحریم‌های اتحادیه اروپا بر خرید نفت خام از جمهوری اسلامی ایران و تصمیمات دیگر مشتریان قدیمی نفتی برای کاهش خرید نفت خام از ایران، برای در امان ماندن در مقابل تحریم از جانب ایالات متحده آمریکا، بوجود آمد. طی سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳، از دست دادن درآمدهای حاصل از فروش و صادرات نفت خام و میعانات گازی از یک طرف و قطع ارتباط جمهوری اسلامی ایران با سیستم بانکی بین‌المللی و بانکداری جهانی از طرف دیگر، منجر به کاهش شدید ارزش پول ایران (ریال)، افزایش نرخ تورم به بیش از ۴۰ درصد، کاهش ذخایر ارزی و کاهش دسترسی به ذخایر ارز خارجی برای ایران شد. نهایتاً اقتصاد ایران در سال ۲۰۱۳ حدود ۵ درصد کوچک شد که در نتیجه این امر بسیاری از کارخانه‌ها و شرکت‌ها فعالیت خود را کاهش و در مواردی متوقف کردند [۲۷].

گفتار دوم - علل اصلی تأثیرگذاری تحریم‌ها بر اقتصاد ایران

تحریم یک کشور آثار و تبعات مثبت و منفی را به صورت هم‌زمان دارا است. به طور مثال تحریم‌ها در ایران به ابتکارات اقتصادی، راه‌اندازی صنایع داخلی و شکوفایی صنعت نظامی و خودکفایی نیروهای بومی در عرصه‌های مرتبط با فناوری‌های جدید کمک زیادی کرده است. اما از جمله مهم‌ترین آثار منفی نیز می‌توان به کاهش درآمدهای نفتی، کاهش ارزش پول ملی، فرسوده شدن ناوگان هوایی و افزایش هزینه‌های واردات اشاره کرد. تحریم‌هایی که از سال ۲۰۱۰ میلادی بر علیه جمهوری اسلامی ایران اعمال شد از لحاظ نوع و ماهیت و همچنین اثرگذاری بر ساختار اقتصادی ایران متفاوت بوده‌اند. به طوری که عمده تحریم‌هایی که در دولت اوباما بر ایران تحمیل شد بر دو حوزه تبادلات مالی - بانکی و فروش نفت متمرکز بودند در حالی که تحریم‌های پیشین بیشتر شامل حوزه‌هایی نظیر تسلیحات نظامی و فناوری‌های نوین می‌شدند در واقع تحریم‌های بعد از سال ۲۰۱۰، بر اقتصاد و متغیرهای اقتصادی ایران (نرخ تورم، بیکاری، تراز

بازرگانی، حجم تجاری و ...) تأثیر غیرقابل انکاری داشته‌اند. در ادامه علل اصلی اثرگذاری شدید این تحریم‌ها بر اقتصاد بیان شده است [۲۷].

۱- اتکای شدید اقتصاد ایران به درآمدهای صادرات نفت

بدون شک ایران به تولید نفت وابسته است و درآمدهای نفتی ۸۰ درصد از کل درآمد از صادرات و ۵۰ درصد از تولید ناخالص داخلی را شامل می‌شود. حذف این درآمدها بی‌تردید باعث آسیب‌های اقتصادی خواهد شد. بر اساس ادعای آژانس بین‌المللی انرژی، ذخایر موجود نفت جهان جوابگوی ۱۸ ماه قطع صادرات نفت ایران است و همین مدت برای ضربه زدن به اقتصاد ایران کافی است.

۲- متحدان بین‌المللی محدود

تأثیرگذاری تحریم‌ها در گرو اجرایی شدن کامل آنها و همکاری نهادها، شرکت‌ها و کمپانی‌های جهانی است. به این معنا که هرچه شرکت‌ها و کمپانی‌های بین‌المللی، با روند تحریم‌ها علیه ایران بیشتر موافق باشند و از اعمال آن‌ها جلوگیری نکنند، این حلقه برای کشور تنگ‌تر خواهد شد. این موضوع به خودی خود روز به روز از متحدان ایران کاست. مهم‌ترین کشوری که شاید بتوان روی حمایت آن به هر نحوی حساب کرد چین بود. سومین کشور صادرکننده نفت به چین بعد از عربستان و آنگولا، ایران است که با صادرات روزانه حدود ۴۲۰ هزار بشکه نفت خام (قبل از اعمال تحریم‌ها در سال ۲۰۱۱) به این کشور، ۹ درصد از واردات نفت خام چین را در دست گرفته است که با افزایش تنش‌ها بین ایران و کشورهای عضو اتحادیه اروپا، چین نیز به ناچار مجبور شد به دلیل فشارهای سیاسی، سیاست کاهش اتکای اقتصادی به نفت خام ایران را دنبال کند.

۳- کم‌رنگ بودن نقش بخش خصوصی در اقتصاد

برخورداری دولت ایران از درآمدهای نفتی سبب کاهش ضریب رابطه درآمدهای دولت و مردم شده است، به طوری که روند افزایش درآمدهای دولت نسبت به مردم، شیب بیشتری یافته و به دنبال آن تناقص و ناهماهنگی در رفتار اقتصادی دولت و مردم بروز کرد. مردم محتاط در هزینه کرد درآمدهایشان ولی دولت‌ها دست و دلباز در دوران فوران درآمدهای نفتی و متوسل به کسری بودجه در

زمان‌های افول درآمدهای نفتی بوده‌اند. دوام این شرایط در طی چند دهه، به کم‌رنگ شدن نقش بخش خصوصی و پررنگ شدن نقش دولت در اقتصاد ملی منجر شده است که علاوه بر کاهش نرخ رشد اقتصاد، به تأخیر در ایجاد توسعه، به‌ویژه در زمینه‌ی صنعت نفت و گاز انجامیده است.

۴- عدم تسلط کامل بر قوانین بین‌المللی

شرکت‌های نفتی نه تنها باید از سیاست‌ها و مقررات دولت در کشور دارای ذخایر نفتی آگاهی داشته باشند، بلکه باید با قوانین بین‌المللی حاکم بر توسعه میدان‌های نفتی و تجارت نفت خام نیز آشنایی داشته باشند. شرکت‌ها در رقابت با یکدیگر با تمام وجود منافع خود را پیگیری نموده و تلاش می‌نمایند قراردادها را به گونه‌ای تنظیم نمایند که نفع بیشتری کسب کنند. کمبود مذاکره‌کنندگان بین‌المللی و آشنا به مفاد قراردادهای نفت و گاز، یکی از ضعف‌های ایران در عدم بهره‌گیری بهینه از قراردادهای نفتی تاکنون بوده است.

۵- متنوع نبودن سبد سرمایه‌گذاری

فروش و صادرات نفت به کشورهای محدودی منحصر شده که بر اساس تئوری پورتفولیو، شاید بهترین و بیشترین بازده را برای آن میسر نسازد، لذا همین متنوع نبودن بازار سبب می‌شود وقتی چند مشتری کلیدی از سبد بیرون می‌روند صادرات با مشکلات جدی روبرو شود.

۶- پایین بودن امتیاز رقابت‌پذیری در کل تولیدات نفت و گاز و

فراآوردها

مایکل پورتر، رقابت‌پذیری را مترادف با بهره‌وری و چگونگی استفاده یک سازمان از منبع انسانی، سرمایه و منابع طبیعی خود تعریف می‌کند. رقابت‌پذیری در اثر ترکیبی از دارایی‌ها و فرایندها به وجود می‌آید. از آنجایی که وضعیت کشور در بخش دارایی‌های رقابتی به‌ویژه در قسمت منابع مالی و فناوری در سطح پایینی بوده و به دلایل نداشتن تکنولوژی منعطف، امکان سفارش‌سازی را دارا نیست و

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۳۱

همچنین با وجود واسطه‌ها، سرعت تحویل سفارش‌هایش کم است، لذا در رقابت‌پذیری امتیاز پایینی را دارا می‌باشد.

گفتار سوم - علل اصلی تأثیر گذاری تحریم‌ها بر صنعت نفت و گاز ایران

بر اساس طرح سناتور الفانسو داماتو رئیس کمیسیون بانکداری سنا که در سال ۱۹۹۵ به تصویب رسید، شرکت‌های آمریکایی و غیر آمریکایی از سرمایه‌گذاری سالیانه بیش از چهل میلیون دلار در صنایع نفت و گاز ایران منع شدند که در سال ۱۹۹۷ این مبلغ به بیست میلیون دلار کاهش یافت. با این حال، چند سال بعد از اجرای این طرح، امضای قراردادی دو میلیارد دلاری برای توسعه میدان پارس جنوبی با کنسرسیومی متشکل از شرکت‌های توتال فرانسه، گازپروم روسیه و پتروناس مالزی، اولین اقدام موثر و اساسی برای شکستن تحریم‌ها علیه ایران بود. بعد از آن نیز شرکت‌های ایتالیایی قراردادی به ارزش ۹۹۸ میلیون دلار با شرکت ملی نفت ایران امضاء کردند. همچنین در سال ۱۹۹۹ شرکت « رویال داچ شل» قراردادی به ارزش ۴۵۱ میلیون دلار برای توسعه میدان‌های سروش و نوروز به امضاء رساند در سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۷ نیز دولت ایران قراردادهایی تقریباً به ارزش بیست میلیون دلار برای گسترش و توسعه منابع انرژی با شرکت‌های خارجی به امضاء رساند [۳].

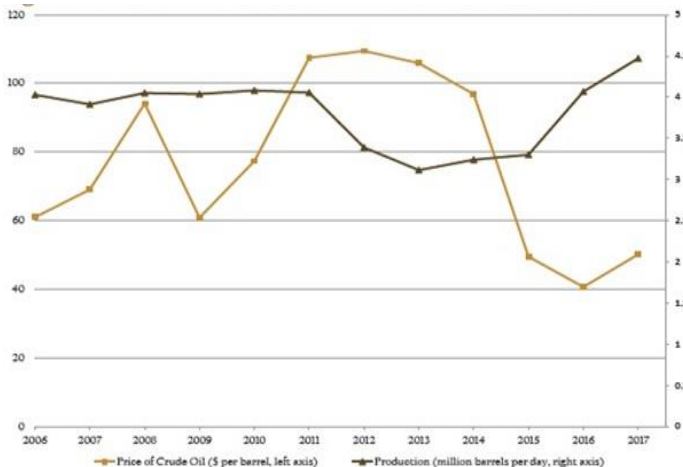
همان طور که ملاحظه می‌شود با وجود تحریم‌های اقتصادی ایران در سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۰، بخش انرژی چندان از این تحریم‌ها اثر پذیر نبوده است به طوری که طی این دوران ایران توانسته قرارداد توسعه ۱۰ میدان نفت و گاز و صادرات گاز به کشورهای مختلف به ارزش بیش از ۶۱ میلیارد دلار را به امضاء برساند.

اولین تحریم‌ها در حوزه فرآورده‌های نفتی (پتروشیمی) ایران در سال ۲۰۱۲ اتفاق افتاد، پیش از این تاریخ، تحریم‌های اعمال شده، بر صنعت نفت و گاز و فرآورده‌های آنها تأثیر چشمگیری بر اقتصاد ایران نداشتند. اما شاخص‌ها نشان

می‌دهند که ایران طی سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۵ متحمل هزینه‌های سنگینی شده است.

اعمال تحریم در حوزه‌ی نفت و گاز و فرآورده‌های آنها (پتروشیمی)، هم‌زمان با تحریم‌های مالی منجر به کاهش بسیار شدید صادرات روزانه نفت خام گردید. میانگین صادرات روزانه (شامل میعانات گازی) از ۲/۶ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۱۱ به ۱/۲ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۱۳ و ۲۰۱۴ رسید. ممنوعیت صادرات نفتی ایران تا ژانویه ۲۰۱۶ ادامه داشت، یعنی تا زمانی که توافق هسته‌ای به امضاء ایران و کشورهای ۵+۱ رسید؛ به طور کلی تولید و به تبع آن صادرات نفت خام ایران بین سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۵ روند ثابتی (نمودار ۱) داشته است.

طی سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ قیمت نفت خام در هر بشکه بالغ بر ۱۰۰ دلار بوده است، بنابراین از دست دادن درآمدهای حاصل از صادرات نفت خام و فرآورده‌های آن، در نتیجه‌ی تحمیل تحریم‌های بین‌المللی به ایران، تأثیر بسیار قابل توجهی را بر صنعت نفت و گاز و اقتصاد ایران گذاشت. در ادامه علل اصلی اثرگذاری شدید تحریم‌ها بر صنعت نفت و گاز و پتروشیمی بیان شده است [۳].

نمودار ۱- محور راست، تولید نفت خام و میعانات گازی ایران (میلیون بشکه) و محور چپ، قیمت جهانی نفت خام (دلار به ازاء هر بشکه)

۱- کمبود نقدینگی در عرصه‌های توسعه و تولید نفت و گاز در بخش بالادستی و پایین‌دستی

از نظر علمی «کمبود نقدینگی» مشکل کلاسیک بنگاه‌های اقتصادی است. بنابراین نوسانات نقدینگی را نباید به عنوان عامل در مشکلات تولید تلقی کرد؛ بلکه نبود توانایی در مدیریت بهینه نقدینگی ریشه اصلی مشکلات است. اقتصاد ایران از نظر نقدینگی در سطح کلان، اقتصاد توانمندی است. هم منابع نقد داخلی فراوان است و هم جریان‌های نقد ارزی قابل توجهی وارد کشور می‌شده و در اقتصاد کشور جریان می‌یافت. اما اینکه به عنوان مثال یک بخش اقتصاد مانند نفت نتواند از این نقدینگی به اندازه کافی بهرمنند شود، یکی از مهم‌ترین دلایلش ضعف داخلی در مدیریت این بخش است. اگر این بخش نتواند همپای سایر حوزه‌ها برای سرمایه‌گذاران خویش بازده مناسب فراهم کند، خروج منابع نقد از آن امری طبیعی است.

۲- فاصله زیاد از لحاظ تکنولوژی و مالی با رقبای خارجی

صنعت نفت و گاز، صنعتی سرمایه‌بر و دارای فناوری به نسبت پیچیده‌ای است که احتیاج به سرمایه‌گذاری‌های گسترده مالی و بانکی و ورود فناوری‌های جدید دارد، که معاملات و داد و ستدهای بانکی و مالی، به شدت تحت تأثیر تحریم‌های بین‌المللی بوده و در نتیجه به طور مستقیم بر صنعت نفت و گاز اثر می‌گذارد. از سوی دیگر، موانع واردات فناوری‌های نو در این صنعت، به تدریج بخش قدیمی و فرسوده تجهیزات را بدون جایگزین نموده و آنها را از دور خارج می‌نماید.

۳- پایین بودن ضریب خلق فناوری در صنعت نفت

هرچند که نیروهای توانمند ایرانی در بسیاری از حوزه‌های صنعت نفت نقش مهم و تأثیرگذاری را ایفا می‌کنند، اما وقتی شاهد بکارگیری برخی شرکت‌های چینی در پروژه‌های نفت و گاز کشور هستیم، بدین معنا است که در برخی بخش‌ها، امکان خودکفایی کامل در توسعه و تولید فراهم نشده و هنوز نیازمند مشارکت با شرکت‌های خارجی هستیم. ایران بسیاری از فناوری‌های مورد نیاز صنعت نفت و گاز را از آمریکا و اروپا وارد می‌کند.

۴- تمرکز اکثر صنایع نفتی در مرزها و استان‌های ساحلی بیشتر چاه‌های نفتی کشور در دو مرز آبی جنوب و شمال قرار دارند. همچنین به دلیل اینکه حمل و نقل و صادرات فرآورده‌های پالایشی و یا نفت خام تسهیل گردد، بیشتر پالایشگاه‌ها نیز در آنجا تمرکز یافته است.

۵- عدم حفظ سهم تولید در حوزه‌های قدیمی به دلیل زیر ساخت‌های کهنه (ضریب ازدیاد برداشت پایین)

ایران برای حفظ سهمیه تولید حدود ۱۳ درصدی خود در اوپک، باید ظرفیت‌های تولید خود را تا سال ۲۰۱۵ و ۲۰۲۰ به ترتیب به حدود ۵ و ۶ میلیون بشکه در روز افزایش دهد. در اغلب مخازن نفت در حال تولید در کشور، ضریب بازیافت مخزن به شدت کاهش یافته و تزریق گاز به این میادین نیز با جدیت پیگیری نمی‌شود. بنابراین میزان تولید از میادین موجود نیز مدام در حال کاهش است و همین امر دستیابی به هدف تولید روزانه ۵ میلیون بشکه نفت خام در پایان برنامه پنجم توسعه را با مشکل مواجه کرده است. این در حالی است که کشورهای همسایه به ویژه کشور عراق، در میادین نفتی و گازی مشترک با بهره‌گیری از فناوری‌های شرکت‌های غربی، به سرعت در حال توسعه میادین مذکور است [۲۷].

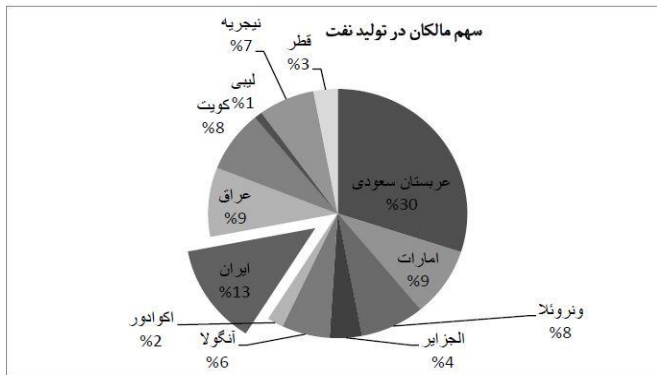
بخش سوم - اهداف آمریکا از تحریم صنعت نفت و گاز ایران

در حال حاضر، نفت خام و فرآورده‌های نفتی سهم قالب را در تأمین انرژی مصرفی دنیا را برعهده دارند و به نظر نمی‌رسد این نقش طی دهه‌های آینده تغییرات چندانی را شاهد باشد، سهم نفت خام و گاز طبیعی در تأمین مجموع انرژی دنیا در سال ۲۰۱۰ به بیش از ۵۷ درصد تخمین زده شده؛ نفت و گاز از نظر حجم و ارزش تجاری، اولین کالاهای مورد مبادله در سطح بین‌المللی محسوب می‌شوند. نحوه‌ی توزیع ذخایر نفت و گاز در نقاط جهان نشان‌دهنده پراکندگی نامتوازن این ذخایر در مناطق مختلف است و به همین دلیل معاملات سیاسی - اقتصادی

در مناطق برخوردار از نفت و گاز، اثراتی فرامنطقه‌ای داشته و مجموع معاملات اقتصادی و سیاسی بین‌المللی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهند. از سوی دیگر تقاضای مؤثر برای نفت و گاز، پیش شرط رشد مداوم در سرمایه‌گذاری این بخش بوده و بدون تقاضای مؤثر تولید نفت خام و گاز طبیعی در بسیاری از مخازنی که هم اکنون در حال تولید هستند، فاقد توجیه اقتصادی خواهد بود. میزان وابستگی هر بخش اقتصادی به سایر کشورها، مهم‌ترین مولفه در تعیین میزان آسیب‌پذیری آن بخش در شرایط تحریم به شمار می‌رود. طرح‌های پالایشی متعددی در نقاط مختلف دنیا به دلیل کاهش تقاضای فرآورده‌های نفتی به صورت نیمه تعطیل درآمده‌اند و میلیاردها دلار سرمایه‌گذاری انجام شده در بخش‌های مختلف زنجیره‌ی تولید و فرآوری نفت و گاز، منتظر بهبود تقاضای جهانی برای این حامل‌های انرژی هستند [۱۶].

گفتار اول - تضعیف موقعیت صنعت نفت و گاز ایران در جهان

کشور ما به عنوان دومین تولیدکننده بزرگ نفت عضو سازمان کشورهای صادر کننده نفت (اوپک)، روزانه حدود دو میلیون بشکه نفت خام تولیدی خود را به بازارهای مصرف صادر می‌کند. اداره اطلاعات انرژی آمریکا در جدیدترین گزارش خود با اشاره به وابستگی متحدان اروپایی و غیراروپایی آمریکا به نفت ایران اعلام کرد این کشورها از یک تا ۵۱ درصد نفت خام مورد نیاز خود را از ایران تأمین می‌کنند. براساس این گزارش اتحادیه اروپا در نیمه نخست سال ۲۰۱۱ میلادی به طور متوسط ۴۵۰ هزار بشکه در روز نفت از ایران وارد کرده است. این رقم معادل ۱۸ درصد کل صادرات نفت ایران طی این مدت بوده است. سه کشور اروپایی یونان، ایتالیا و اسپانیا که نسبت به سایر کشورهای عضو اتحادیه اروپا بدترین شرایط بحران اقتصادی را سپری می‌کردند، بیشترین وابستگی را به نفت ایران داشتند. یونان ۱۴ درصد و دو کشور اسپانیا و ایتالیا هر کدام ۱۳ درصد از نفت خام مورد نیاز خود را از ایران وارد می‌کردند [۱۶-۱۷].

شکل ۱- سهم مالکان نفت ایک از تولید نفت جهان در سال ۲۰۱۱

همچنین توزیع نامتوازن ذخایر گاز طبیعی اثبات شده در دنیا باعث شده سه کشور ایران، روسیه و قطر به بلوک عمده تأمین‌کننده گاز مصرفی دنیا هم در حال حاضر و هم طی سال‌های آینده تبدیل شوند. روسیه با حدود دویست میلیارد مترمکعب صادرات گاز طبیعی به کشورهای مختلف به خصوص اروپا، در سال ۲۰۱۰ بیش از ۲۰ درصد از کل صادرات گاز طبیعی دنیا را به خود اختصاص داد. قطر نیز با توسعه زیر ساخت‌ها مایع‌سازی گاز طبیعی و تولید ال‌ان‌جی توانسته عنوان بزرگترین دارنده تأسیسات مایع‌سازی گاز طبیعی را با ۷۰ میلیون تن در سال ۲۰۱۱ به خود اختصاص دهد. در سال مذکور صادرات گاز قطر به حدود ۹۵ میلیارد مترمکعب رسیده که حدود ۱۰ درصد از کل صادرات جهانی گاز طبیعی در آن سال را تشکیل داده است. با این حال ایران با این که رتبه دوم ذخایر گازی دنیا را در اختیار دارد لیکن با صادرات حدود ۸ میلیارد مترمکعب گاز طبیعی در سال ۲۰۱۱، سهمی کمتر از یک درصد از مجموع صادرات این حامل انرژی را داشته که بخش مهمی از آن با واردات بیش از ۶ میلیارد مترمکعب گاز برای تأمین نیازهای داخلی جبران می‌شد [۱۴].

در این خصوص، اعمال تحریم بر صنعت نفت و گاز ایران منجر به کاهش رتبه ایران در صادرات نفت و گاز به تبع آن تضعیف موقعیت ایران در مناسبات تجارت بین‌المللی می‌گردد.

گفتار دوم - تضعیف امنیت ایران از طریق عدم سرمایه‌گذاری مناسب در

صنایع نفت و گاز

تنظیم آهنگ امنیتی کشور به طور چشمگیری وابسته به مکانیسم بهره‌برداری از منابع نفت و گاز می‌باشد. نفت و گاز صرفاً دو محصول قابل صدور یا مصرف نیستند؛ بلکه منبع و سرمایه مولد جامعه هستند که تمام شئون جامعه اعم از اقتصاد، سیاست، فرهنگ و به طور کلی رفاه عامه را تحت تأثیر قرار می‌دهند. نفت و گاز، مهم‌ترین ماده‌ی اولیه صنایع مهم جهان به شمار می‌روند و با رشد تولید و مصرف جهانی، نیاز برای این دو ماده حیاتی افزایش می‌یابد. با توجه به این که ایران پس از عربستان سعودی دومین قدرت نفتی اوپک می‌باشد و حدود چهل درصد تقاضای بازار جهانی انرژی را نفت خام تأمین می‌کند و شاه‌رگ حیاتی ایران را این ماده تشکیل می‌دهد، می‌توان نتیجه گرفت عدم سرمایه‌گذاری مناسب در تولید و صدور انرژی می‌تواند ایران را در تصاحب بازارهای جدید ناکام و بدین ترتیب موجب تقویت رقبای منطقه‌ای آن شود. درچنین شرایطی ایران به کشوری درجه دوم و آسیب پذیر تبدیل خواهد شد. اگر سهم ایران در سازمان اوپک تقلیل یابد، این سهم روانه خزاین کشورهای خواهد شد که میزان ذخیره نفتی آنها نزدیک ایران است. کویت، عراق و امارات متحده عربی کشورهای هستند که تقریباً به اندازه ایران نفت دارند با این تفاوت که سرمایه‌گذاری آنها برای گسترش تولید نفت خام زیاد است و درآمد حاصله بین تعداد اندک از جمعیت توزیع می‌شود ولی ایران سهم کمی در سرمایه‌گذاری دارد و مجبور است اندک عایدات حاصله را بین جمعیت زیاد توزیع کند. تحریم نفت ایران اقداماتی از سوی تعدادی از کشورهای جهان به رهبری ایالات متحده علیه برنامه هسته‌ای

ایران است که با هدف محروم کردن این کشور از درآمدهای نفتی و وادار کردن آن به همکاری با جامعه جهانی برای برطرف کردن ابهامات درباره برنامه احتمالی هسته‌ای نظامی شکل گرفت. این تحریم‌ها با ابزارهایی مستقیم، همچون تحریم خرید و یا خریداران و غیرمستقیم، همچون تحریم بیمه‌ای کشتی‌های نفتکش و یا تحریم بانکی، اعمال و با هدف انصراف خریداران نفت این کشور و مراجعه آنها به دیگر عرضه‌کنندگان این کالا انجام می‌شوند در پی این تحریم‌ها و کم شدن خرید نفت از ایران به دلیل تلاش کشورهای خریدار برای جایگزین کردن نفت این کشور با نفت دیگر تولیدکننده‌ها، صادرات نفت ایران در ماه مارس ۲۰۱۲ به زیر ۲ میلیون بشکه در روز رسید [۱۴].

همسایگان ایران مانند عربستان سعودی، امارات متحده عربی، قطر و عراق می‌توانند با اختصاص سرمایه‌های قابل توجه، ضمن افزایش قدرت ملی خویش از توان انرژی ایران بکاهدند. فناوری‌نوینی که این کشورها در میداین مشترک انرژی به کار انداختند ضریب برداشت‌شان را از منابع تا حدود شصت درصد افزایش داد، درحالی که تجهیزات مورد استفاده ایران توانایی برداشت ۲۴ درصد را دارا بود و حدود ۳۶ درصد توان انرژی کشور به خاطر عدم بکارگیری فناوری مدرن تلف می‌شد [۱۹].

جدول ۳- مقایسه تعداد کارپردازان خارجی صنعت نفت و گاز ایران طی دو دوره ۲۰۰۵ تا

۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۱

نوع فعالیت	۲۰۰۹ تا ۲۰۰۵	۲۰۱۰ تا ۲۰۱۱
اکتشاف و تولید نفت	۱۴	۵
تصفیه فرآورده‌های نفتی	۴	۲
گاز طبیعی	۲۳	۱۱
پتروشیمی	۴	۱
خطوط لوله و تانکرها	۴	۰

در نتیجه مخازنی که مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد و تجهیزاتی که به همین منظور مورد استفاده قرار می‌گیرد دارای عمر محدودی هستند. بسیاری اوقات بهره‌برداری از برخی مخازن به دلیل درصد پایین بازدهی مقرون به صرفه نخواهد بود و ارزش سرمایه‌گذاری انبوه نداشته و در برخی موارد هزینه‌های انتقال تجهیزات نصب شده روی یک حلقه چاه یا میدان بسیار سنگین است. چنین دلایلی، استفاده بهینه از مخازن ذخایر و تأسیسات را مضاعف می‌نماید؛ بنابراین عدم سرمایه‌گذاری کافی در مخازن موجود، در بدیهی‌ترین پیش‌بینی، موجب انحراف سرمایه‌ها و اخلاف در چرخه اقتصادی کشور شده و ضریب امنیتی کشور را کاهش می‌دهد [۱۹].

گفتار سوم - اعمال فشار بر ایران برای انجام مذاکره

با توجه به اجرایی شدن تحریم‌های اقتصادی تمامی کشورها از خرید نفت ایران منع گردیدند. فقط ۵ کشور خریدار، یعنی چین، ژاپن، هند، کره جنوبی و ترکیه مجوز واردات حداکثر ۱/۱ میلیون بشکه نفت خام ایران را در روز از سوی آمریکا برای دوره‌های زمانی شش ماهه قابل تمدید، دریافت کردند. بدین ترتیب صادرات نفت خام ایران که در سال ۲۰۱۱ میلادی بیش از ۲/۵ میلیون بشکه در روز بود، به کمتر از ۱/۱ میلیون بشکه در روز سقوط کرد. در فوریه سال ۲۰۱۳ با ممنوعیت پرداخت ارز به ایران در برابر صادرات نفت ایران به ۵ کشور یاد شده، درآمدهای ارزی ایران نیز دچار مشکل گردید. در واقع ایران نفت را به این کشورها می‌فروخت ولی نمی‌توانست وجه آن را دریافت کند و جوه صادرات نفت ایران در کشورهای خریدار مجاز نفت ایران در حسابی اعتباری برای ایران ذخیره می‌شد و ایران می‌توانست فقط واردات کالاهای مجاز خود از این کشورها را از محل حساب اعتباری مذکور نزد این کشورها پرداخت کند، اما تحت هیچ شرایطی مجوز برداشت و حواله این جوه را از این حساب‌های اعتباری نداشت [۱۴].

باید پذیرفت که تحریم‌های بین‌المللی به خصوص در حوزه انرژی و مشخصاً در بخش نفت و گاز و پتروشیمی اثری جدی بر تضعیف اقتصاد ایران داشت. آمریکا، تحریم‌های خود را برای اعمال فشار بر ایران به طور سنگینی وارد این حوزه کرده بود. نکته‌ای که در اینجا از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد، سهمیه نفت ایران در آپک بود که با کاهش تولید اجباری به واسطه تحریم‌ها، ایران این سهمیه را از دست داد و کشورهای دیگری جایگزین نفت ایران شدند. عراق که پس از سقوط صدام در حوزه‌های نفتی خود در مقیاسی گسترده سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی صورت داده بود، رقیب بزرگی برای سهمیه نفت ایران گشت. این یک زنگ خطر بود، چرا که اگر ایران سهمیه خود را از دست می‌داد حتی با افزایش تولید خود در بازار جهانی انرژی با مشکل تقاضا روبرو می‌شد [۱۴].

بند اول - مذاکرات هسته‌ای لوزان سوئیس و تلاش در جهت حصول یک توافق سیاسی

مذاکرات هسته‌ای ایران در سوئیس با قدرتهای بزرگ جهانی برای رسیدن به یک توافق سیاسی هسته‌ای صورت گرفت. ایران پس از توافق اولیه هسته‌ای با گروه ۵+۱ در نوامبر سال ۲۰۱۳ اجازه یافت تا صادرات نفت خود را که در اثر اعمال تحریم‌های بین‌المللی می‌توانست به صفر برسد، تا پایان مذاکرات هسته‌ای ادامه دهد. همچنین جمهوری اسلامی اجازه یافت تا طی این مدت، ماهانه مبلغی معادل ۷۶۵ میلیون دلار از دارائی‌های مسدود شده خود را دریافت نماید. حداکثر محدوده‌ی زمانی برای رسیدن به یک توافق جامع هسته‌ای بین ایران و قدرتهای بزرگ (کشورهای ۵+۱) ۳۰ ژوئن سال ۲۰۱۵ تعیین شده بود. در صورت حصول یک توافق، ایران در قبال محدود ساختن محسوس برنامه‌ی هسته‌ای خود، می‌توانست از لغو تدریجی و مرحله‌ای تحریم‌ها بهره‌مند شود. در مذاکراتی که در لوزان سوئیس در جریان بود، طرفین تلاش می‌کردند تا به یک توافق سیاسی درباره تعیین چارچوب‌های کلی و مورد تأیید طرفین برسند. قبل از حصول توافق مورد نظر تنها اختلافات فی‌مابین طرفین در زمینه‌ی برنامه تحقیقاتی هسته‌ای ایران و نحوه لغو تحریم‌ها وجود داشت [۱۴].

بند دوم- تشدید تحریم‌های اقتصادی علیه ایران با شکست مذاکرات هسته‌ای

در صورت شکست قطعی مذاکرات هسته‌ای، براساس پیش‌بینی‌های "سرویس تحقیقاتی کنگره آمریکا" تحریم‌های تازه‌ای بر علیه ایران اعمال خواهد شد. کشورهای دارای مجوز واردات نفت ایران، ظرف مدت یک سال خرید نفت خود از ایران را متوقف خواهند کرد و به این ترتیب صادرات نفت خام ایران به صفر نزدیک خواهد شد. در همین حال، بخش‌های دیگری از اقتصاد ایران مورد تحریم‌های بین‌المللی قرار خواهد گرفت و در ادامه نیز تحریم نظام بانکی ایران شدت بیشتری خواهد یافت.

با توجه به مطالب فوق، رفع این تحریم‌های اقتصادی و مالی یکی از اولویت‌های مذاکراتی جمهوری اسلامی ایران بوده است تا از یک سو کلیه اقدامات کشورها که در اجرای قطعنامه‌های شورای امنیت صورت گرفته است متوقف شود و از سوی دیگر مهم‌ترین مستمسک حقوقی بین‌المللی برای مخدوش نمودن ماهیت مشروع و صلح‌آمیز برنامه هسته‌ای ایران و تحمیل تحریم‌های یک‌جانبه علیه ایران رفع شود. در فصل بعدی این کتاب تلاش شده است تا ابعاد مذاکرات صورت گرفته و کلیات برنامه جامع اقدام مشترک و نحو اجرا و رفع تحریم‌های بین‌المللی مورد بحث قرار خواهد گرفت.

فصل ۳:
برنامه جامع اقدام مشترک (برجام)

مقدمه

در شهریور سال ۱۳۸۱ (اوت ۲۰۰۲) دستگاه‌های اطلاعاتی غرب، یک تأسیسات هسته‌ای را در شهر نطنز در مرکز ایران فاش می‌کنند. جمهوری اسلامی ایران قبلاً آژانس بین‌المللی انرژی اتمی (آژانس) را از کلیات موضوع مطلع کرده بود. لذا آژانس اعلام می‌کند که این مکان برای شروع غنی‌سازی اورانیوم ساخته شده است و قبلاً در جریان کلی آن قرار داشته است. با این وجود جنجال تبلیغاتی غرب ادامه می‌یابد و موضوع قصور از تعهدات پادمانی ایران مندرج در گزارش بعدی آژانس، مورد سوء استفاده دستگاه‌های تبلیغاتی غرب قرار می‌گیرد. در مهر ماه سال ۱۳۸۲ (اکتبر ۲۰۰۳) جمهوری اسلامی ایران در پی فشارهای غرب غنی‌سازی اورانیوم را به حال تعلیق درآورد و اجرای موقت پروتکل الحاقی را پذیرفت. در پی فشارهای آمریکا و بدعهدی اروپایی‌ها در بستن پرونده هسته‌ای ایران در شورای حکام، اروپایی‌ها بهترین تضمین برای عدم انحراف فعالیت‌های غنی‌سازی را کنار گذاشتن کامل این فعالیت‌ها توسط ایران اعلام کردند. جمهوری اسلامی ایران قاطعانه این موضوع را رد کرده و ضمن شکستن تعلیق، فعالیت‌های سایت اصفهان را آغاز می‌کند. در پی انتخاب دکتر محمود احمدی‌نژاد به ریاست جمهوری ایران در بهمن ماه ۱۳۸۴ (فوریه ۲۰۰۶)، تقابل کشور با غرب تشدید شد؛ گزارش انتقادآمیز آژانس بین‌المللی انرژی به شورای امنیت سازمان ملل و ارجاع غیرقانونی موضوع هسته‌ای ایران به شورای امنیت، سبب شد که تهران اعلام کند که غنی‌سازی اورانیوم را از سر خواهد گرفت و دیگر پایبند تعلیق و هیچ یک از اقدامات داوطلبانه قبلی نیست [۸].

در همین راستا در آذر ماه ۱۳۸۵ (دسامبر ۲۰۰۶) شورای امنیت سازمان ملل، نخستین مجموعه تحریم‌ها علیه ایران را اعمال و فروش فناوری هسته‌ای حساس به ایران را ممنوع کرد. پنج قطعنامه دیگر شورای امنیت تا سال ۲۰۱۰ تصویب و در نتیجه تحریم‌ها علیه جمهوری اسلامی ایران تشدید شد. غربی‌ها با این اقدامات شورای امنیت که تحت فصل ۷ منشور ملل متحد صورت گرفت تلاش کردند تا موضوع هسته‌ای ایران را به عنوان تهدیدی علیه صلح و امنیت

بین‌المللی معرفی کنند و با افزایش روز به روز تحریم‌ها، موضوع را به یک بحران تمام عیار تبدیل کنند. در سال ۱۳۹۰ آژانس بین‌المللی انرژی ضمن ارائه گزارشی اتهامی در خصوص ابعاد نظامی احتمالی فعالیت‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران، از غنی‌سازی ۲۰ درصدی ایران در تأسیسات کوهستانی در نزدیکی فردو خبر داد. دی ماه ۱۳۹۰ (ژانویه ۲۰۱۲)، اتحادیه اروپا دارایی‌های بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران را مسدود و واردات نفت از ایران را متوقف می‌کند؛ از آن تاریخ به بعد، هر روز به تحریم‌های دو جانبه آمریکا و اروپا علیه ایران افزوده می‌شد. این روند ادامه می‌یابد تا در مرداد ماه ۱۳۹۲ (اوت ۲۰۱۳) با روی کار آمدن دولت یازدهم و ریاست جمهوری دکتر حسن روحانی، جمهوری اسلامی ایران اعلام می‌کند که آماده گفتگوهای هسته‌ای جدی با ۱+۵ می‌باشد. مهم‌ترین هدف سیاسی خارجی دولت یازدهم، از سوی رئیس محترم جمهور، حل و فصل موضوع هسته‌ای اعلام شد و با ارجاع مسئولیت مذاکرات هسته‌ای به وزارت امور خارجه و انتخاب دکتر محمدجواد ظریف به عنوان وزیر امور خارجه، دیپلماسی حرفه‌ای و فعالی را در این زمینه آغاز شد که منجر به تدوین و اجرای برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) شد.

در این فصل به بررسی روند انجام مذاکرات تا نهایتاً تدوین برجام و مفاد مرتبط با مسائل اقتصادی آن و لغو تحریم‌های اعمالی بر صنایع، به‌ویژه صنعت نفت و گاز کشور پرداخته می‌شود [۸].

بخش اول - مذاکرات انجام شده برای رسیدن به برنامه جامع اقدام

مشترک

در تاریخ نوزدهم و بیستم دی ماه ۱۳۹۲ (ژانویه ۲۰۱۴)، برای نهایی کردن تدوین اسناد و انعقاد برنامه جامع اقدام مشترک (برجام)، مذاکرات سیاسی در سطح معاونین وزرای خارجه در ژنو سوئیس آغاز شد. هرچند تفاهم موقت ژنو یک چهارچوب برای انجام مذاکرات اصولی که دو طرف روی آن توافق داشتند ایجاد کرد، اما در حقیقت این توافق آغازی بود برای مذاکراتی بسیار حساس و شکننده

برای رسیدن به توافق جامع و پایانی بین روابط تیره و تار دو طرفین، با هدف انجام اقداماتی از سوی جمهوری اسلامی ایران برای اینکه نشان دهد برنامه هسته‌ای این کشور صرفاً صلح‌آمیز است و همچنین اقداماتی از سوی طرف مقابل برای برداشتن همه تحریم‌های اعمال شده علیه جمهوری اسلامی ایران. علیرغم همه دشواری‌ها برای رسیدن به برنامه اقدام مشترک ژنو، مذاکرات بعدی طی حدود ۱۸ ماه نشان داد که دستیابی به توافق جامع در گام پایانی و اهمیت متن و محتوای آن، توان و زمان بیشتری می‌خواهد و به مراتب دشوارتر و پیچیده‌تر از مذاکرات اولیه در برنامه اقدام مشترک ژنو است [۱۴].

پس از طی ۴۰ مرحله مذاکرات هسته‌ای در طی حدود یکسال و نیم بعد از اجرایی شدن برنامه اقدام مشترک ژنو، آخرین مرحله ماراتن مذاکرات هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران و ۵+۱ در وین به مدت بیش از یک ماه صورت گرفت. این مذاکرات ابتدا در سطح کارشناسی آغاز شد، اما بعد از آن با پیوستن معاونان سپس وزرا ادامه یافت وزیر امور خارجه کشورمان در ۲ تیر ماه ۱۳۹۴ (ژوئیه ۲۰۱۵) به این مذاکرات پیوست و با اقامت ۲۳ روزه خود در هتل کوبورک وین، مذاکرات پیچیده و نفس‌گیری را با طرف‌های خارجی انجام داد؛ این مذاکرات به صورت شب و روز در سطح دوجانبه و در سطح جلسات عمومی بین کشورمان و اعضا ۵+۱ برگزار شد.

این مذاکرات نهایتاً در ۲۳ تیر ماه ۱۳۹۴ (۱۴ ژوئیه ۲۰۱۵) منجر به توافق روی جمع‌بندی سند پیچیده برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) و قطعنامه‌ی تأیید کننده آن در شورای امنیت (قطعنامه ۲۲۳۱) شد. برجام که حاوی یک متن اصلی و پنج ضمیمه است را شاید بتوان پیچیده‌ترین سند حقوقی، فنی و سیاسی دانست که تاکنون بین ایران و طرف‌های خارجی منعقد شده است [۱۴].

گفتار اول - برنامه جامع اقدام مشترک بین جمهوری اسلامی ایران و

کشورهای گروه ۵+۱

گروه ۵+۱ (چین، فرانسه، آلمان، روسیه، انگلستان و آمریکا با نماینده عالی اتحادیه اروپا در امور خارجی و سیاست‌های امنیتی) یک و جمهوری اسلامی ایران از این برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) تاریخی که تضمین خواهد نمود برنامه هسته‌ای ایران منحصراً صلح‌آمیز است و یک تغییر بنیادین در نگرش‌های این کشورها به این موضوع رقم می‌زند، استقبال می‌نمایند. آنها انتظار دارند که اجرای کامل این برجام در جهت مثبت به صلح و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی کمک نماید. ایران مجدداً تأیید می‌نماید که این کشور تحت هیچ شرایطی در پی جستجو، توسعه و یا کسب سلاح‌های هسته‌ای نخواهد بود.

از منظر ایران، این برجام به این کشور اجازه خواهد داد تا در راستای ملاحظات علمی و اقتصادی یک برنامه هسته‌ای بومی و منحصراً صلح‌آمیز را با هدف اعتمادسازی، مطابق برجام پیش ببرد تا همکاری‌های بین‌المللی در این زمینه ترغیب گردد. در این زمینه محدودیت‌های اولیه‌ای که به صورت دوجانبه تعریف و در این برجام توصیف گردیده است، تکامل تدریجی برنامه هسته‌ای صلح‌آمیز ایران از جمله فعالیت‌های غنی‌سازی آن برای یک برنامه تجاری برای مقاصد منحصراً صلح‌آمیز و همسو با هنجارهای عدم اشاعه بین‌المللی را با یک سرعت معقول در پی خواهد داشت.

از منظر گروه ۵+۱، اجرای این برجام به تدریج به آنها اجازه خواهد داد در مورد ماهیت منحصراً صلح‌آمیز برنامه ایران اعتماد بدست آورند. برجام منعکس کننده‌ی مولفه‌های دوجانبه تعریف شده‌ای است که با نیازهای عملی و حدود توافق شده بر سر دامنه‌ی برنامه هسته‌ای ایران از جمله فعالیت‌های غنی‌سازی و تحقیق و توسعه، سازگار است. برجام از طریق اقدامات جامعی که شفافیت و راستی‌آزمایی را فراهم می‌نماید، نگرانی‌های گروه ۵+۱ را مدنظر قرار می‌دهد. برجام منجر به لغو جامع همه تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد و همچنین تحریم‌های چندجانبه و ملی مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران می‌شود و

اقداماتی را برای دسترسی به تجارت، فناوری، تأمین مالی و انرژی را شامل می‌شود [۲۳].

مفاد عمومی:

الف- جمهوری اسلامی ایران و گروه ۵+۱ (چین، فرانسه، آلمان، فدراسیون روسیه، انگلیس و ایالات متحده و نماینده عالی اتحادیه اروپایی در امور خارجی و سیاست امنیتی)، در مورد این برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) تصمیم‌گیری نمودند. این برجام بازتاب یک فرآیند گام به گام بوده و مشتمل بر تکالیف متناظر به نحو مندرج در این سند و پیوست‌های آن می‌باشد که قرار است توسط شورای امنیت مورد تأیید قرار گیرد.

ب- اجرای کامل این برجام موجب حصول اطمینان از ماهیت صرفاً صلح‌آمیز برنامه هسته‌ای ایران خواهد شد.

ج- ایران مجدداً تأیید می‌نماید که هیچگاه و تحت هیچ شرایطی در پی جستجو، تولید و یا به دست آوردن سلاح هسته‌ای نخواهد بود.

د- اجرای موفقیت‌آمیز این برجام ایران را قادر خواهد ساخت تا به طور کامل حق خود برای انرژی هسته‌ای جهت مقاصد صلح‌آمیز را طبق مواد ذریع معاهده عدم اشاعه هسته‌ای و همسو با تعهداتش در آن سند اعمال نماید و در نتیجه با برنامه هسته‌ای ایران همچون برنامه هر دولت دیگر غیر دارنده سلاح‌های هسته‌ای عضو معاهده عدم اشاعه رفتار خواهد شد.

ه- این برجام منجر به لغو جامع همه تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد و همچنین تحریم‌های چندجانبه و ملی مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران می‌شود و اقداماتی را برای دسترسی به تجارت، فناوری، تأمین مالی و انرژی شامل می‌شود.

و- گروه ۵+۱ و ایران مجدداً بر تعهد خود نسبت به اهداف و اصول ملل متحد به نحو مندرج در منشور سازمان ملل متحد تأکید می‌نمایند.

ز- گروه ۵+۱ و ایران اذعان می‌نمایند که معاهده عدم اشاعه سلاح‌های هسته‌ای کماکان مبنای اساسی رژیم عدم اشاعه هسته‌ای و رکن بنیادین پیگیری خلع سلاح هسته‌ای و استفاده‌های صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای می‌باشد.

ح- گروه ۵+۱ و ایران متعهد می‌شوند که این برجام را با حسن نیت و در فضایی سازنده، بر مبنای احترام متقابل اجرا نمایند و از هرگونه اقدام مغایر با نص، روح و هدف این برجام که سبب تخریب اجرای موفق آن شود، خودداری نمایند. گروه ۵+۱ از تحمیل الزامات مقرراتی و آئین‌نامه‌ای تبعیض‌آمیز، به جایگزینی تحریم‌ها، اقدامات محدودیت‌سازی که تحت پوشش این برجام قرار می‌گیرند، خودداری خواهند ورزید. این برجام بر اجرای برنامه اقدام مشترک (توافق ژنو) که در تاریخ ۳ آذرماه ۱۳۹۲ در ژنو مورد توافق قرار گرفت، استوار می‌گردد.

ط- کمیسیون مشترکی متشکل از گروه ۵+۱ و ایران به منظور نظارت بر اجرای این برجام تشکیل خواهد شد و وظایف پیش‌بینی شده در این برجام را ایفا خواهد نمود. کمیسیون مشترک به موضوعات ناشی از اجرای این برجام رسیدگی نموده و مطابق با مفادی که در پیوست مربوطه شرح داده شده است، عمل خواهد کرد. ی- از آژانس بین‌المللی انرژی اتمی خواسته خواهد شد تا نسبت به اقدامات داوطلبانه مرتبط با هسته‌ای به نحو مورد توافق در این برجام، نظارت و راستی‌آزمایی نماید. از آژانس درخواست خواهد شد که به طور منظم به شورای حکام و آنگونه که در این برجام مقرر شده است به شورای امنیت اطلاع‌رسانی نماید. کلیه قواعد و مقررات مربوطه‌ی آژانس در خصوص حفاظت از اطلاعات توسط کلیه طرف‌های دخیل به طور کامل رعایت خواهد شد.

ک- کلیه مفاد و اقدامات مندرج در این برجام صرفاً برای اجرای آن بین گروه ۵+۱ و ایران می‌باشد و نمی‌بایست به منزله‌ی ایجاد سابقه برای هیچ دولت دیگری، یا برای اصول بنیادین حقوق بین‌الملل و حقوق و تعهدات وفق معاهده‌ی عدم اشاعه سلاح‌های هسته‌ای و سایر اسناد مربوطه و همچنین اصول و رویه‌های شناخته شده‌ی بین‌المللی تلقی گردد.

ل- به جزئیات فنی اجرای این برجام در پیوست‌های این سند پرداخته می‌شود.

م- اتحادیه اروپایی، کشورهای گروه ۵+۱ و ایران در چارچوب این برجام، به نحو مقتضی در زمینه مصارف صلح‌آمیز انرژی هسته‌ای همکاری کرده و در طرح‌های مربوط به همکاری‌های هسته‌ای صلح‌آمیز که مشترکاً توسط طرفین تعیین می‌شوند، آنگونه که به تفصیل در پیوست ۳ آمده، از جمله از طریق مشارکت اژانس، تعامل خواهند نمود.

ن- گروه ۵+۱ پیش‌نویس قطعنامه‌ای تأییدکننده‌ی این برجام را برای تصویب به شورای امنیت ارائه خواهد کرد که تأکید می‌نماید که انعقاد این برجام نشانگر یک دگرگونی بنیادین در بررسی این موضوع توسط شورای امنیت بوده و تمایل شورا برای برقراری یک رابطه جدید با ایران را اعلام می‌نماید. این قطعنامه شورای امنیت، همچنین لغو تمامی مفاد قطعنامه‌های قبلی شورای امنیت از روز اجراء، ایجاد برخی محدودیت‌های خاص؛ و خاتمه بررسی موضوع هسته‌ای ایران توسط شورای امنیت سازمان ملل متحد ۱۰ سال پس از روز توافق برجام را مقرر خواهد نمود.

س- مفاد پیش‌بینی شده در این برجام برای دوره‌های زمانی مربوطه به شرحی که خواهد آمد و جزئیات آن در پیوست‌ها ذکر شده است، اجرا خواهد شد.

ع- گروه ۵+۱ و ایران هر دو سال یک بار، یا در صورت نیاز زودتر، به منظور بازنگری و ارزیابی پیشرفت صورت گرفته و اتخاذ تصمیمات مقتضی با اجماع، در سطح وزیر دیدار خواهند نمود.

ایران و گروه ۵+۱ اقدامات داوطلبانه زیر را در چارچوب زمانی که جزئیات آن در این برجام و پیوست‌های آن تشریح شده است، اتخاذ خواهند نمود:

- هسته‌ای
- تحریم‌ها
- برنامه اجرایی
- ساز و کار حل و فصل اختلافات

از آنجایی که تمرکز این پژوهش بر بررسی و تحلیل آثار تدوین و اجرای برجام بر صنعت نفت کشور و در نتیجه اقتصاد ایران از طریق مقایسه با قبل از تصویب

برجام و در زمان تحریم‌های بین‌المللی است، بنابراین از بحث پیرامون فعالیت‌های مشخص شده در برجام در خصوص موضوع هسته‌ای چشم‌پوشی شده و بیشتر به بررسی و واکاوی فعالیت‌های در ارتباط با تحریم‌ها (صنعت نفت و اقتصاد ایران) پرداخته شده است؛ و همچنین فعالیت‌های مربوط به برنامه اجرایی و ساز و کار حل اختلافات در برجام بصورت مختصر شرح داده می‌شود [۲۳].

تحریم‌ها:

۱- قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل متحد که برجام را تأیید خواهد نمود تمام مفاد قطعنامه‌های قبلی شورای امنیت در خصوص موضوع هسته‌ای ایران «۱۶۹۶» (۲۰۰۶)، «۱۷۳۷» (۲۰۰۶)، «۱۷۴۷» (۲۰۰۷)، «۱۸۰۳» (۲۰۰۸)، «۱۸۳۵» (۲۰۰۸)، «۱۹۲۹» (۲۰۱۰) و «۲۲۲۴» (۲۰۱۵) را همزمان با اجرای اقدامات توافق شده‌ی مرتبط با هسته‌ای توسط ایران که از سوی آژانس راستی‌آزمایی شده، به نحو مشخص شده در پیوست ۵، لغو خواهد کرد و محدودیت‌های خاصی را برقرار خواهد نمود.

۲- اتحادیه اروپایی همه مفاد «مقررات اتحادیه اروپایی» و اصلاحات متعاقب آن، که کلیه تحریم‌های اقتصادی و مالی مرتبط با هسته‌ای را اجرائی می‌سازد، از جمله فهرست افراد مشخص شده‌ی مربوطه، را همزمان با اجرای اقدامات توافق شده مرتبط با هسته‌ای توسط ایران، به نحو مشخص شده در پیوست ۵ که از سوی آژانس راستی‌آزمایی شده باشد، لغو خواهد کرد و (این لغو) شامل تمامی تحریم‌ها و اقدامات محدودکننده در حوزه‌های زیر، که در پیوست ۲ تشریح شده، خواهد بود [۲۳]:

الف- نقل و انتقالات مالی بین اشخاص و نهادهای اروپایی، از جمله موسسات مالی و اشخاص و نهادهای ایرانی از جمله موسسات مالی؛

ب- فعالیت‌های بانکی، شامل ایجاد روابط کارگزاری بانکی جدید و افتتاح شعب و بانک‌های تابعه بانک‌های ایرانی در قلمرو کشورهای عضو اتحادیه اروپا؛

ج- ارائه خدمات بیمه و بیمه اتکائی؛

د- ارائه خدمات پیام‌رسانی مخصوص مالی از جمله سوئیفت برای افراد و نهادهای نامبرده شده در پیوست ۲ شامل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و موسسات مالی ایرانی؛

ه- حمایت مالی از تجارت با ایران (اعتبارصادراتی، تضامین، بیمه)؛

و- تعهدات به پرداخت وام‌های بلاعوض، خدمات مالی و وام‌های ترجیحی به دولت ایران؛

ز- معاملات راجع به اوراق مشارکت (دولت ایران) و اوراق تضمین شده توسط دولت؛

ح- واردات و حمل نفت، فرآورده‌های نفتی، گاز و فرآورده‌های پتروشیمی ایرانی؛

ط- صادرات تجهیزات یا تکنولوژی کلیدی برای بخش‌های نفت، گاز و پتروشیمی؛

ی- سرمایه‌گذاری در بخش‌های نفت، گاز و پتروشیمی؛

ک- صادرات تجهیزات و تکنولوژی کلیدی صنایع دریایی؛

ل- طراحی و ساخت کشتی‌های باری و تانکرهای نفتی؛

م- ارائه خدمات پرچم و تعیین وضعیت؛

ن- دسترسی به فرودگاه‌های اتحادیه اروپایی برای هواپیماهای باری ایرانی؛

س- صادرات طلا، فلزات گرانبها و الماس؛

ع- تحویل مسکوکات و اسکناس ایرانی؛

ف- صادرات گرافیت، فلزات خام و نیمه ساخته مانند آلومینیوم و فولاد و صادرات

یا نرم‌افزار برای یکپارچه‌سازی فرآیندهای صنعتی؛

ص- لغو فهرست اشخاص حقیقی، حقوقی و نهادها (مسدود شدن اموال و

ممنوعیت ویزا) مذکور در الحاقیه یک پیوست شماره ۲؛

ق- خدمات تبعی برای هر یک از گروه‌های فوق.

۳- اتحادیه اروپایی ۸ سال پس از روز توافق برجام یا زمانی که آژانس به

نتیجه‌گیری گسترده‌تر رسیده باشد که تمام مواد هسته‌ای در ایران در

فعالیت‌های صلح‌آمیز است، هرکدام که زودتر حاصل شود، تمامی مفاد «مقررات

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۵۳

اتحادیه اروپایی» که تحریم‌های مرتبط با اشاعه را اجرایی می‌سازد را لغو خواهد کرد.

۴- ایالات متحده منطبق با این برجام اجرای تحریم‌های مشخص شده در پیوست ۲ را با اثربخشی همزمان با اجرای اقدامات توافق شده‌ی مرتبط با هسته‌ای توسط ایران به نحو مشخص شده در پیوست ۵، که توسط آژانس راستی‌آزمایی شده باشد، متوقف ساخته و به این توقف ادامه خواهد داد. این تحریم‌ها شامل حوزه‌های زیر، به نحوی که در پیوست دو تشریح شده می‌گردد [۲۳]:

الف- معاملات مالی و بانکی با بانک‌ها و موسسات مالی ایرانی مشخص شده در پیوست ۲، از جمله بانک مرکزی ایران و افراد و نهادهای مشخصی که به عنوان دولت ایران توسط اداره کنترل دارایی‌های خارجی در فهرست افراد ویژه مشخص شده و بلوک شده تعیین شده‌اند، به‌نحوی که در الحاقیه ۳ پیوست ۲ آمده است (شامل افتتاح و نگهداری حساب‌های واسطه نزد موسسات مالی غیرآمریکایی، سرمایه‌گذاری، خرید و فروش ارز و افتتاح اعتبارات اسنادی)؛

ب- معاملات به ریال ایران؛

ج- ارائه اسکناس دلار آمریکایی به دولت ایران؛

د- محدودیت‌های تجارت دوجانبه بر درآمدهای ایران در خارج از کشور شامل محدودیت‌ها بر نقل و انتقال درآمدها؛

ه- خرید، پذیره‌نویسی یا تسهیل معاملات راجع به دیون حاکمیتی ایران شامل اوراق قرضه دولتی؛

و- خدمات پیام‌رسانی مالی به بانک مرکزی ایران و موسسات مالی ایرانی به نحو مندرج در الحاقیه شماره ۳ پیوست ۲؛

ز- خدمات بیمه‌ای، خدمات تأیید بیمه (توشیح) یا بیمه اتکائی؛

ح- تلاش‌ها برای کاهش فروش نفت ایران؛

ط- سرمایه‌گذاری شامل مشارکت در سرمایه‌گذاری‌های مشترک، کالا، خدمات، اطلاعات، فناوری و دانش فنی و کمک برای بخش‌های نفت، گاز و پتروشیمی؛

- ی- خرید، تحصیل، فروش، حمل و نقل یا بازاریابی نفت، محصولات پتروشیمی یا گاز طبیعی از ایران؛
- ک- صادرات، فروش یا عرضه فرآورده‌های نفتی پالایش شده و فرآورده‌های پتروشیمی به ایران؛
- ل- معاملات با بخش انرژی ایران؛
- م- معاملات با بخش‌های کشتیرانی و کشتی‌سازی و عاملان بنادر ایران؛
- ن- تجارت طلا و سایر فلزات گرانبها؛
- س- تجارت گرافیت، فلزات خام یا نیمه ساخته مانند آلومینیوم، فولاد، زغال سنگ و نرم‌افزار برای یکپارچه‌سازی فرآیندهای صنعتی؛
- ع- فروش، عرضه یا انتقال کالاها و خدمات مورد استفاده در ارتباط با بخش خودروسازی ایران؛
- ف- تحریم‌های راجع به خدمات تبعی در مورد هریک از گروه‌های فوق؛
- ص- برداشتن نام افراد و نهادهای مندرج در الحاقیه ۳ پیوست ۲ از فهرست افراد ویژه مشخص شده و بلوک شده SDN؛ و لیست افرادی که تحریم‌های خارجی را دور می‌زنند یا لیست اشخاص تحریمی غیر SDN؛
- ق- لغو دستورات اجرایی ۱۳۵۷۴، ۱۳۵۹۰، ۱۳۶۲۲، ۱۳۶۴۵ و ۱۳۶۴۵ و بخش‌های ۵ تا ۷ و ۱۵ دستورالعمل اجرایی ۱۳۶۲۸؛
- ۵- ایالات متحده، به نحو مشخص شده در پیوست ۲ و منطبق با پیوست ۵، اجازه فروش هواپیماهای تجاری مسافربری و قطعات و خدمات مربوطه به ایران؛ مجوز اینکه اشخاص غیرآمریکایی که در مالکیت یا کنترل اشخاص آمریکایی هستند، به نحو منطبق با این برجام با ایران تعامل نمایند؛ و مجوز واردات فرش و مواد غذایی از مبدأ ایران به آمریکا را صادر خواهد نمود.
- ۶- هشت سال پس از روز توافق، یا در زمانی که آژانس به نتیجه‌گیری گسترده‌تر خود مبنی بر اینکه همه مواد هسته‌ای در ایران در فعالیت‌های صلح‌آمیز است، برسد، هرکدام که زودتر باشد، ایالات متحده اقدام قانونی مقتضی را برای لغو، یا تغییر به‌منظور اجرایی کردن لغو تحریم‌های مشخص شده در پیوست ۲ در

خصوص دستیابی به اقلام و خدمات مرتبط با هسته‌ای برای فعالیت‌های هسته‌ای مندرج در این برجام، منطبق با رویکرد ایالات متحده نسبت به سایر دولت‌های غیردارنده سلاح هسته‌ای تحت معاهده عدم اشاعه را پیگیری خواهد کرد [۲۳].

۷- اتحادیه اروپایی، کشورهای آلمان، انگلیس و فرانسه و نیز ایالات متحده در پیوست ۲ فهرست کامل و جامعی از تحریم‌ها یا اقدامات محدودیت‌ساز مرتبط با هسته‌ای را مشخص می‌نمایند و آنها را منطبق با پیوست ۵ لغو خواهند نمود. پیوست ۲ همچنین اثرات لغو تحریم‌ها را از زمان «روز اجرا» مشخص خواهد نمود.

چنانچه در هر زمانی پس از روز اجرا ایران بر این اعتقاد باشد که هر تحریم یا اقدام محدودیت‌ساز دیگری مرتبط با هسته‌ای از یک عضو گروه ۱+۵ در حال ممانعت از اجرای کامل لغو تحریم‌ها به نحو تشریح شده در این برجام است، عضو ذیربط برجام با هدف فیصله موضوع با ایران مشورت خواهد نمود و چنانچه توافق داشته باشند که لغو این تحریم یا اقدام محدودیت‌ساز مناسب می‌باشد، عضو مربوطه‌ی برجام اقدام مقتضی را به عمل خواهد آورد. در صورتی که قادر به فیصله این موضوع نباشند، ایران یا هر عضو گروه ۱+۵ می‌توانند موضوع را به کمیسیون مشترک ارجاع نمایند [۲۳].

۸- چنانچه قانونی در سطح ایالتی یا محلی، در ایالات متحده مانع از اجرای لغو تحریم‌های مشخص شده در این برجام شود، ایالات متحده، با در نظر گرفتن تمامی اختیارات موجود، گام‌های مقتضی را به منظور تحقق اجرای آن (لغو تحریم‌ها) اتخاذ خواهد نمود. ایالات متحده به طور فعال، مقامات در سطح ایالتی یا محلی را تشویق خواهد کرد که تغییرات در سیاست ایالات متحده منعکس شده در لغو تحریم‌های وفق این برجام را در نظر داشته و از اقداماتی که با این تغییر در سیاست همخوانی ندارد خودداری نمایند [۲۳].

۹- اتحادیه اروپایی فارغ از فرآیند حل و فصل اختلافات پیش‌بینی شده در این برجام، از بازگرداندن یا تحمیل مجدد تحریم‌هایی که اجرای آنها را وفق این برجام لغو کرده است، خودداری می‌نماید. هیچ‌گونه تحریم جدید هسته‌ای شورای

امنیت و هیچ‌گونه تحریم جدید هسته‌ای اتحادیه اروپایی یا اقدامات محدودیت‌ساز وجود نخواهد داشت. ایالات متحده، با حسن نیت، نهایت تلاش خود را برای دوام این برجام و پیشگیری از ایجاد تداخل در تحقق متمتع شدن ایران از لغو تحریم‌های مشخص شده در پیوست ۲ به عمل خواهد آورد. دولت ایالات متحده فارغ از فرآیند حل و فصل اختلافات پیش‌بینی شده در این برجام، در چارچوب نقش مشخص رئیس‌جمهور و کنگره، از بازگرداندن یا تحمیل مجدد تحریم‌های مشخص شده در پیوست ۲ که اعمال آنها را وفق این برجام متوقف کرده است، خودداری می‌نماید. دولت ایالات متحده، در چارچوب نقش مشخص رئیس‌جمهور و کنگره، از اعمال تحریم‌های جدید مرتبط با هسته‌ای خودداری خواهد کرد. ایران اعلام کرده است که تحمیل یا بازگرداندن تحریم‌های مشخص شده در پیوست دو یا وضع تحریم‌های جدید هسته‌ای را به منزله مبنایی برای توقف کلی یا جزئی اجرای تعهدات خود وفق این برجام، تلقی خواهد نمود [۲۳].

۱۰- گروه ۵+۱ به منظور تضمین وضوح و کارآمدی در ارتباط با لغو تحریم‌ها وفق این برجام، اقدامات قانونی و آئین‌نامه‌های اجرایی کافی را اتخاذ خواهند کرد. اتحادیه اروپایی و دولت‌های عضو و همچنین ایالات متحده دستورالعمل‌های مرتبط را صادر خواهند نمود و در خصوص جزئیات تحریم‌ها یا اقدامات محدودیت‌سازی که به موجب این برجام لغو شده‌اند، بیانیه‌هایی را که در دسترس عموم باشد، منتشر خواهند کرد. اتحادیه اروپایی و دولت‌های عضو و ایالات متحده متعهد هستند که در خصوص محتوای این دستورالعمل‌ها و بیانیه‌ها با ایران به صورت منظم و در زمان مقتضی مشورت نمایند [۲۳].

۱۱- گروه ۵+۱ و ایران متعهد هستند که این برجام را با حسن نیت و در فضایی سازنده، بر مبنای احترام متقابل اجرا نمایند و از هرگونه اقدام مغایر با نص، روح و هدف این برجام که اجرای موفقیت‌آمیز آن را مختل سازد، خودداری کنند. مقامات ارشد دولتی در گروه ۵+۱ و ایران تمام تلاش خود را برای حمایت از اجرای موفقیت‌آمیز این برجام، از جمله در بیانات عمومی خود، به کار خواهند بست. گروه ۵+۱ کلیه اقدامات لازم را برای لغو تحریم‌ها به عمل خواهند آورد و

از تحمیل مقررات آئین‌نامه‌ای استثنائی یا تبعیض‌آمیز و الزامات شکلی به جای تحریم‌ها و اقدامات محدودیت‌ساز تحت پوشش این برجام، خودداری می‌ورزند.

۱۲- اتحادیه اروپایی و دولت‌های عضو و همچنین ایالات متحده، منطبق با قوانین خود، از هرگونه سیاست با هدف خاص تأثیرگذاری منفی و مستقیم بر عادی سازی تجارت و روابط اقتصادی با ایران، در تعارض با تعهدات‌شان مبنی بر عدم اخلال در اجرای موفقیت‌آمیز این برجام خودداری خواهند کرد.

۱۳- گروه ۵+۱ هیچ تحریم یا اقدام محدودیت‌سازی را نسبت به افراد و یا نهادها به دلیل مبادرت به فعالیت‌هایی که مشمول لغو تحریم‌های مندرج در این برجام شده است، اعمال نخواهند کرد مشروط براینکه این فعالیت‌ها با سایر قوانین و مقررات جاری گروه ۵+۱ منطبق باشد. به‌دنبال لغو تحریم‌ها وفق این برجام به نحو مشخص شده در پیوست ۲، تحقیقات جاری در خصوص نقض‌های احتمالی تحریم‌ها، طبق قوانین ملی مربوطه می‌تواند مورد بازبینی واقع شود [۲۳].

۱۴- اتحادیه اروپایی و دولت‌های عضو آن، منطبق با زمان‌بندی مشخص شده در پیوست ۵، اجرای اقدامات قابل اعمال نسبت به افراد و نهادهای فهرست شده، از جمله بانک مرکزی ایران و سایر بانک‌ها و موسسات مالی ایرانی را به نحو تفصیل یافته در پیوست ۲ و ملحقات آن لغو خواهد نمود. ایالات متحده، منطبق با زمان‌بندی تعیین شده در پیوست ۵، برخی نهادها و افراد موردنظر را از فهرست افراد ویژه مشخص شده و بلوک شده (SDN) و برخی نهادها و افراد موردنظر را از فهرست دورزنندگان تحریم‌ها، خارج خواهد کرد که تفصیل آن در پیوست ۲ و ملحقات آن آمده است [۲۳].

۱۵- اتحادیه اروپایی و کشورهای گروه ۵+۱ و شرکای بین‌المللی با ایران در پروژه‌های مشترک در زمینه فناوری هسته‌ای صلح‌آمیز از جمله نیروگاه‌های هسته‌ای، راکتورهای تحقیقاتی، تولید سوخت، تحقیق و توسعه پیشرفته مشترک مورد توافق همانند گداخت هسته‌ای، ایجاد مرکز پزشکی هسته‌ای منطقه‌ای با فناوری‌های پیشرفته‌ی روز، آموزش افراد، ایمنی و امنیت هسته‌ای و حفاظت محیط‌زیستی، به نحو مندرج در پیوست ۳، از جمله از طریق پروژه‌های همکاری

فنی آژانس، تعامل خواهند کرد. آنان تدابیر لازم برای اجرای این پروژه‌ها را به نحو مقتضی اتخاذ خواهند نمود [۲۳].

۱۶- گروه ۵+۱ و ایران در خصوص گام‌های لازم برای تضمین دسترسی ایران در حوزه‌های تجارت، فناوری، مالی و انرژی توافق خواهند کرد. اتحادیه اروپایی حوزه‌های ممکن برای همکاری بین اتحادیه اروپایی، دولت‌های عضو و ایران را بررسی بیشتر خواهد نمود و در این چارچوب بهره‌گیری از ابزارهای در دسترس همانند اعتبارات صادراتی به‌منظور تسهیل تجارت، تأمین اعتبار پروژه‌ها و سرمایه‌گذاری در ایران را بررسی خواهد کرد [۲۳].

تعهدات مربوط به تحریم‌ها (پیوست دوم برجام)

توالی اجرای تعهدات شرح داده شده در این پیوست، در پیوست ۵ برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) ذکر شده است.

الف- اتحادیه اروپایی [۲۳]

۱- اتحادیه اروپایی و دولت‌های عضو اتحادیه اروپایی متعهد می‌شوند وفق پیوست شماره ۵ (برنامه اجرا)، کلیه مفاد آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی را، با اصلاحات بعدی، که کلیه تحریم‌ها یا اقدامات محدودکننده مذکور در بخش‌های ۱-۱ تا ۱-۱۰ زیر را اجرایی می‌کنند و کلیه مفاد تصمیم ۲۰۱۰/۴۱۳/CFSP شورای اتحادیه اروپایی را، با اصلاحات بعدی لغو و قوانین اجرایی ملی را نیز لغو یا حسب نیاز اصلاح نمایند.

۱-۱- تدابیر مربوط به امور مالی، بانکی و بیمه

۱-۱-۱- نظام ممنوعیت و اخذ مجوز حاکم بر نقل و انتقال مالی به/ از ایران (ماده ۱۰ تصمیم ۲۰۱۰/۴۱۳/CFSP شورا؛ مواد ۳۱, ۳۰a, ۳۰b, ۳۰ آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛

۱-۱-۲- تحریم‌های مربوط به فعالیت‌های بانکی (ماده ۱۱ تصمیم ۲۰۱۰/۴۱۳/CFSP؛ ماده ۳۳ آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۵۹

- ۳-۱-۱- تحریم‌های مربوط به بیمه (ماده ۱۲ تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰؛ ماده ۳۵ آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛
- ۴-۱-۱- تحریم‌های مربوط به خدمات پیامرسانی مالی ماده (۱۲) تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰؛ ماده (۴) ۲۳ آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛
- ۵-۱-۱- تحریم‌های مربوط به حمایت مالی برای تجارت با ایران (ماده ۸ تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰ شورای اتحادیه اروپایی)؛
- ۶-۱-۱- تحریم‌های مربوط به کمک‌های بلاعوض، کمک‌های مالی و وام‌های ترجیحی (ماده ۹ تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰ شورای اتحادیه اروپایی)؛
- ۷-۱-۱- تحریم‌ها مربوط به انتشار اوراق قرضه تضمین شده توسط دولت ایران (ماده ۱۳ تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰؛ ماده ۳۴ آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛
- ۸-۱-۱- تحریم‌های مرتبط با خدمات تبعی برای هر یک از گروه‌های فوق (به ارجاعات فوق مراجعه کنید).
- ۲-۱- بخش‌های نفت، گاز و پتروشیمی
- ۱-۲-۱- تحریم‌های مربوط به واردات نفت و گاز از ایران (مواد ۳a، ۳c and ۳e تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰؛ مواد ۱۱، ۱۲ و ۱۴a و پیوست‌های IVA و IV آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛
- ۲-۲-۱- تحریم‌های مربوط به واردات فرآورده‌های پتروشیمی ایران (مواد ۳d و ۳b تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰؛ مواد ۱۳ و ۱۴ و پیوست V آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛
- ۳-۲-۱- تحریم‌های مربوط به صادرات تجهیزات کلیدی بخش‌های نفت، گاز و پتروشیمی (مواد ۴a، ۴، ۴b و تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰؛ مواد ۸، ۹، ۱۰ و ضامین VI و VIA آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛

۴-۲-۱- تحریم‌های مربوط به سرمایه‌گذاری در بخش‌های نفت، گاز و پتروشیمی (مواد ۶، ۶a و ۷ تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰؛ مواد (b)(۲) ۱۷، (۱) ۱۷ و (c) ۱۷(۴)، ۱۷(۳) آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛
۵-۲-۱- تحریم‌ها مرتبط با خدمات تبعی برای هر یک از گروه‌های فوق (به ارجاعات فوق مراجعه کنید).

۳-۱- بخش‌های کشتیرانی، کشتی‌سازی و حمل و نقل

۱-۳-۱- تحریم‌های مرتبط با کشتیرانی و کشتی‌سازی (مواد ۴g, ۴h, ۸a, ۱۸a و ۱۸b تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰؛ مواد ۳۷a, ۱۰c, ۱۰b, ۱۰a و ۳۷b و پیوست VIB آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛
۲-۳-۱- تحریم‌های مربوط به بخش حمل و نقل (مواد ۱۵, ۱۶, ۱۷ and ۱۸ تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰؛ مواد ۳۶ و ۳۷ آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛

۳-۳-۱- تحریم‌ها مرتبط با خدمات تبعی برای هر یک از گروه‌های فوق (به ارجاعات فوق مراجعه کنید).

۴-۱- طلا، سایر فلزات گرانبها، اسکناس و سکه

۱-۴-۱- تحریم‌های مربوط به طلا، فلزات گرانبها و الماس، اسکناس و سکه (مواد ۴c و ۴d تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰؛ مواد ۱۵ و ۱۶ و پیوست VII آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛
۲-۴-۱- تحریم‌های مرتبط با خدمات تبعی برای هر یک از گروه‌های فوق (به ارجاعات فوق مراجعه کنید).

۵-۱- تدابیر مرتبط با اشاعه هسته‌ای

۱-۵-۱- تحریم‌های مرتبط با فعالیت‌های هسته‌ای حساس اشاعه‌ای (کالاها و فناوری، سرمایه‌گذاری و آموزش‌های تخصصی) (مواد (a), (b), (d), (e) ۱(۱) (۳), (۲) و (۴) ۲۱ و تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰؛ مواد ۲, ۳, ۴, ۱۹, ۱۸, (a) ۲, (۱) ۱۷, ۶, ۵ و ۲۲ و پیوست‌های I, II و III آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۶۱

۲-۵-۱- تحریم‌های مرتبط با خدمات تبعی برای هر یک از گروه‌های فوق (به ارجاعات فوق مراجعه کنید).

۶-۱- فلزات

۱-۶-۱- تحریم‌های مرتبط با فلزات (مواد ۴e و ۴f تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰؛ مواد ۱۵a, ۱۵b, ۱۵c و پیوست VIIIB آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛

۲-۶-۱- تحریم‌های مرتبط با خدمات تبعی برای هر یک از گروه‌های فوق (به ارجاعات فوق مراجعه کنید).

۷-۱- نرم‌افزار

۱-۷-۱- تحریم‌های مرتبط با نرم‌افزار (مواد ۴i و ۴j تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰؛ مواد ۱۰d, ۱۰e and ۱۰f و پیوست VIIA آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛

۲-۷-۱- تحریم‌ها در زمینه خدمات تبعی برای هر یک از گروه‌های فوق (به ارجاعات فوق مراجعه کنید).

۸-۱- تسلیحات

۱-۸-۱- تحریم‌های مرتبط با تسلیحات (مواد (۴), (۳), (c)(۱) و ۳ تصمیم CFSP/۴۱۳/۲۰۱۰؛ مواد (a)(۱) ۵ و (a)(۲), (c), (۱) ۱۷ و ۱۹ آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛

۲-۸-۱- تحریم‌ها در زمینه خدمات تبعی برای هر یک از گروه‌های فوق (به ارجاعات فوق مراجعه شود).

۹-۱- فهرست اشخاص حقیقی، حقوقی یا نهادهای ایرانی (توقیف دارایی و ممنوعیت صدور روادید)

۱-۹-۱- توقیف دارایی و ممنوعیت صدور روادید قابل اعمال نسبت به:

۱-۹-۱-۱- بانک‌ها و موسسات مالی ایرانی فهرست شده شامل بانک مرکزی

ایران؛

۲-۱-۹-۱- اشخاص حقیقی، حقوقی یا نهادهای مرتبط با بخش‌های نفت، گاز و پتروشیمی؛

۳-۱-۹-۱- اشخاص حقیقی، حقوقی یا نهادهای مرتبط با کشتیرانی، کشتی‌سازی و حمل و نقل؛

۴-۱-۹-۱- سایر اشخاص حقیقی، حقوقی یا نهادهای غیرمرتبط با فعالیت‌های حساس اشاعه هسته‌ای، تسلیحات و موشک‌های بالستیک؛

۵-۱-۹-۱- سایر اشخاص حقیقی، حقوقی یا نهادهای مرتبط با فعالیت‌های حساس اشاعه هسته‌ای، تسلیحات و موشک‌های بالستیک؛

۶-۱-۹-۱- اشخاص حقوقی و افراد فهرست شده توسط شورای امنیت، به نحو مقرر در الحاقیه شماره ۱، بخش ۱ این پیوست برای گروه‌های ۱-۱-۹-۱، ۱-۴-۱-۹، الحاقیه شماره ۲، بخش ۱ این پیوست برای تحریم‌های گروه ۱-۵-۱-۹ و بخش‌های ۲ الحاقیه‌های شماره ۱ و ۲ این پیوست برای تحریم‌های گروه ۱-۶-۹-۱-۹ (مواد ۱۹ و ۲۰ و پیوست‌های I و II تصمیم ۲۰۱۰/۴۱۳/CFSP؛ مواد ۲۳، ۲۸a، ۲۸b، ۲۶، ۲۷، ۲۴، ۲۵ و ۲۹ و پیوست‌های VIII و IX آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی).

۱۰-۱- سایر مقررات

۱-۱۰-۱- تعهد مندرج در بخش ۱ شامل کلیه مفاد باقیمانده تصمیم ۲۰۱۰/۴۱۳/CFSP و آئین‌نامه اجرایی شماره ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی که در بالا ذکر نشده‌اند، نیز می‌گردد.

۱-۱۰-۱-۱- تعاریف (ماده ۱ آئین‌نامه اجرایی ۲۶۷/۲۰۱۲)

۲-۱-۱۰-۱- مقررات عمومی و نهایی (مواد ۲۷، ۲۶a، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲ و ۲۸ تصمیم ۲۰۱۰/۴۱۳/CFSP و مواد ۴۵، ۴۴، ۴۳a، ۴۳، ۴۲، ۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۶ و ۵۱ آئین‌نامه اجرایی ۲۶۷/۲۰۱۲ شورای اتحادیه اروپایی)؛

۲- اتحادیه اروپایی اظهار می‌نماید که مفاد مذکور در بخش ۱ فوق، فهرست کامل و جامع کلیه تحریم‌ها و اقدامات محدودکننده مرتبط هسته‌ای اتحادیه

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۶۳

اروپایی می‌باشد. این تحریم‌ها یا اقدامات محدودکننده طبق پیوست شماره پنج رفع خواهند شد.

۳- آثار رفع تحریم‌های اقتصادی و مالی اتحادیه اروپایی

۳-۱- در نتیجه‌ی رفع تحریم‌ها به نحو مطرح شده در بخش ۱ فوق، فعالیت‌های زیر، از جمله خدمات تبعی، از روز اجراء این برجام و مشروط به اینکه این فعالیت‌ها با سایر قوانین و مقررات لازم‌الاجراء اتحادیه اروپایی و دولت‌های عضو منطبق باشد، مجاز خواهد بود؛

۳-۲- تدابیر مربوط به امور مالی، بانکداری و بیمه (به بخش‌های ۱-۱-۱ تا ۱-۱-۸ مراجعه کنید)

۳-۲-۱- نقل و انتقال منابع مالی بین اشخاص حقیقی، حقوقی یا نهادهای اروپایی، از جمله موسسات مالی و اعتباری اتحادیه اروپایی و اشخاص حقیقی، حقوقی یا نهادهای ایرانی، از جمله موسسات مالی و اعتباری ایرانی، بدون الزام به اخذ مجوز یا اعلام؛

۳-۲-۲- افتتاح شعب بانکی، شرکت‌های تابعه یا دفاتر نمایندگی بانک‌های ایرانی در سرزمین دولت‌های عضو اتحادیه و ایجاد مشارکت‌های (JV) جدید، یا تحصیل منافع مالکانه یا ایجاد روابط کارگزاری بانکی بین بانک‌های ایرانی با بانک‌های اتحادیه اروپایی؛ افتتاح دفاتر نمایندگی، شرکت‌های تابعه، مشارکت یا حساب‌های بانکی توسط اشخاص اروپایی در ایران؛

۳-۲-۳- ارائه خدمات بیمه‌ای و بیمه اتکائی به شرکت‌های ایران یا دولت ایران، اشخاص حقیقی، حقوقی یا نهادهای ایرانی، یا یک شخص حقیقی یا حقوقی یا نهادی که به نمایندگی یا تحت کنترل آنها اقدام می‌نماید؛

۳-۲-۴- ارائه خدمات تخصصی پیام‌رسانی مالی به اشخاص حقیقی یا حقوقی، موجودیت‌ها یا نهادها از جمله افرادی که در الحاقیه شماره ۱ این پیوست آمده‌اند؛

۵-۲-۳- تعهد دولت‌های عضو مبنی بر ارائه حمایت‌های مالی در جهت تجارت با ایران، از جمله اعطای اعتبارات صادراتی، بیمه صادرات؛ و تعهد پرداخت برای وام بلاعوض، کمک مالی و وام‌های ترجیحی به دولت ایران؛

۶-۲-۳- فروش یا خرید اوراق قرضه دولتی یا تضمین شده توسط دولت، به / از ایران، دولت ایران، بانک مرکزی ایران، یا بانک‌ها و موسسات مالی ایرانی یا افرادی که از طرف آنها عمل می‌کنند؛

۳-۳- بخش‌های نفت، گاز و پتروشیمی (به بخش‌های ۱-۲-۱ تا ۱-۲-۵ مراجعه کنید)

۱-۳-۳- واردات، خرید، سوآپ یا حمل و نقل نفت خام، فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی یا فرآورده‌های پتروشیمی ایران و تأمین تسهیلات اعتباری مربوطه؛

۲-۳-۳- فروش، عرضه یا نقل و انتقال تجهیزات یا فناوری، کمک فنی و آموزش مورد استفاده در بخش‌های نفت، گاز و صنایع پتروشیمی در ایران، مشتمل بر اکتشاف، تولید و پالایش نفت و گاز طبیعی، از جمله مایع‌سازی گاز طبیعی، به هر شخص ایرانی در داخل یا خارج ایران یا برای استفاده در ایران؛

۳-۳-۳- اعطای هرگونه وام یا تسهیلات اعتباری به هر شخص ایرانی که در بخش‌های نفت، گاز و پتروشیمی در داخل ایران یا خارج از ایران فعالیت می‌کنند و همچنین سرمایه‌گذاری در این صنعت و یا سرمایه‌گذاری مشترک با آنها؛

۴-۳- بخش‌های کشتیرانی، کشتی‌سازی و حمل و نقل (به بخش‌های ۱-۳-۱ تا ۱-۳-۳ مراجعه کنید)

۱-۴-۳- فروش، تأمین، انتقال یا صادرات تجهیزات و فناوری‌های دریانوردی برای ساخت، تعمیر یا نگهداری یا بازسازی کشتی، به ایران یا به هر شخص ایرانی در این بخش؛ طراحی، ساخت یا مشارکت در طراحی یا ساخت کشتی‌های باری و نفتکش برای ایران یا اشخاص ایرانی؛ ارائه کشتی‌های طراحی شده یا مورد استفاده برای حمل و نقل یا ذخیره‌سازی نفت و فرآورده‌های پتروشیمی به اشخاص حقیقی، حقوقی یا نهادهای ایرانی و ارائه خدمات ثبت پرچم و تعیین

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۶۵

وضعیت، از جمله موارد مرتبط با مشخصات فنی، ثبت و شماره شناسایی به هر نحو، در رابطه با تانکرهای نفتی و کشتی‌های باری ایرانی؛

۲-۴-۳- دسترسی کلیه پروازهای باری خطوط هوایی ایرانی یا خطوط هوایی از مبداء ایران به فرودگاه‌های تحت صلاحیت دولت‌های عضو اتحادیه اروپایی؛

۳-۴-۳- توقف بازرسی، توقیف و انهدام محموله‌ها از مبداء یا به مقصد ایران توسط دولت‌های عضو اتحادیه اروپایی در قلمروهای خود در ارتباط با کالاهایی که دیگر ممنوع نمی‌باشند؛

۴-۴-۳- ارائه خدمات سوخت‌رسانی یا تدارکات یا هرگونه خدمات دیگر برای کشتی‌های تحت مالکیت یا اجاری که اقلام منع شده را حمل نمی‌کنند؛ و ارائه سوخت، خدمات مهندسی و تعمیر و نگهداری به هواپیماهای باری ایرانی که اقلام ممنوعه را حمل نمی‌نمایند؛

۵-۳- طلا، سایر فلزات گرانبها، اسکناس و سکه (به بخش‌های ۱-۴-۱ تا ۱-۴-۲ مراجعه کنید)

۱-۵-۳- فروش، عرضه، خرید، صادرات، انتقال، حمل و نقل طلا و فلزات گرانبها و الماس و ارائه خدمات واسطه‌گری، تأمین مالی و امنیتی مربوطه، به دولت ایران، نهادهای عمومی، شرکت‌ها و موسسات عمومی یا بانک مرکزی ایران؛

۲-۵-۳- انتقال اسکناس و مسکوکات جدید ایرانی به بانک مرکزی ایران؛

۶-۳- فلزات (به بخش‌های ۱-۶-۱ تا ۱-۶-۲ مراجعه کنید)

۱-۶-۳- فروش، عرضه، انتقال یا صادرات مستقیم یا غیرمستقیم کلیه فلزات از جمله گرافیت و فلزات خام یا نیمه ساخته همانند آلومینیوم و فولاد به هر شخص حقیقی، حقوقی یا نهاد ایرانی یا برای استفاده در ایران در رابطه با عملیات و فعالیت‌های منطبق با این برجام؛

۷-۳- نرم‌افزار (به بخش‌های ۱-۷-۱ تا ۱-۷-۲ مراجعه کنید)

۱-۷-۳- فروش، عرضه، انتقال یا صادرات مستقیم یا غیرمستقیم هرگونه نرم‌افزار از جمله به روزرسانی، به هر شخص حقیقی، حقوقی یا نهاد ایرانی یا برای استفاده در ایران در رابطه با عملیات و فعالیت‌های منطبق با این برجام؛

۸-۳- فهرست افراد، اشخاص حقوقی یا نهادها (توقیف دارایی و ممنوعیت صدور روادید)

۱-۸-۳- در نتیجه خروج از فهرست‌های مذکور در پیوست شماره ۲، آزادسازی کلیه منابع مالی و اقتصادی متعلق به اشخاص حقیقی، حقوقی و نهادها از جمله بانک‌ها و موسسات مالی ایرانی، بانک مرکزی ایران، به شرح مندرج در الحاقیه شماره یک پیوست ۲ این برجام و فراهم آوردن دسترسی این اشخاص به وجوه و دارایی‌های خود؛

۲-۸-۳- در نتیجه خروج از فهرست‌های مذکور در پیوست شماره ۲، امکان ورود افراد فهرست شده در الحاقیه شماره ۱ این برجام به قلمروی دولت‌های اروپایی یا استفاده از سرزمین آنها برای ترانزیت فراهم خواهد شد؛

ب- ایالات متحده آمریکا [۲۳]

۴- ایالات متحده آمریکا متعهد می‌شود طبق ضمیمه شماره ۵ (برنامه اجرا)، اعمال کلیه تحریم‌های مرتبط هسته‌ای به نحو مذکور در بخش‌های ۱-۴ تا ۹-۴ زیر را متوقف کند و اقدام قانونی مقتضی برای لغو یا اصلاح آنها را پیگیری کند و فرامین اجرایی شماره ۱۳۵۹۰، ۱۳۵۷۴، ۱۳۶۲۲ و ۱۳۶۴۵ و بخش‌های ۵، ۷ و ۱۵ فرمان اجرایی شماره ۱۳۶۲۸ را لغو دهد.

۱-۴- تدابیر بانکی و مالی

۱-۱-۴- تحریم‌های اعمالی بر افراد و اشخاص حقوقی مندرج در الحاقیه شماره ۳ این ضمیمه، شامل: بانک مرکزی ایران و سایر موسسات مالی ایرانی فهرست شده در این الحاقیه؛ شرکت ملی نفت ایران، شرکت بازرگانی نفتیران (نیکو)، شرکت ملی نفت کش ایران و سایر افراد و اشخاص حقوقی که توسط خزانه‌داری در این الحاقیه به‌عنوان دولت ایران شناسایی شده‌اند؛ و برخی افراد و اشخاص حقوقی مندرج در فهرست اتباع تحریم شده یا فهرست افرادی که اموال آنها مشمول توقیف است؛

Section ۱۲۴۴(c)(۱) and (d), ۱۲۴۵(a)(۱)(A), (a)(۱)(C)(i)(II), and (c), ۱۲۴۶(a) and ۱۲۴۷(a); Sections ۱(a)(i) and ۵(a) of Executive

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۶۷

Order (E.O.) ۱۳۶۲۲ and Sections ۲(a)(i) and ۳(a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵

۲-۱-۴- تحریم ریال ایران؛

(NDAA Section ۱۲۴۵ (d)(۱) and (۳); IFCA Sections ۱۲۴۴ (c)(۱), ۱۲۴۶(a) and ۱۲۴۷(a); Section ۵(a) of E.O. ۱۳۶۲۲ and Sections ۱(a), ۲(a)(i), and ۳(a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵)

۳-۱-۴- تحریم خرید و فروش اسکناس آمریکا به دولت ایران؛

(NDAA Section ۱۲۴۵ (d)(۱) and (۳); IFCA Sections ۱۲۴۴ (c)(۱) and (d), ۱۲۴۶(a) and ۱۲۴۷(a); Section ۵(a) of E. O. ۱۳۶۲۲ and Sections ۲(a)(i) and ۳(a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵)

۴-۱-۴- محدودیت‌های تجارت دوجانبه بر درآمدهای ایران که در خارج از کشور است، شامل محدودیت‌های مربوط به نقل و انتقال درآمدها؛

(NDAA Section ۱۲۴۵(d)(۱) and (۳); IFCA Sections ۱۲۴۴I(۱), (d), and (h)(۲), ۱۲۴۶ (a) and ۱۲۴۷(a); Sections ۱ (a)(i)-(ii), ۲(a)(i), and ۵(a) of E.O. ۱۳۶۲۲ and Sections ۲ (a)(i) and ۳(a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵)

۵-۱-۴- تحریم خرید، پذیره‌نویسی، تسهیل معاملات دیون حاکمیتی ایران، شامل اوراق قرضه دولتی؛

Sanctions on the purchase, subscription to, or facilitation of the issuance of Iranian sovereign debt, including governmental bonds (NDAA Section ۱۲۴۵(d)(۱) and (۳); Iran Threat Reduction and Syria Human Rights Act of ۲۰۱۲ (TRA) Section ۲۱۳ (a); IFCA Sections ۱۲۴۴(c)(۱) and (d), ۱۲۴۶(a) and ۱۲۴۷(a); Sections ۱(a)(i) and ۵(a) of E.O. ۱۳۶۲۲, and Sections ۲ (a)(i) and ۳(a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵)

۴-۱-۶- تحریم خدمات پیام‌رسانی مالی به بانک مرکزی ایران و موسسات مالی ایرانی مندرج در الحاقیه شماره ۳ این پیوست؛

(NDAA Section ۱۲۴۵(d)(۱) and (۳); TRA Section ۲۲۰ ; IFCA Section ۱۲۴۴(c)(۱) and (d), ۱۲۴۶(a) and ۱۲۴۷(a); Section ۵(a) of E.O. ۱۳۶۲۲ and Sections ۲(a)(i) and ۳(a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵)

۴-۱-۷- تحریم خدمات تبعی برای هریک از دسته تحریم‌های فوق (به ارجاعات مربوطه مراجعه کنید).

۴-۲- بیمه

۴-۲-۱- تحریم ارزیه خدمات بیمه‌ای، یا بیمه اتکائی که در رابطه با فعالیت‌های سازگار با این برجام و با افراد و موجودیت‌های مندرج در الحاقیه شماره ۳ این ضمیمه صورت می‌گیرد؛

(ISA section ۵(a)(۷); NDAA Section ۱۲۴۵(d)(۱) and (۳); TRA Sections ۲۱۱(a) and ۲۱۲(a) ; IFCA Sections ۱۲۴۴(c)(۱) and (d), ۱۲۴۶(a) and ۱۲۴۷(a); Section ۵(a) of E.O.۱۳۶۲۲ and Sections ۲(a)(i) and ۳(a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵)

۴-۳- بخش‌های نفت، گاز و پتروشیمی

۴-۳-۱- تلاش‌ها برای کاهش فروش نفت ایران شامل محدودیت‌ها بر مقدار فروش نفت خام ایران و کشورهایی که می‌توانند نفت خام ایران را بخرند؛

(Iran Sanctions Act of ۱۹۹۶ (ISA) Section ۵(a)(۷); NDAA Section ۱۲۴۵(d)(۱) and (۳); TRA Section ۲۱۲(a); IFCA Sections ۱۲۴۴(c)(۱) and (d), ۱۲۴۶(a) and ۱۲۴۷(a); Section ۱ of E.O. ۱۳۵۷۴, Sections ۱(a)(i) –(ii), ۲(a)(i), and ۵(a) of E.O. ۱۳۶۲۲; Section ۵ of E.O. ۱۳۶۲۸ and Sections ۲(a)(i) and ۳ (a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵)

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۶۹

۲-۳-۴- تحریم سرمایه‌گذاری، شامل مشارکت در سرمایه‌گذاری‌های مشترک، کالاها، خدمات، اطلاعات، فناوری و دانش و کمک فنی برای بخش‌های نفت، گاز و پتروشیمی؛

(ISA Sections ۵(a)(۱)-(۲) and (۴)-(۸); TRA Section ۲۱۲(a); IFCA Sections ۱۲۴۴(c)(۱), (d), and (h)(۲), ۱۲۴۵(a)(۱)(B), (a)(۱)(C)(i)(I)-(II), (a)(۱)(C)(ii)(I)-(II), and (c), ۱۲۴۶(a) and ۱۲۴۷(a); Section ۱ of E.O. ۱۳۵۷۴, Section ۱ of E.O. ۱۳۵۹۰, Sections ۱(a)(i) -(ii), ۲(a)(i)-(iii), and ۵(a) of E.O. ۱۳۶۲۲, and Sections ۲ (a)(i) and ۳(a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵)

۳-۳-۴- تحریم خرید، تحصیل، فروش، حمل و نقل، یا بازاریابی نفت، فرآورده‌های پتروشیمی و گاز طبیعی از ایران؛

۱۲۴۴I(۱), (d) and (h)(۲), ۱۲۴۶(a) and ۱۲۴۷(a); Sections ۱(a)(i)-(iii), ۲(a)(i)-(ii), and ۵(a) of E.O. ۱۳۶۲۲ and Sections ۲(a)(i) and ۳(a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵)

۴-۳-۴- تحریم صادرات، فروش یا عرضه فرآورده‌های نفتی تصفیه شده و فرآورده‌های پتروشیمی به ایران؛

(ISA Section ۵(a)(۳); NDAA Section ۱۲۴۵ (d)(۱) and (۳); TRA Section ۲۱۲(a); IFCA Sections ۱۲۴۴ (c)(۱) and (d), ۱۲۴۶(a) and ۱۲۴۷(a); Section ۱ of E.O. ۱۳۵۷۴, Sections ۱(a)(i) and ۵(a) of E.O. ۱۳۶۲۲; Section ۵ of E.O. ۱۳۶۲۸; and Sections ۲(a)(i) and ۳(a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵)

۵-۳-۴- تحریم معامله با بخش انرژی ایران شامل معامله با شرکت ملی نفت ایران، شرکت ملی نفتکش ایران، شرکت بازرگانی نفت ایران (نیکو)، شرکت ملی نفتکش ایران؛

(NDAA Section ۱۲۴۵(d)(۱) and (۳); IFCA Sections ۱۲۴۴(c)(۱), (d), and (h)(۲), ۱۲۴۶(a) and ۱۲۴۷(a); TRA Section ۲۱۲(a);

Sections ۱(a)(i)-(iii), ۲(a)(i)-(ii) and ۵(a) of E.O. ۱۳۶۲۲, and Sections ۲ (a)(i) and ۳(a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵)

۴-۳-۶- تحریم خدمات تبعی برای هریک از دسته تحریم‌های فوق (هریک از ارجاعات فوق را ملاحظه کنید).

۴-۴- کشتیرانی، کشتی‌سازی و بنادر

۴-۴-۱- تحریم معامله با بخش‌های کشتیرانی و کشتی‌سازی دولت ایران و عاملان بنادر شامل شرکت کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران، خطوط کشتیرانی جنوب و شرکت بازرگانی نفتیران (نیکو) و عاملان بندر عباس؛

(TRA Section ۲۱۲(a); IFCA Sections ۱۲۴۴(c)(۱) and (d); ۱۲۴۵(a)(۱)(B), (a)(۱)(C)(i)(I)-(II), (a)(۱)(C)(ii)(I)-(II), and (c), ۱۲۴۶(a), and ۱۲۴۷(a); Section ۵(a) of E.O. ۱۳۶۲۲ and Sections ۲(a)(i) and ۳(a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵)

۴-۴-۲- تحریم خدمات تبعی برای هر دسته از تحریم‌های فوق (در هر مورد ارجاعات قوانین مربوطه را ملاحظه کنید).

۴-۵- طلا و سایر فلزات گرانبها

۴-۵-۱- تحریم تجارت طلا و سایر فلزات گرانبها توسط ایران؛

(NDAA Section ۱۲۴۵(d)(۱) and (۳); IFCA Sections ۱۲۴۴I(۱), ۱۲۴۵ (a)(۱)(A) and (c), ۱۲۴۶(a), and ۱۲۴۷(a); Section ۵(a) of E.O. ۱۳۶۲۲ and Sections ۲(a)(i) and ۳(a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵)

۴-۵-۲- تحریم خدمات تبعی برای هر دسته از تحریم‌های فوق (در هر مورد ارجاعات قوانین مربوطه را ملاحظه کنید).

۴-۶- نرم‌افزار و فلزات

۴-۶-۱- تحریم تجارت با ایران در مورد گرافیت، فلزات خام یا نیمه ساخته از قبیل آلومینیوم و فولاد، زغال‌سنگ و نرم‌افزارهای تنظیم فرآیندهای صنعتی، در رابطه با فعالیت‌های سازگار با این برجام و افراد و اشخاص حقوقی مذکور در الحاقیه‌های شماره ۳ و ۴ این ضمیمه؛

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۷۱

(NDAA ۱۲۴۵(d)(۱) and (۳); IFCA Sections ۱۲۴۴I(۱), ۱۲۴۵(a)(۱)(B)-(C) and (c), ۱۲۴۶(a), and ۱۲۴۷(a); Section ۵(a) of E.O. ۱۳۶۲۲ and Sections ۲(a)(i) and ۳(a)(i) of E.O. ۱۳۶۴۵)

۲-۶-۴- تحریم خدمات تبعی برای هر دسته از تحریم‌های فوق (در هر مورد ارجاعات به قوانین مربوطه را ملاحظه کنید).

۷-۴- بخش خودروسازی

۱-۷-۴- تحریم فروش، عرضه یا نقل و انتقال کالاها و خدمات مورد استفاده در ارتباط با بخش خودروسازی ایران؛

(NDAA Section ۱۲۴۵(d)(۱) and (۳); IFCA Sections ۱۲۴۴I(۱), ۱۲۴۵(a)(۱)(B), (a)(۱)(C) (i)(II), (a)(۱)(C) (ii)(II), and (c), ۱۲۴۶(a), and ۱۲۴۷(a); Section ۵(a) of E.O. ۱۳۶۲۲ and Sections ۲(a)(i), ۳(a)(i)-(ii), ۵ and ۶ of E.O. ۱۳۶۴۵)

۲-۷-۴- تحریم خدمات تبعی برای هر دسته از تحریم‌های فوق (در هر مورد ارجاعات به قوانین مربوطه را ملاحظه کنید).

۸-۴- فهرست‌ها و سایر فهرست‌های تحریمی

۱-۸-۴- خارج کردن افراد و اشخاص حقوقی مندرج در الحاقیه‌های شماره ۳ و ۴ این ضمیمه از فهرست DSN و لیست افرادی که اموالشان مشمول توقیف بوده است، لیست افراد و نهادهای دور زنده تحریم‌ها و/یا لیست غیر SDN مربوط به قانون تحریم‌های ایران (خارج کردن افراد و نهادهای تحریم شده و نیز تحریم‌های اعمالی وفق بخش (۵ الف) قانون تحریم‌های ایران، بخش ۱۲۴۴ (د) (۱) و بخش ۲۱۲ قانون TRA؛ و خارج کردن افراد و نهادهای تحریم شده طبق فرامین اجرایی شماره ۱۳۳۸۲، ۱۳۶۰۸، ۱۳۶۲۲ و ۱۳۶۴۵ با استناد به قانون اختیارات اقتصادی اضطراری بین‌المللی)؛

۹-۴- اقدامات مرتبط با منع اشاعه تسلیحات هسته‌ای

۱-۹-۴- تحریم‌های اعمالی بر تحصیل کالاها و خدمات مرتبط هسته‌ای برای پیشبرد فعالیت‌های هسته‌ای پیش‌بینی شده در این برجام وفق « قانون مقابله

اشاعه ایران، کره شمالی و سوریه»، منطبق با رویکرد ایالات متحده نسبت به سایر دولت‌های غیرهسته‌ای عضو معاهده عدم اشاعه هسته‌ای؛
۲-۹-۴- تحریم‌های اعمالی بر شرکت‌های مربوط به استخراج معدن، تولید یا حمل و نقل اورانیوم؛

(ISA Section ۵(b)(۲))

۳-۹-۴- تحریم‌های اعمالی بر منع شهروندان ایرانی از تحصیل در مقاطع عالی در رشته‌های مرتبط با علوم هسته‌ای، مهندسی هسته‌ای یا بخش انرژی؛

۵- سایر تدابیر مرتبط با تجارت

۱-۵- ایالات متحده متعهد می‌شود:

۱-۱-۵- اجازه فروش هواپیمای مسافربری تجاری و قطعات و خدمات مربوطه به ایران از طریق اعطای امتیاز در موارد زیر داده خواهد شد:

الف) صادرات، فروش، اجاره یا انتقال هواپیمای مسافربری تجاری انحصاراً با کاربری غیرنظامی،

ب) صادرات، فروش، اجاره یا انتقال قطعات یدکی و قطعات عمده برای هواپیمای مسافربری و تجاری به ایران،

ج) ارائه خدمات تبعی، از جمله ضمانت، نگهداری و خدمات تعمیر و بازبینی‌های ایمنی برای کلیه موارد مذکور، مشروط به اینکه قطعات و خدمات مجوز داده شده انحصاراً برای هوانوردی، تجاری و مسافری مورد استفاده قرار گیرند؛

۲-۱-۵- از طریق صدور مجوز، به اشخاص حقوقی غیرآمریکایی که در مالکیت یا کنترل اشخاص آمریکایی می‌باشند، اجازه خواهد داد منطبق با این برجام با ایران معامله کنند؛

۳-۱-۵- اعطای مجوز واردات فرش و مواد غذایی از جمله پسته و خاویار با منشاء ایرانی به ایالات متحده؛

۶- ایالات متحده تأیید می‌نماید که مقررات فهرست شده در بخش ۴ فوق فهرست کامل و جامع کلیه تحریم‌ها مرتبط با ایالات متحده می‌باشد. این تحریم‌ها بر اساس پیوست ۵ رفع خواهند شد.

کمیسیون مشترک (پیوست چهار برجام)

۱- تأسیس، ترکیب و هماهنگ کننده [۲۳]

۱-۱- کمیسیون مشترک تأسیس می‌شود تا کارکردهایی را که در برجام، از جمله پیوست‌هایش که به آن واگذار شده اجرا نماید؛

۱-۲- کمیسیون مشترک مرکب است از نمایندگان گروه ۱+۵ (دولت‌های چین، فرانسه، آلمان، فدراسیون روسیه، انگلستان و ایالات متحده، به همراه نماینده عالی اتحادیه اروپایی در امور خارجه و سیاست امنیتی) و ایران، همه با هم، اعضای برجام؛

۱-۳- کمیسیون مشترک می‌تواند در صورت اقتضاء کارگروه‌هایی در حوزه‌های خاص ایجاد نماید؛

۱-۴- نماینده عالی اتحادیه اروپایی در امور خارجه و سیاست امنیتی یا نماینده او به‌عنوان هماهنگ‌کننده کمیسیون مشترک انجام وظیفه خواهد کرد؛

۲- کارکردها [۲۳]

۲-۱- کمیسیون مشترک، کارکردهای زیر را انجام خواهد داد:

۲-۱-۱- مرور و تصویب طراحی نهایی رآکتور مدرن شده‌ی تحقیقاتی آب‌سنگین و طراحی لابراتورهای فرعی پیش از آغاز احداث و مرور و تصویب طراحی سوخت برای رآکتور مدرن شده تحقیقاتی آب‌سنگین به نحو مندرج در بخش ب پیوست یک؛

۲-۱-۲- در صورت درخواست ایران، مرور و تصویب تولید، تحصیل، ساخت یا عملیاتی کردن hot cells (محتوی یک سل یا سل‌های مرتبط به هم)، Shielded cells یا shielded glove cells با ابعاد فراتر از شش متر مکعب در حجم و مختصات مندرج در پیوست ۱ پروتکل الحاقی، به نحو مشروح در بند ۲۱ پیوست ۱؛

۳-۱-۲- مرور و تصویب طرح‌های ارائه شده توسط ایران برای آغاز تحقیق و توسعه بر روی سوخت راکتور تحقیقاتی تهران بر مبنای فلز اورانیوم، به نحو مندرج در بند ۲۶ پیوست ۱؛

۴-۱-۲- به درخواست ایران، مرور و تصویب پروژه‌ها در مورد سانتریفیوژهای جدید برای حرکت به سمت مرحله نمونه اولیه برای آزمایش مکانیکی، به نحو مندرج در بند ۴۳ پیوست ۱؛

۵-۱-۲- دریافت پیش‌هنگام اطلاعات در مورد پروژه‌های خاص که در فردو اجرا خواهند شد، به نحو مندرج در بند ۴۴ پیوست ۱؛

۶-۱-۲- دریافت اطلاعات در مورد چارچوب اولیه تولید ایزوتوپ پایدار در فردو به نحو مندرج در بند ۴۶ پیوست یک؛

۷-۱-۲- در صورت درخواست ایران، ارزیابی و تصویب اینکه مجتمع‌های سوخت ساخته شده در ایران و محصولات میانی آنها، بر اساس شرایط فنی عینی، با هدف ایجاد قابلیت تولید سوخت در ایران، به نحو مندرج در بند ۵۹ پیوست ۱، به‌سادگی قابلیت بازتبدیل شدن به UF₆ را نداشته باشد؛

۸-۱-۲- حمایت از کمک به ایران، از جمله به نحو مقتضی از طریق همکاری‌های فنی آژانس، در احراز استانداردهای کیفی بین‌المللی برای سوخت هسته‌ای تولید شده توسط ایران، به نحو مندرج در بند ۵۹ پیوست ۱؛

۹-۱-۲- در صورت درخواست ایران، مرور و تصویب پیش‌هنگام مشارکت ایران از جمله از طریق صادرات هر نوع تجهیزات و فناوری غنی‌سازی یا مرتبط با غنی‌سازی با هر کشور دیگر، یا با هر نهاد خارجی دیگر در فعالیت‌های غنی‌سازی یا مرتبط با غنی‌سازی از جمله تحقیق و توسعه مربوطه، به نحو مندرج در بند ۷۳ پیوست ۱؛

۱۰-۱-۲- ارائه مشورت و توصیه، در خصوص ابزارهای ضروری در چارچوب دسترسی به نحو مشخص در بند ۸۷ پیوست ۱؛

۱۱-۱-۲- در صورت درخواست ایران، مرور و تصویب پیش‌هنگام طراحی، تولید، ساخت، تحصیل، یا استفاده برای اهداف غیرهسته‌ای، سیستم‌های چاشنی

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۷۵

انفجاری چندنقطه‌ای که برای ابزارهای انفجاری هسته‌ای مناسب هستند و سیستم‌های دیاگنوستیک انفجاری (دوربین‌های استریک، دوربین‌های فریمینگ و دوربین‌های فلاش اشعه ایکس) مناسب برای تولید ابزارهای انفجار هسته‌ای، به نحو مندرج در بندهای ۲-۸۲ و ۳-۸۲ پیوست یک؛

۱۲-۱-۲- مرور و رایزنی برای پرداختن به موضوعات ناشی از اجرای لغو تحریم‌ها به نحو مشخص شده در این برجام و پیوست ۲ آن؛

۱۳-۱-۲- مرور و تصمیم‌گیری در خصوص طرح‌های مرتبط با هسته‌ای برای انتقال به، یا فعالیت به، ایران، منطبق با بخش ۶ این پیوست و قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل که این برجام را تأیید می‌نماید؛

۱۴-۱-۲- مرور، با هدف حل و فصل، هر موضوعی که یک عضو برجام معتقد است براساس فرآیند مشروح در برجام عدم اجرای تعهدات یک عضو دیگر برجام به حساب می‌آید؛

۱۵-۱-۲- در صورت ضرورت، اتخاذ یا اصلاح رویه‌های حاکم بر فعالیت‌های خود؛

۱۶-۱-۲- رایزنی و ارائه رهنمود در خصوص سایر موضوعات اجرایی که ممکن است در ارتباط با برجام بروز نماید؛

۳- رویه‌ها [۲۳]

۳-۱- کمیسیون مشترک هر سه ماه یک‌بار و یا در هر زمان به درخواست یک عضو برجام از هماهنگ‌کننده تشکیل جلسه خواهد داد. هماهنگ‌کننده جلسه کمیسیون مشترک را به گونه‌ای منعقد خواهد کرد که برگزاری آن بیش از یک هفته بعد از دریافت چنان درخواستی نباشد، مگر برای رایزنی‌ها براساس بخش Q پیوست یک و هر موضوع دیگر که هماهنگ‌کننده و یا یک عضو برجام آنرا فوری تشخیص دهد، که در این صورت جلسه در اولین فرصت ممکن که بیش از سه روز تقویمی از زمان دریافت چنان درخواستی نباشد، برگزار خواهد شد؛

۳-۲- جلسات کمیسیون مشترک به نحو مقتضی در نیویورک وین، یا ژنو برگزار خواهد شد. کشور میزبان بایستی مسائل شکلی ورود را برای کسانی که در این جلسات شرکت می‌کنند تسهیل نماید؛

۳-۳- کمیسیون مشترک می‌تواند با اجماع تصمیم بگیرد که ناظرانی را برای شرکت در جلسات خود دعوت نماید؛

۳-۴- جز آنچه در بخش ۶ این پیوست درج شده که مشمول رویه‌ی طبقه‌بندی محرمانه‌ی سازمان ملل متحد خواهد بود، کار کمیسیون مشترک محرمانه است و تنها می‌تواند میان اعضاء برجام و در صورت اقتضاء ناظران به اشتراک گذارده شود، مگر آنکه کمیسیون مشترک تصمیم دیگری بگیرد.

۴- تصمیمات [۲۳]

۴-۱- جز در مواردی که در این پیوست به گونه دیگری بیان شده باشد، تصمیمات کمیسیون مشترک با اجماع اتخاذ می‌شود؛

۴-۲- هر عضو برجام یک رأی خواهد داشت. تصمیمات کمیسیون مشترک توسط نماینده یا معاون نماینده یا سایر جانشین‌های آنان که عضو برجام ممکن است منصوب نماید اتخاذ خواهد شد؛

۴-۳- در صورتی که هریک از اعضای برجام درخواست ثبت آراء را بنماید، رأی هر عضو برجام به اطلاع همه‌ی اعضای دیگر برجام خواهد رسید؛

۴-۴- موضوعات مطرح نزد کمیسیون مشترک تحت بخش Q از پیوست ۱ با اجماع یا با پنج رأی مثبت اعضای برجام مورد تصمیم‌گیری قرار می‌گیرند. برای رسمیت یافتن جلسه حد نصاب وجود نخواهد داشت؛

۴-۵- هماهنگ‌کننده در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با انتقالات مربوط به هسته‌ای و فعالیت‌های مطرح شده در بخش ۶ این ضمیمه شرکت نمی‌کند؛

۵- سایر [۲۳]

۵-۱- هر عضو برجام مسئولیت هزینه‌های مشارکت خود در کمیسیون مشترک را برعهده دارد، مگر آنکه کمیسیون مشترک تصمیم دیگری بگیرد؛

۵-۲- اعضای برجام در هر زمان می‌توانند درخواست نمایند که هماهنگ‌کننده، اطلاعیه‌ای را میان سایر اعضاء برجام توزیع نماید. هماهنگ‌کننده پس از دریافت چنین درخواستی، اطلاعیه مزبور را بدون درنگ میان تمام اعضاء برجام توزیع می‌نماید؛

۶- کارگروه اجرای لغو تحریم‌ها [۲۳]

۶-۱- کمیسیون مشترک مسئولیت‌های خود برای مرور و رایزنی در خصوص موضوعات مربوط به اجرای لغو تحریم‌ها به نحو مشخص شده در این برجام را با کمک یک کارگروه لغو تحریم‌ها ایفا خواهد نمود؛

۶-۲- اعضای کمیسیون مشترک در این کارگروه شرکت خواهند نمود. نماینده عالی اتحادیه اروپایی به‌عنوان هماهنگ‌کننده این کارگروه انجام وظیفه خواهد نمود؛

۶-۳- چنانچه هر زمان پس از «روز اجرا» ایران بر این اعتقاد باشد که هر تحریم یا اقدام دیگر محدودکننده مرتبط با هسته‌ای، از جمله فهرست‌های تعیین شده، توسط عضو گروه ۵+۱ در حال ممانعت از اجرای کامل لغو تحریم‌ها به نحو تشریح شده در این برجام است، عضو ذریبط برجام با هدف فیصله موضوع با ایران مشورت خواهد نمود. در صورتی که قادر به فیصله این موضوع نباشند، ایران یا هر عضو گروه ۵+۱ می‌توانند موضوع را به کارگروه ارجاع نمایند؛

۶-۴- اعضای این کارگروه با هدف حل موضوع ظرف مدت ۳۰ روز کاری به مرور و رایزنی خواهند پرداخت؛

۶-۵- اگر پس از ورود کارگروه، موضوع همچنان حل نشده باقی‌ماند، هر عضو این برجام می‌تواند آنرا به کمیسیون مشترک ارجاع نماید؛

برنامه اجرایی (پیوست پنج برجام)

ایران و گروه ۵+۱ تعهدات خود وفق برجام را بر اساس توالی مشخص شده در پیوست ۵ اجرا خواهند کرد. به علت گستردگی موضوع موارد مربوطه در این زمینه بطور کلی بیان شده است، نقاط عمده برای اجرا به شرح زیر می‌باشد:

الف- روز نهایی شدن، تاریخی است که در آن مذاکرات این برجام میان گروه ۵+۱ و ایران جمع‌بندی شده و بی‌درنگ به دنبال آن، قطعنامه‌ای که این برجام را تأیید می‌نماید به شورای امنیت سازمان ملل برای تصویب بدون تأخیر تسلیم خواهد شد.

ب- روز قبول توافق، نود روز پس از تأیید این برجام توسط شورای امنیت سازمان ملل متحد، یا تاریخی قبل از آن که با رضایت متقابل اعضای برجام تعیین شود، خواهد بود که در آن، این برجام و تعهدات مندرج در این برجام عینیت خواهند یافت. از شروع این تاریخ، اعضای برجام فراهم آوردن ترتیبات و تمهیدات لازم برای اجرای تعهدات خود وفق برجام را آغاز خواهند نمود.

ج- روز اجراء، زمانی است که در آن، همزمان با گزارش آژانس مبنی بر راستی‌آزمایی از اجرای اقدامات ایران در زمینه‌ی هسته‌ای به نحو مندرج در بخش‌های مشخص شده مربوط به برنامه هسته‌ای، اتحادیه اروپایی و ایالات متحده به ترتیب اقدامات مشروحه در بخش‌های پیوست ۲ را انجام می‌دهند و منطبق با قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل متحد، اقدامات شرح داده شده در سطح سازمان ملل متحد انجام می‌شود.

د- روز انتقالی، هشت سال پس از روز توافق خواهد بود، یا تاریخی که مدیرکل آژانس گزارشی ارائه نماید مبنی بر اینکه آژانس به نتیجه‌گیری گسترده‌تر خود مبنی بر اینکه تمام مواد هسته‌ای در ایران در فعالیت‌های صلح‌آمیز باقی می‌ماند، هرکدام زودتر باشد. در آن روز، اتحادیه اروپایی و ایالات متحده به ترتیب اقدامات مشروحه در بخش‌های تعیین شده متناظر را انجام می‌دهند و ایران، منطبق با نقش قانونی رییس جمهور و مجلس براساس قانون اساسی، تصویب پروتکل الحاقی را پیگیری خواهد نمود.

ه- روز لغو قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل متحد، تاریخی است که در آن، قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل متحد که این برجام را تأیید می‌نماید، براساس مقررات آن قطعنامه لغو خواهد شد و این روز ده سال بعد از زمان «روز قبول توافق» خواهد بود، مشروط به اینکه مفاد قطعنامه‌های قبلی بازگردانده نشده باشد. در آن روز، اتحادیه اروپا اقدامات توصیف شده در بخش تعیین شده متناظر را به انجام می‌رساند.

❖ توالی و نقاط عمده درج شده در بالا و در پیوست ۵، به دوران تعهدات برجام که در خود برجام ذکر شده، خدشه ای وارد نخواهد نمود [۲۳].

گفتار دوم - ساز و کار حل و فصل اختلافات احتمالی در برجام

چنانچه ایران معتقد باشد که هر یک یا کلیه اعضای گروه ۱+۵ تعهدات خود را طبق این برجام رعایت ننموده‌اند، ایران می‌تواند موضوع را به منظور حل و فصل به کمیسیون مشترک ارجاع نماید؛ به همین ترتیب، چنانچه هر یک از اعضای گروه ۱+۵ معتقد باشد که ایران تعهدات خود را طبق برجام رعایت نکرده است، هر یک از دولت‌های گروه ۱+۵ می‌تواند اقدام مشابه به عمل آورد. کمیسیون مشترک ۱۵ روز زمان خواهد داشت تا موضوع را فیصله دهد، مگر اینکه این زمان با اجماع تمدید شود. متعاقب بررسی کمیسیون مشترک، چنانچه هر عضو معتقد باشد که موضوع پایبندی فیصله نیافته است، می‌تواند موضوع را به وزیران امور خارجه ارجاع دهد وزیران ۱۵ روز خواهند داشت تا موضوع را فیصله دهند، مگر اینکه این زمان با اجماع تمدید شود. پس از بررسی کمیسیون مشترک، به موازات (یا به جای) بررسی در سطح وزیران، عضو شاکی یا عضوی که اجرای تکالیفش زیر سوال بوده است می‌تواند درخواست نماید که موضوع توسط یک هیأت مشورتی که متشکل از سه عضو خواهد بود (یکی از سوی هر یک از طرف‌های درگیر در اختلاف و طرف سوم مستقل) بررسی شود. هیأت مشورتی می‌بایست نظریه غیرالزام آوری را در خصوص موضوع پایبندی ظرف ۱۵ روز ارائه نماید. چنانچه، متعاقب این فرآیند ۳۰ روزه موضوع فیصله نیابد، کمیسیون مشترک در کمتر از ۵ روز نظریه هیأت مشورتی را با هدف فیصله موضوع بررسی خواهد کرد. چنانچه موضوع کماکان به نحو مورد رضایت طرف شاکی فیصله نیافته باشد و چنانچه طرف شاکی معتقد باشد که موضوع، مصداق «عدم پایبندی اساسی» می‌باشد، آنگاه می‌تواند موضوع فیصله نیافته را به عنوان مبنای توقف کلی و یا جزئی اجرای تعهداتش وفق برجام قلمداد کرده و/یا به شورای امنیت سازمان ملل متحد ابلاغ نماید که معتقد است موضوع مصداق «عدم پایبندی اساسی» بشمار می‌آید.

متعاقب دریافت ابلاغ طرف شاکی، به نحو مشروح در فوق، به همراه توضیحی از تلاش‌های توأم با حسن نیت آن طرف برای طی فرآیند حل و فصل اختلاف

پیش‌بینی شده در برجام، شورای امنیت سازمان ملل متحد می‌بایست منطبق با رویه‌های خود در خصوص قطعنامه‌ای برای تداوم لغو تحریم‌ها رأی‌گیری نماید. چنانچه قطعنامه فوق‌الذکر ظرف ۳۰ روز از تاریخ ابلاغ به تصویب نرسد، آنگاه مفاد قطعنامه‌های سابق شورای امنیت سازمان ملل متحد مجدداً اعمال خواهند شد، مگر اینکه شورای امنیت سازمان ملل متحد به نحو دیگری تصمیم‌گیری نماید. در چنین صورتی، این مفاد در خصوص قراردادهایی که بین هر طرف و ایران یا افراد و نهادهای ایرانی قبل از تاریخ اعمال آنها امضا شده باشد، دارای اثر عطف به ماسبق نیست. مشروط به این که فعالیت‌های صورت گرفته وفق اجرای این قراردادها منطبق با این برجام و قطعنامه‌های قبلی و فعلی شورای امنیت باشد. شورای امنیت سازمان ملل متحد، با ابراز نیت خود برای جلوگیری از اجرای دوباره مفاد در صورتی که موضوعی که منجر به ابلاغ شده در مدت مقرر حل و فصل گردیده باشد، دیدگاه‌های طرف‌های اختلاف و هرگونه نظریه صادره توسط هیأت مشورتی را ملحوظ خواهد داشت. ایران بیان داشته است که چنانچه تحریم‌ها جزئاً یا کلاً مجدداً اعمال شوند، ایران این امر را به منزله‌ی زمینه‌ای برای توقف کلی یا جزئی تعهدات خود وفق این برجام قلمداد خواهد نمود [۲۳].

گفتار سوم - تصویب قطعنامه شماره ۲۲۳۱ در ۲۹ تیر ماه ۱۳۹۴ (۲۰ ژوئیه

(۲۰۱۵)

شورای امنیت سازمان ملل متحد با تأکید مجدد بر تعهد خود نسبت به معاهده عدم اشاعه سلاح‌های هسته‌ای، ضرورت اینکه تمام دولت‌های عضو آن معاهده بایستی به طور کامل به تعهدات خود پایبند باشند و با یادآوری حق دولت‌های عضو، منطبق با مواد ۱ و ۲ آن معاهده، نسبت به توسعه تحقیق، تولید و استفاده از انرژی هسته‌ای برای اهداف صلح‌آمیز بدون تبعیض، با تأکید بر اهمیت تلاش‌های سیاسی و دیپلماتیک برای یافتن یک راه‌حل مذاکره شده که تضمین نماید برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران انحصاراً برای اهداف صلح‌آمیز است و با توجه به اینکه چنان راه‌حلی برای عدم اشاعه‌ی سلاح‌های هسته‌ای مفید خواهد بود، با استقبال از تلاش‌های دیپلماتیک چین، فرانسه، آلمان، فدراسیون

روسیه، انگلستان، ایالات متحده، نماینده عالی اتحادیه اروپا در امور خارجه و سیاست امنیتی و جمهوری اسلامی ایران برای رسیدن به یک راه‌حل جامع، درازمدت و مناسب برای برنامه هسته‌ای ایران، که منتج به برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) منعقد در تاریخ ۱۴ جولای ۲۰۱۵ و تأسیس کمیسیون مشترک گردید و با استقبال از تأکید مجدد ایران در برجام مبنی بر اینکه تحت هیچ شرایطی و هیچگاه به دنبال دستیابی، تولید و یا اکتساب تسلیحات هسته‌ای نخواهد بود، در نشست ۷۴۸۸ مورخ ۲۹ تیر ماه ۱۳۹۴ (۲۰ ژوئیه ۲۰۱۵)، قطعنامه ۲۲۳۱ را تصویب نمود.

شورای امنیت با تأیید اینکه انعقاد برجام نشان‌دهنده یک تغییر بنیادین در بررسی موضوع برنامه هسته‌ای ایران در شورای امنیت است و ابراز تمایل خود نسبت به ایجاد رابطه جدید با ایران که با اجرای برجام تقویت خواهد شد و موجبات پایان رضایت‌بخش رسیدگی به این موضوع خواهد گردید، با تأیید اینکه اجرای کامل برجام به ایجاد اعتماد نسبت به ماهیت منحصراً صلح‌آمیز برنامه هسته‌ای ایران کمک خواهد کرد، ضمن حمایت قوی از نقش مستقل و اساسی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در راستی‌آزمایی پایبندی به موافقت‌نامه‌های پادمان، از جمله عدم انحراف مواد هسته‌ای اعلام شده به سمت اهداف غیراعلامی و عدم وجود مواد هسته‌ای غیراعلامی و فعالیت‌های هسته‌ای غیراعلامی، با تأکید اینکه پادمان‌های آژانس یک جزء اساسی از عدم اشاعه تسلیحات هسته‌ای بشمار می‌آیند، شناسایی نقش مهم و غیرقابل انکار آژانس در حمایت از اجرای کامل برجام را خواستار شد [۲۳].

شورای امنیت با تصویب قطعنامه مزبور، ضمن تشویق دولت‌های عضو به همکاری با ایران، از جمله از طریق مشارکت آژانس در چارچوب برجام در زمینه استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای، به مشارکت در پروژه‌های تعیین شده بین طرفین برای همکاری منطبق با پیوست ۳ برجام، با عنایت به لغو مفاد قطعنامه‌های سابق و سایر تدابیر پیش‌بینی شده در این قطعنامه و با دعوت از دولت‌های عضو برای بذل توجه مقتضی به این تغییرات و با تأکید بر اینکه برجام موجب تقویت و

تسهیل توسعه‌ی همکاری و تعاملات عادی اقتصادی و تجارت با ایران می‌شود و با توجه به حقوق و تکالیف دولت‌های در ارتباط با تجارت بین‌المللی، ضمن تأکید بر اینکه دولت‌های عضو بر اساس ماده ۲۵ منشور ملل متحد مکلف هستند تصمیمات شورای امنیت را پذیرفته و اجرا کنند، اهم مفاد و تصمیمات قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت عبارتند است [۲۳]:

- برجام را تأیید کرده و خواستار اجرای کامل آن براساس برنامه‌ی زمان‌بندی مندرج در برجام شد.
- از همه دولت‌های عضو، سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی می‌خواهد آن دسته از اقداماتی را اتخاذ کنند که برای حمایت از اجرای برجام مناسب باشد.
- از مدیرکل آژانس می‌خواهد که راستی‌آزمایی و نظارت ضروری بر تعهدات مرتبط هسته‌ای ایران را برای تمام مدت اجرای این تعهدات وفق برجام انجام دهد.
- از مدیرکل آژانس درخواست می‌کند تا در خصوص اجرای تعهدات ایران وفق برجام گزارش‌های منظمی به شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و در صورت اقتضاء به شورای امنیت نیز ارائه دهد.
- از مدیرکل آژانس درخواست می‌کند به محض راستی‌آزمایی انجام اقدامات مشخص شده در پیوست ۵ برجام توسط ایران، گزارش تأیید را به شورای حکام و شورای امنیت ارائه نماید.
- مفاد قطعنامه‌های ۱۹۶۹، ۱۷۳۷، ۱۷۴۷، ۱۸۰۳، ۱۸۳۵، ۱۹۲۹، ۲۲۲۴، باید لغو شوند؛ همه‌ی دولت‌ها باید از این مفاد تبعیت کنند.
- وفق ماده ۴۱ منشور سازمان ملل پس از گذشت ۱۰ سال از اجرای برجام، تمام مفاد این قطعنامه و قطعنامه‌های بند پیشین لغو شود؛ شورای امنیت رسیدگی به موضوع هسته‌ای ایران را پایان دهد.
- از دبیرکل درخواست می‌کند به منظور حمایت از برجام، تدابیر اجرایی لازم برای تسهیل ارتباط میان دولت‌های عضو و شورای امنیت و کمیسیون مشترک از طریق ترتیبات عملی مورد توافق اتخاذ کند.

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۸۳

- تصمیم می‌گیرد تا ترتیبات عملی لازم به‌منظور اجرای مستقیم وظایف مرتبط با اجرای این قطعنامه، از جمله وظایف مشخص شده در پیوست ب و انتشار راهنمایی‌ها انجام شود.
- از همه‌ی دولت‌ها و نهادهای مربوطه سازمان ملل متحد و دیگر طرف‌های ذی‌نفع برای اجرای امور مربوط به این قطعنامه نهایت همکاری را با شورای امنیت داشته باشند.
- تصمیم می‌گیرد که مفاد برجام تنها برای اجراء مابین گروه ۵+۱ و ایران است و نباید به عنوان سابقه برای دولت دیگر یا موارد مشابه در حقوق بین‌الملل تلقی شود.

بخش دوم - دستاوردهای برجام برای جمهوری اسلامی ایران

جمهوری اسلامی ایران و دولت‌های عضو گروه ۵+۱ (آمریکا، آلمان، انگلستان، چین، فرانسه و روسیه همراه با نماینده عالی سیاست خارجی اتحادیه اروپا) پس از ۲۲ ماه مذاکره سخت و فشرده، سرانجام در روز ۲۳ تیر ۱۳۹۴ برای رفع سوء تفاهم‌ها در مورد برنامه صلح‌آمیز هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران و هم‌زمان لغو تحریم‌های ظالمانه علیه ملت ایران تفاهم نمودند. در نتیجه این تفاهم (برجام) که با رعایت چارچوب‌ها، دستورات عمل‌ها و خطوط قرمز جمهوری اسلامی ایران تدوین گردید، دستاوردهای زیر در حوزه‌های مختلف (هسته‌ای و لغو تحریم‌ها و ...) حاصل گردید.

گفتار اول - حوزه‌های حقوقی و سیاسی

اجرای موفقیت‌آمیز برجام ایران را قادر خواهد ساخت تا به طور کامل از حقوق خود برای استفاده از انرژی هسته‌ای جهت مقاصد صلح‌آمیز را طبق مواد ذیربط معاهده عدم اشاعه هسته‌ای و همسو با تعهداتش در آن سند اعمال نماید و در نتیجه با برنامه هسته‌ای ایران همچون برنامه هر دولت دیگر فاقد سلاح‌های هسته‌ای عضو معاهده عدم اشاعه رفتار خواهد شد. همراه با برداشته شدن تحریم‌های اقتصادی، شناسایی حق ایران برای نگهداری انرژی صلح‌آمیز هسته

ای، باتوجه به ظرفیت غنی‌سازی بومی، یکی از اهداف اصلی ایران پیش از آغاز مذاکرات بود. برجام بازتابی از یک فرآیند گام به گام است و مشتمل بر تکالیف متناظر مندرج سند و پیوست‌های آن می‌باشد. و برداشته شدن تحریم‌های مالی نیز از این قاعده مستثنی نمی‌باشد. برداشتن تحریم‌های ایران مشتمل بر تحریم‌هایی است که به صورت چند جانبه توسط ملل متحد و تحریم‌های ایالات متحده آمریکا و اتحادیه اروپا که به صورت یکجانبه از سال ۲۰۰۶ میلادی وضع شده می‌باشد.

برجام بزرگترین پیروزی برای دیپلماسی، در حل و فصل اختلافات بین‌المللی بود. مذاکره‌کننده‌گان در کار خود نهایت تمرکز را داشتند تا به توافقی برسند که مورد خواست و تأیید همه طرفین باشد. مضاف براینکه ماهیت برجام طرف‌های مذاکره را مختار ساخته بود تا فارغ از محدودیت‌های حقوق داخلی، توافق را در مسیر موفقیت‌آمیز پیش ببرند. رژیم حاکم بر برجام با پس‌نگری و ویژگی عطف بمراسم گذشته از جنگ پیشگیری خواهد نمود و با گذر زمان بر اعتبارش افزوده خواهد شد؛ برجام نموداری از مدل دیپلماسی موفقیت‌آمیز است. در مجموع در یک برنامه زمان‌بندی ده ساله، الزامات کلیدی برجام اجراء خواهد شد. در صورت اجرای کلیه تعهدات هسته‌ای از سوی ایران در این ده سال، همه تحریم‌های هسته‌ای در پایان مدت زمان مزبور رسماً برداشته خواهد شد. پس از این دوره برنامه هسته‌ای ایران دارای چنان مشروعیت و کمالی است که این کشور می‌تواند به مانند برنامه هسته‌ای صلح‌آمیز سایر دولت‌ها از انرژی هسته‌ای برخوردار شود و همانند تعهدات پادمانی سایر دولت‌ها در پایان دوره، آن تعهدات بر ایران نیز اعمال شود. پس از ده سال برجام باید برای ایران جایگاه جدیدی را بنیان‌گذاری نماید، که ایران بتواند با مولفه‌های اساسی سیستم‌های مالی جهانی تقارب و همگرایی دوباره یابد و روابط خود با کشورهای اروپایی و آسیایی را گسترش دهد. بدون شک در دوره زمانی اشاره شده ادعاهای عدم پایبندی از سوی هر طرفین همراه خواهد بود. قطعاً نظام‌های سیاسی دولت‌های طرف برجام سعی خواهند کرد تا با اقدامات پادگذاره‌ای و ضد و نقیض، توافق را از مسیر خود منحرف

نمایند. موفقیت و شکست برجام و تحقق پایانی مثبت برای آن فقط به اراده سیاسی همه‌ی طرفین آن بستگی دارد.

مطابق با پیوست پنجم برجام کلیه‌ی تحریم‌های مالی شورای امنیت و تحریم‌های یکجانبه ایالات متحده و اتحادیه اروپا از روز اجرای برجام، ۱۶ ژانویه ۲۰۱۶، لغو یا متوقف خواهد شد. لغو نهایی تحریم‌های ایالات متحده و اتحادیه اروپا از «روز انتقال»، ۱۸ اکتبر ۲۰۲۳، خواهد بود. لغو نهایی تحریم‌های شورای امنیت در «روز لغو قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل متحد»، ۱۸ اکتبر ۲۰۲۵، محقق خواهد شد. در میان دولت‌های طرف برجام، ایالات متحده غیرقابل پیش‌بینی‌ترین عضو در پایبندی به الزامات برجام است. مسئله اینکه ایالات متحده چگونه از الزامات خود در برجام پیروی خواهد نمود، هنوز قطعی و روشن نیست. پیش‌بینی چگونگی و چرایی اجراء کردن برجام در حقوق داخلی ایالات متحده برای پایبندی به الزامات آن امری دشوار است. یکی از موضوعات پیچیده در مقابل اجرای برجام انتخابات ریاست جمهوری ۲۰۱۶ ایالات متحده آمریکا خواهد بود و به علاوه درخواست فزاینده نمایندگان کنگره برای افزایش تحریم‌های مالی غیرهسته‌ای بر ایران می‌باشد، تا به ازاء هر امتیازی که در برجام به ایرانی‌ها داده شده است، تحریم‌های مذکور آنها را جبران نماید [۱۵-۱۹].

پل پیلار، یکی از محققان سرشناس حقوق بین‌الملل آمریکا، عدم پایبندی ایالات متحده به الزامات خود ذیل برجام در لغو تحریم‌ها را برای کل موجودیت توافق خطرناک دانسته است و اضافه کرده است که اقدامات ایالات متحده توافق مزبور را تحت‌الشعاع خود قرار می‌دهد.

گفتار دوم - حوزه صنعتی و اقتصادی

• قدرت‌های جهانی برنامه صلح‌آمیز هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران را به رسمیت شناخته و اعمال حقوق هسته‌ای ملت ایران را در چارچوب معاهدات بین‌المللی محترم می‌شمارند؛

- برنامه هسته‌ای ایران که با قلب حقایق و به ناحق به عنوان تهدیدی برای صلح و امنیت بین‌المللی معرفی شده بود، اکنون به موضوعی برای همکاری بین‌المللی با سایر کشورها در قالب استانداردهای بین‌المللی تبدیل می‌گردد؛
- ایران به عنوان یک قدرت دارای قدرت فناوری هسته‌ای و برخوردار از برنامه هسته‌ای صلح‌آمیز، از جمله چرخه کامل سوخت و غنی‌سازی، توسط سازمان ملل متحد مورد شناسایی قرار می‌گیرد؛
- قطعنامه‌های تحریمی ناعادلانه شورای امنیت سازمان ملل متحد، شامل کلیه تحریم‌های اقتصادی و مالی تحمیل شده علیه کشورمان، در قالب یک چارچوب مورد تفاهم و از طریق صدور یک قطعنامه جدید به یکباره لغو خواهند شد؛
- با صدور قطعنامه جدید ذیل ماده ۲۵ منشور ملل متحد، ضمن اشاره به ماده ۴۱ منشور صرفاً در بندهای مربوط به لغو تحریم‌های گذشته، تحول ماهوی در نحو برخورد شورای امنیت با ایران ایجاد خواهد شد؛
- همه تأسیسات و مراکز هسته‌ای ایران به کار خود ادامه خواهند داد، برخلاف خواسته‌های اولیه طرف مقابل هیچکدام نه برچیده می‌شوند و نه تعطیل؛
- سیاست جلوگیری از غنی‌سازی توسط ایران شکست خورد و برنامه غنی‌سازی ایران ادامه خواهد یافت؛
- زیرساخت هسته‌ای ایران حفظ خواهد شد و هیچ سانتریفیوژی از بین نخواهد رفت و کار تحقیق و توسعه در این زمینه ادامه خواهد یافت؛
- راکتور آب سنگین اراک به عنوان یک راکتور آب سنگین باقی خواهد ماند و ضمن مدرن‌سازی و اضافه کردن قابلیت‌ها، آزمایشگاه‌ها و تأسیسات جدید به آن با همکاری صاحبان پیشرفته‌ترین و امن‌ترین فناوری‌های روز جهانی، خواسته‌های اولیه برای برچیده شدن و تبدیل آن به راکتور آب سبک به کنار گذاشته شده‌اند؛
- ایران به عنوان تولید کننده محصولات هسته‌ای، به خصوص دو محصول راهبردی «اورانیوم غنی شده» و «آب سنگین» وارد بازارهای جهانی خواهد شد و تحریم‌ها و محدودیت‌ها علیه صادرات و واردات محصولات هسته‌ای (بعد از ۳۵ سال اعمال) بی‌تاثیر می‌گردد؛

- تحریم‌های اقتصادی و مالی در حوزه‌های بانکی، مالی، نفتی، گازی، پتروشیمی، تجاری، بیمه و حمل و نقل وضع شده توسط اتحادیه اروپا و آمریکا که به بهانه برنامه هسته‌ای ایران وضع شده است، در ابتدای اجرای توافق هسته‌ای به طور یکجا لغو می‌شوند؛
- الزام بر ممنوعیت فعالیت موشکی کشورمان از جمله در حوزه موشک‌های بالستیک به محدودیت‌هایی در حوزه موشک‌های طراحی شده برای سلاح‌های هسته‌ای که جمهوری اسلامی ایران هیچگاه به دنبال آن نبوده و نخواهد بود، تبدیل خواهد شد؛
- تحریم تسلیحاتی ایران لغو و با برخی محدودیت‌ها جایگزین خواهد شد، به نحوی که امکان واردات یا صادرات اقلام دفاعی به صورت موردی فراهم خواهد گردید، این محدودیت‌ها نیز بعد از ۵ سال به طور کامل لغو خواهد شد؛
- محدودیت خرید اقلام حساس با کارکرد دو منظوره لغو و تأمین نیازهای ایران از طریق کمیسیون مشترک ایران و ۱+۵ تسهیل خواهد شد؛
- تحریم تحصیل دانشجویان ایرانی در رشته‌های مرتبط با انرژی هسته‌ای به طور کامل لغو خواهد گردید؛
- برای اولین بار بعد از سه دهه تحریم غیر عادلانه، ممنوعیت خرید هواپیمای مسافربری مرتفع و امکان بازسازی ناوگان هوایی کشور و ارتقای ایمنی پروازها فراهم خواهد گشت؛
- ده‌ها میلیارد دلار از درآمدهای ایران که طی چند سال گذشته به دلیل تحریم‌های ظالمانه در خارج از کشور مسدود شده است آزاد خواهد شد؛
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران، شرکت ملی نفت ایران، شرکت ملی نفت کش و شرکت‌های تابعه، ایران ایر و بسیاری از دیگر نهادها، بانک‌ها و موسسات کشورمان (حدود ۸۰۰ شخص حقیقی و حقوقی) از شمول تحریم‌ها خارج می‌شوند؛
- دسترسی بیشتر ایران به حوزه‌های تجاری فناوری مالی و انرژی تسهیل خواهد شد؛

- ممنوعیت یا محدودیت همکاری‌های اقتصادی با ایران در تمامی عرصه‌ها از جمله سرمایه‌گذاری در صنایع نفت و گاز و پتروشیمی و سایر زمینه‌ها مرتفع شد؛
- و بالاخره در حوزه انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای زمینه همکاری‌های گسترده بین‌المللی با ایران در حوزه ساخت نیروگاه‌های جدید هسته‌ای، راکتور تحقیقاتی و پیشرفته‌ترین حوزه‌های صنعت هسته‌ای ایجاد می‌گردد [۱۹-۱۵].

گفتار سوم - آثار رفع تحریم‌های اقتصادی و مالی ایالات متحده

در نتیجه رفع تحریم‌های مشخص شده که به صورت یکجانبه از سوی دولت و کنگره ایالات متحده آمریکا، از روز اجراء، تحریم‌های مزبور و همچنین خدمات تبعی آن‌ها در مورد اشخاص غیرآمریکایی که اقدامات زیر را انجام می‌دهند یا اشخاصی که وضعیت‌های زیر را دارند اعمال نخواهد شد [۲۳]:

- تدابیر مالی و بانکی انجام فعالیت‌ها، شامل عملیات مالی و بانکی، با دولت ایران، بانک مرکزی ایران، موسسات مالی ایرانی و سایر اشخاص ایرانی مشخص شده در الحاقیه شماره ۳ پیوست ۲ برجام (تعهدات مرتبط با تحریم‌ها)، شامل اعطای وام، نقل و انتقال، حساب بانکی (شامل افتتاح حساب و ایجاد روابط کارگزاری و پرداخت از طریق حساب بین بانکی (PTA) در موسسات مالی غیرآمریکایی)، سرمایه‌گذاری، خرید و فروش اوراق بهادار، ضمانت‌نامه، خرید و فروش ارزهای خارجی (شامل نقل و انتقالات مرتبط با ریال)، صدور اعتبارات اسنادی و معاملات بازارهای آتی کالا و اختیار ارائه خدمات پیام‌رسانی تخصصی مالی و تسهیل دسترسی مستقیم یا غیرمستقیم به آنها، خرید یا تحصیل اسکناس بانکی آمریکایی توسط دولت ایران و خرید، پذیره نویسی، یا ارائه خدمات مربوط به صدور اوراق قرضه دولت ایران.
- تدابیر مربوط به بیمه

ارائه خدمات مربوط به صدور بیمه‌نامه، بیمه یا بیمه اتکایی در رابطه با فعالیت‌های سازگار با این برجام، شامل فعالیت‌های مرتبط با افراد و اشخاص حقوقی نام برده شده در الحاقیه شماره ۳ پیوست ۲ برجام، شامل خدمات مربوط

به صدور بیمه‌نامه، بیمه یا تکایی در رابطه با فعالیت‌ها در بخش‌های انرژی، کشتیرانی و کشتی‌سازی ایران، برای شرکت ملی نفت ایران، شرکت ملی نفت‌کش ایران، یا برای کشتی‌هایی که نفت خام، گاز طبیعی، گاز طبیعی مایع، نفت و فرآورده‌های پتروشیمی را از / به ایران حمل و جابجا می‌نمایند.

● بخش‌های انرژی و پتروشیمی

اشخاصی که جزئی از بخش انرژی ایران باشند؛ یا خرید، تحصیل، فروش، حمل و نقل، یا بازاریابی نفت و فرآورده‌های نفتی (شامل فرآورده‌های پالایش شده نفتی)، فرآورده‌های پتروشیمی، یا گاز طبیعی (شامل گاز طبیعی مایع) به / از ایران؛ ارائه کمک، سرمایه‌گذاری (از جمله از طریق مشارکت)، کالا، خدمات (شامل خدمات مالی)، فناوری که می‌تواند در رابطه با بخش انرژی ایران یا توسعه منابع نفتی آن یا تولید داخلی فرآورده‌های نفتی پالایش شده و فرآورده‌های پتروشیمی مورد استفاده قرار گیرند؛ یا فعالیت در بخش انرژی ایران شامل شرکت ملی نفت ایران، شرکت بازرگانی نفتیران (نیکو) و شرکت ملی نفت‌کش ایران.

● بخش‌های کشتیرانی، کشتی‌سازی و عاملیت اداره بنادر

اشخاصی که جزئی از بخش کشتیرانی یا کشتی‌سازی ایران باشند؛ یا تملک، اداره، کنترل، یا بیمه کشتی‌های مورد استفاده برای نقل و انتقال نفت خام، فرآورده‌های نفتی (شامل فرآورده‌های نفتی پالایش شده)، فرآورده‌های پتروشیمی، یا گاز طبیعی (شامل گاز طبیعی مایع) از / به ایران؛ اداره بنادر در ایران (شامل عاملیت اداره بندرعباس)، همکاری با بخش‌های کشتیرانی و کشتی‌سازی ایران یا عاملیت اداره بنادر ایران، یا ارائه خدمات مالی و سایر کلاها و خدمات مورد استفاده در ارتباط با بخش کشتیرانی و کشتی‌سازی ایران و با عاملیت اداره یک بندر در ایران، مشتمل بر خدمات بندری از قبیل سوخت‌رسانی و بازبینی، طبقه‌بندی و تأمین مالی، فروش، اجاره و ارائه کشتی به ایران از جمله به خطوط کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران، شرکت ملی نفت‌کش ایران و شرکت خطوط کشتیرانی جنوب یا شرکت‌های تابعه آنها.

● طلا و فلزات گرانبها

فروش، عرضه، صادرات یا انتقال طلا و سایر فلزات گرانبها به / از ایران، به صورت مستقیم یا غیرمستقیم، یا انجام یا تسهیل عملیات نقل و انتقال مالی یا ارائه خدمات برای فعالیتهای زیر شامل تأمین امنیت، بیمه و حمل و نقل.

• نرم افزار و فلزات

فروش، عرضه یا انتقال گرافیت، فلزات خام یا نیمه ساخته از قبیل آلومینیوم و فولاد، زغال سنگ و نرم افزار برای یکپارچه سازی فرآیندهای صنعتی به / از ایران، به صورت مستقیم یا غیرمستقیم، در رابطه با فعالیتهای سازگار با این برجام و افراد و موجودیتهای مندرج در الحاقیه شماره ۳ پیوست ۲ برجام و فروش، عرضه، یا انتقال چنین موادی به بخشهای انرژی، پتروشیمی، کشتیرانی و کشتی سازی ایران و بنادر ایران، یا انجام یا تسهیل عملیات نقل و انتقال مالی یا ارائه خدمات برای اقدامات زیر شامل بیمه و حمل و نقل [۲۳].

• بخش خودروسازی

اجراء یا تسهیل عملیتهای نقل و انتقال مالی یا سایر معاملات برای فروش، عرضه، یا انتقال کالاها و خدمات مورد استفاده در ارتباط با بخش خودروسازی ایران.

• فهرست ها و سایر لیست های تحریمی

برداشتن فهرست ها / تحریم های شرح داده شده در بخش مربوطه و توقف اعمال تحریم های ثانویه برای معامله با افراد و موجودیتهای مندرج در الحاقیه شماره ۳ پیوست ۲ برجام و رفع توقیف دارایی ها و منافع واقع در محدوده صلاحیتی ایالات متحده برای افراد و موجودیتهای مندرج در الحاقیه ذکر شده [۲۳].

گفتار چهارم - نتیجه و تحلیل

صنعت نفت و گاز و به تبع آن اقتصاد کشور در اثر اعمال تحریم ها طی سال های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۵ با فشارهای زیادی همراه بود. کمبود منابع و تکنولوژی به سبب تحریم های ناعادلانه غرب در کنار کاهش قیمت نفت (از اواسط سال ۱۳۹۳) فشار مضاعفی را بر این صنعت وارد کرد. تا قبل از توافق برنامه جامع اقدام مشترک نیز

این تحریم‌ها به قوت خود پابرجا بوده‌اند اما پس از تصویب قطعنامه شماره ۲۲۳۱ در ۲۹ تیر ماه ۱۳۹۴ (۲۰ ژوئیه ۲۰۱۵) تاریخ تحریم این صنعت ورق خورد. فروردین ماه سال ۱۳۹۴ ایران و ۶ کشور قدرتمند جهانی بیانیه‌ای را در لوزان سوئیس امضاء کردند که براساس این بیانیه هسته‌ای، تحریم‌های اعمال شده علیه ایران پس از توافق نهایی لغو می‌شود. بی‌شک لغو این تحریم‌ها امکان حضور دوباره ایران در بازار جهانی نفت و همچنین حضور سرمایه‌گذاران خارجی در این صنعت را فراهم خواهد کرد و این موضوع در آن برهه زمانی روزه‌های امیدوارانه را به روی صنعت نفت کشور باز کرد و آینده روشن برای این بخش را نوید می‌داد. همان طور که در بخش‌های قبلی هدف از امضاء برجام و همچنین دستاوردهای قانونی حاصل از این توافق شرح داده شد، حال نیاز به بررسی اقدامات عملیاتی صورت گرفته توسط طرفین پس از حصول این توافق ضروری می‌باشد. بنابراین در همین راستا و برای بررسی جامع مسائل مربوط به تأثیرات تحریم‌های بین‌المللی بر صنعت نفت و گاز کشور و به تبع آن اقتصاد ایران و مقایسه آن با تأثیر تصویب برجام بر صنعت مذکور، در ادامه این تحقیق به بررسی جامع و کاملی در این زمینه پرداخته شده است.

فصل ۴:

اجرائی شدن برجام و پیامدهای میدانی رفع

تحریم های اقتصادی

مقدمه:

در ماه جولای سال ۲۰۱۵ در صحنه اقتصاد جهانی شاهد تغییر و تحولات زیاد و حتی خارج از روال بوده‌ایم. نخست، بحران بدهی یونان و در پی آن شاهد برگزاری یک همه‌پرسی برای تعیین تکلیف درباره شرایط بازپرداخت بدهی و مذاکرات متعاقب آن درباره کاهش بدهی بودیم. پس از آن واقعه، بازار سهام چین را نظاره‌گر بودیم که از نقطه اوج خود در اواسط ماه جون حدود ۳۰ درصد افت کرد و بر نگرانی‌ها دامن زد که شاید آهنگ کاهش سرعت رشد از آنچه تصور می‌شد تندتر بوده باشد و نهایتاً جمهوری اسلامی ایران و اعضای دائم شورای امنیت سازمان ملل (کشورهای ۵+۱ و آلمان) در ۱۴ جولای ۲۰۱۵ بر سر برنامه هسته‌ای ایران به توافق رسیدند و این توافق منجر به لغو تحریم‌های بین‌المللی اعمال شده بر ایران می‌شد؛ که مهم‌ترین تغییر اقتصادی را می‌توان، بازگشت ایران به بازار جهانی نفت خام عنوان نمود. در آن مقطع زمانی تخمین‌های بانک جهانی بیانگر این موضوع بود که، اضافه شدن تدریجی یک میلیون بشکه در روز نفت خام تولیدی ایران، با فرض اینکه هیچ یک از دیگر صادرکنندگان نفت واکنش استراتژیکی خاصی در آن برهه نداشته باشند می‌تواند قیمت نفت را به اندازه ۱۴ درصد یا به عبارت دیگر بشکه‌ای ۱۰ دلار در سال ۲۰۱۳ کاهش دهد و این پیش‌بینی خبر از بهره‌بردن وارد کنندگان نفت، شامل کشورهای عضو اتحادیه اروپا و آمریکا از این وضعیت و در مقابل متضرر شدن صادرکنندگان نفت و علی‌الخصوص کشورهای حوزه خلیج فارس خواهند می‌داد. از طرفی بعد از کاهش تحریم‌ها و محدودیت‌های موجود بر مبادلات مالی، تجارت و بازرگانی ایران که هم به لحاظ کلی افت کرده و هم از اروپا به سمت آسیا و خاورمیانه سوق پیدا کرده بود، توسعه می‌یافت. تخمین‌های بانک جهانی نشان می‌داد حجم صادرات ایران در طول دوره ۲۰۱۴-۲۰۱۲ به میزان ۱۷/۱ میلیارد دلار یعنی معادل ۱۳/۵ درصد کل صادرات آن دوره و حدود ۴/۵ درصد تولید ناخالص داخلی کاهش می‌یابد. بر اساس تحلیل‌های داخلی کشورهایی که از بیشترین افزایش حجم تجارت با ایران پس از تحریم‌ها برخوردار می‌شدند عبارتند از بریتانیا، چین، هند،

ترکیه و عربستان سعودی بودند. اقتصاد ایران که به مدت دو سال رکود شدیدی را پشت سر گذاشته بود، با تزریق درآمدهای نفتی (نزدیک به ۱۵ میلیارد دلار در نخستین سال) و همچنین توسعه تجارت و کاهش هزینه‌های تجاری شاهد یک جهش قابل توجه می‌شد. همچنین، برآوردها حاکی از آن بود که ایران حدود ۱۰۰ میلیارد دلار دارایی‌های مسدود شده در خارج از کشور دارد (شامل سرمایه‌گذاری در پروژه‌های نفتی خارجی) که ۲۹ میلیارد دلار آن که مربوط به دارایی‌های بانک مرکزی و درآمدهای نفتی می‌شد فوراً پس از لغو تحریم‌ها آزاد می‌شد. نهایتاً، پیش‌بینی‌ها نشان می‌داد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی که پس از تنگ‌تر شدن دایره تحریم‌ها در سال ۲۰۱۲ میلیارد دلار کاهش یافته بود افزایش یابد. پس از آوریل ۲۰۱۵ و تعیین چارچوب توافقات، برخی شرکت‌های چندملیتی خارجی به خصوص در زمینه‌ی نفت و گاز تمایل خود را برای سرمایه‌گذاری نشان دادند. درست در همان زمان بانک جهانی پیش‌بینی نمود که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ظرف دو سال به ۳ تا ۳/۵ میلیارد دلار افزایش یابد یعنی دو برابر سال ۲۰۱۵ اما این مقدار هنوز پایین‌تر از نقطه اوج خود یعنی سال ۲۰۰۳ بود [۱۵-۶].

البته این نکته را باید در نظر داشت، که اقتصاد ایران علاوه بر کاهش سرعت رشد اقتصادی در طول سالیان تحریم، دچار یک جابجائی بنیادی نیز شده بود؛ صنایع نفت، خودروسازی، فناوری، تسلیحات، ساخت و ساز و مالی کشور بیش از سایر بخش‌ها افت کرده است که با لغو تحریم‌ها این بخش‌ها احتمالاً شاهد توسعه و رشد خواهند شد. مهم‌ترین جنبه کاهش تحریم‌ها این بود که، امکان انتقال منابع مالی به جایی که بازدهی بیشتری دارند را بوجود می‌آورد، یعنی جایی که اقتصاد می‌توانست با بازدهی بالاتر تولید کند. بعنوان مثال، بعد از این ایران می‌توانست کالاهایی را تولید و صادر کند که در بازارهای جهانی بالاترین قیمت‌ها را دارند و کالاهای وارداتی را با پایین‌ترین قیمت خریداری نماید. بطور خاصه می‌توان کاهش تحریم‌ها را به مثابه یک درآمد غیرمترقبه در اقتصاد ایران دانست. تخمین‌های بانک جهان نشان می‌داد که حجم این درآمد غیرمترقبه معادل ۱۳

میلیارد دلار می‌باشد ولیکن بمانند تمام درآمدهای غیرمترقبه باید آنها را بطور اصولی مدیریت کرد تا بتوانند مزایای پایدار برای مردم داشته باشند. خصوصاً اینکه با ورود درآمدهای نفتی به اقتصاد، نرخ تبدیل ارز افزایش می‌یابد؛ این امر اگرچه واردات را ارزان‌تر خواهد ساخت اما از سوی دیگر ویژگی رقابتی صادرات غیرنفتی را کاهش می‌دهد. ایران این پدیده را در ۲۰۱۰-۲۰۰۰ میلادی زمانی که قیمت نفت در اوج قرار داشت (تحریم‌ها محدودیت آفرین نبودند) تجربه کرده است. در آن دوره زمانی بسیاری از صنایع صادراتی با مشکل روبرو شدند؛ در واقع فقط صنایع پتروشیمی و صنایع شیمیایی پیشرفت داشتند، البته باید به این نکته نیز توجه داشت که آنها یارانه‌های بسیار هنگفتی از جمله یارانه برای مصرف سوخت خود دریافت می‌کردند. بعد از اجرای برجام و با لغو تحریم‌ها دولت ایران این فرصت را بدست می‌آورد که یک مجموعه سیاست برای بهره‌گیری اقتصاد از این درآمدهای غیرمترقبه تدوین نماید و اقتصاد کشور را به سمت رشد و توسعه پایدار سوق دهد [۵-۶].

بخش اول - پیامدهای اقتصادی لغو تحریم‌های بین‌المللی بعد از برجام

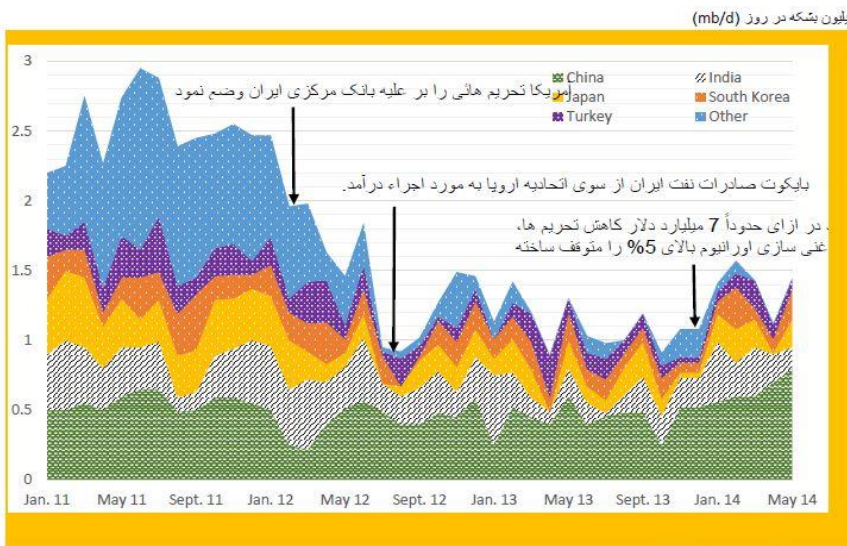
در این بخش در ابتدا به بررسی پیش‌بینی‌ها و تخمین‌های بانک جهانی در مورد تأثیرات لغو تحریم‌های بین‌المللی اعمال شده علیه جمهوری اسلام ایران بعد از امضاء و اجرای برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) پرداخته شده است. یافته‌ها، تفاسیر و نتیجه‌گیری‌های ذکر شده در این قسمت صرفاً بازتاب دهنده دیدگاه‌های هیأت مدیره بانک جهانی و کارشناسان اقتصاد نشریه بین‌المللی اقتصادی بلومبرگ و کارشناسان اقتصادی داخلی می‌باشد [۷].

گفتار اول - پیش‌بینی پیامدهای لغو تحریم‌های بین‌المللی ایران بر اقتصاد جهان

تأثیرات لغو تحریم‌های ایران پس از توافق هسته‌ای ۱۴ جولای ۲۰۱۵ (برجام) و گشوده شدن اقتصاد ایران بر اقتصاد جهانی را می‌توان از چند دیدگاه مورد بررسی قرار داد: [۷].

بند اول - قیمت جهانی نفت

تشدید تحریم‌ها در ۲۰۱۲ که منجر به ممنوعیت خرید و حمل نفت خام و گاز طبیعی ایران به اتحادیه اروپا شد، مشخصاً صنعت نفت ایران را تحت تأثیر قرار داد. صادرات ایران ظرف مدت یک سال از ۲/۸ میلیون بشکه در روز در جولای ۲۰۱۱ به زیر ۱ میلیون بشکه در روز در جولای ۲۰۱۲ کاهش یافت (شکل ۱). مسبب نیمی از کاهش صادرات نفت، حذف نفت ایران از سوی شرکت‌های اروپایی بود. نیم دیگر را نیز باید مربوط به کاهش خرید از سوی کشورهای آسیایی دانست. ممنوعیت بیمه کردن محموله‌های نفت ایران از سوی شرکت‌های اروپایی مانعی بر سر راه فروش نفت خام ایران به تمام مشتریان به‌شمار می‌آمد [۷].

شکل ۱- صادرات نفت خام و میعانات نفتی و گازی ایران

از سال ۲۰۱۴ به بعد با لغو بخشی از تحریم‌ها، صادرات نفت کمی بهبود یافت چون کشورهای غیر اتحادیه اروپا راه‌های دیگری برای جایگزینی پوشش بیمه‌ای شرکت‌های عضو اتحادیه اروپا یافتند. برخی از کشورهای آسیایی تضمین‌های مستقلی برای کشتی‌های حامل نفت خام و میعانات نفتی ایران صادر نمودند. چین و هند نیز پذیرش تضمین‌های ایرانی برای کشتی‌های حامل نفت را به پالایشگاه‌های خود آغاز کردند. در جولای ۲۰۱۵ چین، هند، ژاپن، کره جنوبی و ترکیه به بزرگترین خریداران نفت خام و میعانات نفتی ایران تبدیل شدند اما با این وجود صادرات ایران به سطح پیش از وضع تحریم‌ها بازنگشت (شکل ۱).

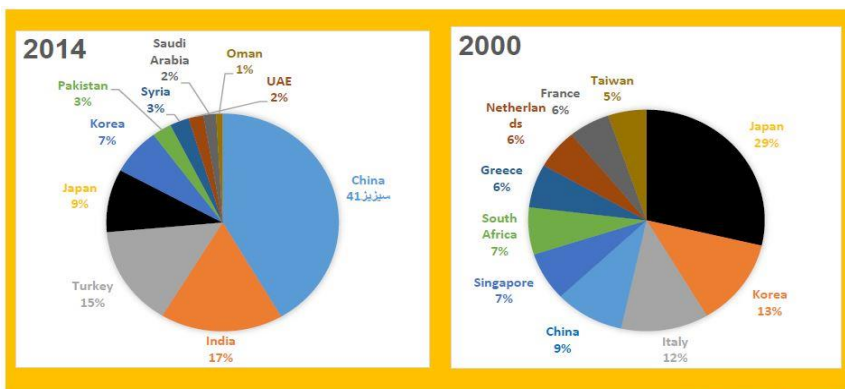
با امضاء توافق هسته‌ای و لغو تحریم‌ها، ایران می‌تواند تدریجاً صادرات نفت خود را افزایش دهد. اگرچه از سرگیری تولید نفت به دلیل کمبود سرمایه‌گذاری در این بخش به مدتی زمان نیاز خواهد داشت اما اکثر ناظران بر این اعتقادند که صادرات نفت خام ایران می‌تواند ظرف ۸ الی ۱۲ ماه به سطوح قبل از ۲۰۱۲ برسد. این به معنی ورود ۱ میلیون بشکه در روز نفت خام اضافی به بازار جهانی نفت است. شبیه‌سازی‌های انجام شده نشان می‌داد که قیمت جهانی نفت در نبود مداخله‌های و سیاست‌گذاری اعضای اوپک و سایر تولیدکنندگان نفت می‌تواند به میزان ۱۴ درصد کاهش یابد. برآورد بانک جهانی حاکی از آن بود که ۱۰ دلار افت قیمت نفت می‌تواند تراز مالی صادرکنندگان عمده نفت در منطقه MENA را با زیان روبرو سازد و تولید ناخالص داخلی (GDP) در عربستان سعودی به میزان ۵ درصد و در لیبی به میزان ۱۰ درصد کاهش دهد. این رقم معادل ۴۰ میلیارد دلار ضرر برای عربستان سعودی و ۵ میلیارد دلار برای لیبی از محل درآمد سالیانه صادرات نفت می‌باشد. ایران کمتر از باقی کشورهای صادرکننده نفت از این موضوع تأثیر خواهد دید چونکه درآمدهای اضافی ناشی از افزایش صادرات نفت در کفه ترازو از تبعات منفی افت قیمت نفت سنگین‌تر است. تراز فعلی تمام صادرکنندگان نفت منطقه MENA نیز نزول خواهد یافت و این در حالی است که واردکنندگان نفت از کاهش قیمت جهانی نفت منتفع خواهند شد. اتحادیه اروپا و آمریکا که بزرگترین واردکنندگان نفت هستند

بیشترین بهره قطعی را خواهند داشت ولیکن سهم GDP آنها چندان تأثیری نخواهد دید. بر این اساس کشورهای دارای صنایع گسترده پتروشیمی، شامل آمریکا، روسیه و اسرائیل و نیز کشورهای عضو اتحادیه اروپا شاهد افزایش تولید خود خواهند بود. اگرچه از سرگیری صادرات نفت ایران و بازگشت آن به مقادیر قبل از سال ۲۰۱۱ مدتی زمان خواهد برد اما بازار نفت در واکنش آنی خود ۳۰ الی ۴۰ میلیون بشکه نفت خام و میعانات نفتی ذخیره ایران در خلیج فارس را در نظر خواهد گرفت. بسیاری از ناظران بر این اعتقادند که ایران قادر است آن‌ا روزانه ۴۰۰۰۰۰ الی ۵۰۰۰۰۰ بشکه از این ذخیره خود را صادر نماید (که حدود سه ماه ادامه خواهد یافت) و سپس خود را آماده افزایش قابل توجه صادرات نفت در چند ماه بعد خواهد کرد. لذا پیامدهای کوتاه مدت بر قیمت نفت کماکان نزولی پیش‌بینی می‌شوند اما کمتر از ارقام مربوط به زمانی خواهند بود که ایران ظرفیت صادرات نفت خود را بطور کامل بدست آورد [۶-۷].

بند دوم- تجارت متقابل

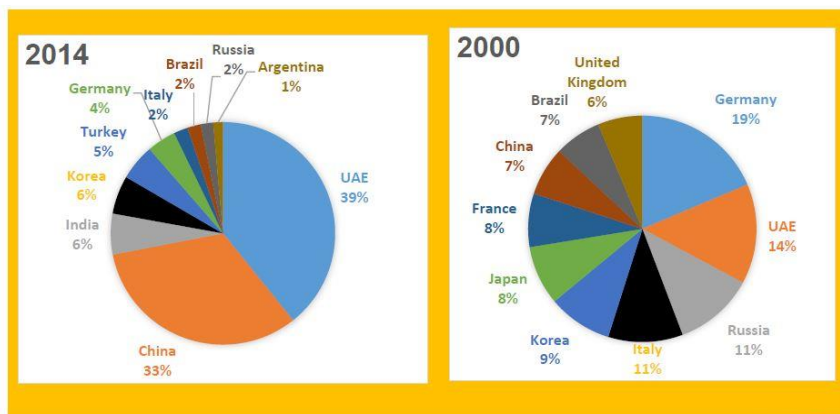
کشورهای اروپایی از جمله آلمان، فرانسه، ایتالیا و یونان در نیمه نخست سال‌های دهه ۲۰۰۰ بزرگترین شرکای تجاری ایران به‌شمار می‌آمدند که بیش از یک سوم حجم کل صادرات و واردات ایران را به خود اختصاص می‌دادند. این سهم بعد از سال ۲۰۰۵ و اتخاذ سیاست «نگاه به شرق» از سوی رئیس‌جمهور پیشین ایران «احمدی‌نژاد» بطور قابل ملاحظه‌ای کاهش یافت. بنابراین در سال ۲۰۱۱ چین، هند و کره جنوبی به ترتیب بزرگترین شرکای تجاری ایران بودند و در مقابل در همان سال سهم ایتالیا، یونان و اسپانیا از کل تجارت با افت شدیدی روبرو شد. تشدید تحریم‌ها در سال ۲۰۱۲ ایران را بیش از پیش به سوی آسیا و به ویژه چین و هند و نیز ترکیه و امارات متحده عربی (UAE) سوق داد (شکل‌های ۲ و ۳). صادرات ایران به اتحادیه اروپا در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۴ به حالت تعلیق درآمد و واردات از اتحادیه اروپا نیز در همان دوره بیش از ۵۰ درصد کاهش یافت. تجارت متقابل آن سال‌ها با آمریکا به حداقل کاهش یافته بود زیرا تحریم‌های اعمالی مانع انجام تمامی مبادلات تجاری میان آمریکا و ایران می‌شد، به استثناء

کالاهای مربوط به فعالیت‌های بشردوستانه شامل صادرات دارو و تجهیزات پزشکی و کشاورزی؛ بیش از نیمی از صادرات ایران در سال ۲۰۱۴ به چین و هند اختصاص داشت و حدود سه چهارم واردات آن از امارات متحده عربی و چین صورت گرفت (شکل‌های ۲ و ۳)، اما بعد از سال ۲۰۱۲ حتی تجارت با کشورهای آسیایی به خاطر آن دسته از تحریم‌های بانکی که مبادلات مالی با این کشورها را محدود می‌ساخت رو به نزول گذاشت [۶-۷].

منبع: آمار رویکردهای تجاری IMF.

شکل ۲- مقایسه شرکای صادرات ایران در سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۱۴

منبع: آمار رویکردهای تجاری IMF.

شکل ۳- مقایسه شرکای واردات ایران در سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۱۴

درباره ابعاد کمی پیامدهای تحریم‌های بین‌المللی بر تجارت متقابل ایران و شرکای تجاری آن اطلاعات ناچیزی در دست است. بر اساس تحلیل اطلاعات موجود و مدل‌سازی‌های اقتصادی متداول مشخص شد، تحریم‌ها اثر قابل توجهی بر روی جریان تجارت متقابل ایران داشته و حجم آنها را بطور پیوسته در گذر زمان کاهش دادند.

یافته‌ها نشان می‌دهند که تشدید تحریم‌های آمریکا و اتحادیه اروپا منجر به تحمیل ۱۷/۱ میلیارد دلار زیان به ایران از محل درآمد صادراتی در سال‌های ۲۰۱۲ - ۲۰۱۴ شده است که معادل ۱۳/۵ درصد کل درآمدهای صادراتی و حدود ۴/۵ درصد GDP می‌باشند (جدول ۱).

به طوری که ایران حدود ۷/۵ میلیارد دلار از درآمد صادراتی خود به ژاپن، ۴/۴ میلیارد دلار به کره جنوبی ۴/۹ میلیارد دلار از کل صادرات خود به کشورهای اروپایی را در فاصله سال‌های مذکور از دست داده است. در میان کشورهای اروپایی، صادرات به ایتالیا با ۲/۹ میلیارد دلار زیان شدیدترین کاهش را نشان می‌داد و پس از آن آلمان و فرانسه به ترتیب در رتبه دوم و سوم قرار داشتند. همچنین حجم تجارت با تنها چند کشور از منطقه گسترده MENA، آسیای میانه و جنوب آسیا دست‌خوش تغییر گردید؛ به ویژه مبادلات با مراکش، قطر و تونس در همان دوره کاهش یافت [۶-۷].

اگر تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی لغو و حجم تجارت افزایش یابد، تخمین‌های بانک جهانی نشان می‌دهد که صادرات برای آن دسته از شرکای تجاری که ظرفیت درآمدی صادرات آنها بیشتر بوده است به میزان قابل ملاحظه‌ای افزایش خواهد یافت؛ این کشورها عبارتند از بریتانیا، چین، هند، ترکیه و عربستان سعودی، بطوریکه یک درصد افزایش درآمد ملی، صادرات به این کشورها را بیش از ۱ درصد توسعه خواهد داد. به احتمال زیاد این شامل یک افزایش قابل توجه صادرات نفت و گاز به هند و چین خواهد بود؛ زیرا آنها سرمایه‌گذاری‌های عمده‌ای نیز در ایران داشته‌اند. از سرگیری تجارت با بریتانیا نیز شامل برقراری

دوباره صادرات نفت و گاز خواهد بود که در گذشته متوقف شده بود. حجم تجارت ایران با روسیه، کره جنوبی، تاجیکستان، پاکستان و هنگ‌کنگ احتمالاً پس از لغو تحریم‌ها افزایش خواهد یافت ولیکن نه به اندازه گروه اول، چون ظرفیت درآمدی صادرات آنها بیشتر است. این ظرفیت برای بقیه کشورها از جمله فرانسه، آلمان، ایتالیا و امارات متحده عربی حدوداً نصف میزان کشورهای گروه اول که پیش‌تر معرفی شدند می‌باشد. بدین مفهوم که تجارت با آن کشورها پس از لغو تحریم‌ها افزایش خواهد یافت ولی با حجم کمتر از دو گروه دیگر؛ امارات متحده عربی، هند، کره جنوبی و ترکیه در سال ۲۰۱۳ در زمره ۵ شریک برتر واردات ایران بوده‌اند در حالی که سهم آمریکا و کشورهای اروپایی (بجز آلمان) عملاً صفر بوده است.

صادرات	صادرات در سال 2011 میلیون دلار آمریکا	ضریب تخمینی تحریم‌ها	زیان تخمینی صادرات در 2012 - 2014 به میلیون دلار آمریکا
ژاپن	11,688	-0.5	7,542
کره جنوبی	10,303	-0.3	4,403
ایتالیا	6,762	-2.1	2,899
سنگاپور	2,022	-3.8	979
آلمان	907	-0.8	535
فرانسه	2,225	-3.6	214
آمریکا	1	-2.8	4
بریتانیا	525	-1.1	165
هلند	2,000	-3.4	307
منطقه MENA			
مراکش	10	-5.0	3
قطر	58	-0.6	57
تونس	8	-0.7	7
مجموع			17,114

جدول ۱- زیان وارده بر صادرات ایران بر اثر تحریم‌های بین‌المللی در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۴

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۱۰۳

گزارش‌های بانک جهانی نشان می‌دهد که تجارت ایران پس از لغو تحریم‌ها می‌تواند به سمت گروه اول کشورها متمایل شود. از جهت دیگر توسعه صادرات و واردات می‌تواند بر اقتصاد شرکای تجاری متقابل ایران و به خصوص امارات متحده عربی تأثیری مثبت داشته و رشد اقتصادی آنها را افزایش دهد [۶-۷].

بند سوم - سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

تا پیش از سال ۲۰۱۱، به طور متوسط سالیانه ۴ میلیارد دلار به صورت سرمایه‌گذاری در پروژه‌های جدید به اقتصاد ایران وارد می‌شد؛ بخش استخراج (نفت و گاز) و تولید دو بخش عمده‌ای بودند که ارقامی بالای را دریافت می‌کردند. از این میان، صنایع نفت و گاز بیش از نیمی از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی وارد شده را به خود اختصاص می‌دادند و پس از آنها، بخش‌های فلزات و تولید در جایگاه بعدی قرار داشتند (شکل ۴) از طرفی، اگر از دیدگاه اشتغال‌زایی به این موضوع توجه شود، از ۴۲۰۰۰ هزار شغل ایجاد شده در بخش صنعت ایران در طول سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵ تنها ۶۰۰۰ شغل از بخش نفت و گاز بوده است و مابقی مربوط به بخش‌های تولید، فلزات و خدمات می‌باشد. البته این امر طبیعی است چونکه صنعت نفت و گاز در مقایسه با صنایع دیگر نیاز به سرمایه‌گذاری بیشتری دارد. آمار مربوط به ورود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی که به منظور شراکت در پروژه‌های جدید به ایران وارد شده، نشان می‌دهد که در طول سال ۲۰۱۱، اشتغال‌زایی حاصل از سرمایه‌گذاری در املاک و مستغلات ۱۰ برابر بیشتر از سرمایه‌گذاری خارجی وارد شده به بخش استخراج بوده است [۶-۷].

تشدید تحریم‌های بین‌المللی، بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی وارد شده به ایران و به‌ویژه در صنعت نفت اثرات منفی متعددی داشته است. با وجود افت شدید ورود این نوع سرمایه به ایران پس از بحران مالی ۲۰۰۸، این کشور در سال ۲۰۱۰ حدود ۴ میلیارد دلار که عمدتاً برای بخش‌های تولیدی و نفت خام خود دریافت کرد. تخمین‌های FDI Market حاکی از آن است که ورود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جهت پروژه‌های جدید به ایران پس از تشدید تحریم‌ها در سال

۲۰۱۲ کاملاً متوقف گردیدند و در سال ۲۰۱۵ نیز به مقدار کمی از سرگرفته شدند (شکل ۴). کاهش شدید سرمایه‌گذاری خارجی بیشتر از همه چیز به صنعت نفت ایران آسیب وارد کرد، زیرا تحریم‌ها مانع دسترسی ایران به فناوری، دانش فنی و سرمایه‌گذاری در این صنعت استراتژیک شدند که در نتیجه ظرفیت تولید میداین نفت و گاز به میزان قابل توجهی محدود گردید. تخمین‌های کلی نشان می‌دهند که پس از تشدید تحریم‌ها در سال ۲۰۱۲ ایران میلیاردها دلار سرمایه‌گذاری در آن صنعت را از دست داد چون شرکت‌های بین‌المللی از برخی پروژه‌های ایران خارج شدند و از سرمایه‌گذاری بیشتر در آنها خودداری نمودند یا سرمایه‌گذاری‌های موجود خود را به شرکت‌های دیگر واگذار نمودند. بنابراین ایران برای توسعه میداین نفتی خود به شرکت‌های داخلی و تعداد محدودی شرکت آسیایی متکی شد. شرکت‌های چینی و روسی تنها شرکت‌هایی بودند که به طور مستقیم یا غیرمستقیم در توسعه میداین نفتی شرکت کردند. اما این کشورها نیز بخاطر محدودیت‌های موجود در تجارت با ایران سرمایه‌گذاری خود را بطور چشم‌گیری کاهش دادند (شکل ۴).

شکل ۴- میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در صنایع مختلف ایران

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۱۰۵

از زمان تصویب چارچوب توافق هسته‌ای در ۲ آوریل ۲۰۱۵، شرکت‌های چندملیتی خارجی مجدداً به سرمایه‌گذاری در بخش نفت و گاز ایران تمایل نشان داده‌اند. مقامات ایران تخمین می‌زنند که بخش نفت و گاز تا سال ۲۰۲۰ به ۱۳۰ الی ۱۴۵ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری جدید نیاز دارد تا بتواند از کاهش ظرفیت تولید نفت خام جلوگیری کند، از این رقم میدان گازی پارس جنوبی به تنهایی به ۱۰۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری نیاز دارد. تخمین‌های بانک جهانی نشان می‌داد که ورود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به کشور می‌تواند به حدود ۳ الی ۳/۲ میلیارد دلار در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ برسد، البته در صورتیکه تحریم‌های بین‌المللی برداشته شوند و رشد اقتصادی به ۵/۵ درصد در ۲۰۱۷ برسد (شکل ۵). این در حالی است که، دو برابر شدن حجم ورود سرمایه خارجی به کشور در سال ۲۰۱۵ در حدود یک‌سوم نقطه اوج آن در سال ۲۰۰۳ می‌باشد. پیش‌بینی‌ها نشان می‌داد که به گروه کشورهای هند، چین و روسیه که ۳ سرمایه‌گذار برتر در سال‌های دهه ۲۰۰۰ بودند، کشورهای آمریکا و برخی اعضای اتحادیه اروپا، به‌ویژه ایتالیا و نیز امارات متحده عربی اضافه گردند. همچنین پیش‌بینی شد بخش عمده ورود سرمایه خارجی به ایران به سمت صنعت نفت و انرژی هدایت شود که عمیقاً به آن نیاز داشت و مابقی سرمایه‌گذاری‌ها در صنایع خودروسازی و داروسازی صورت بگیرد [۶-۷].

بخش دوم - دستاوردهای برجام در صنعت نفت و گاز و صنعت پتروشیمی

برجام یا برنامه جامع اقدام مشترک در ۲۳ تیر ماه ۱۳۹۴ پس از ۲۰ ماه مذاکرات فشرده و سخت که از آن به عنوان مذاکرات قرن نام برده می‌شود، بین جمهوری اسلامی ایران و کشورهای ۱+۵ (آمریکا، انگلستان، فرانسه، روسیه، چین و آلمان) به امضاء رسید. این توافق در ۲۹ تیر ماه ۱۳۹۴ با تصویب قطعنامه ۲۲۳۱ در شورای امنیت سازمان ملل متحد ماهیت حقوقی پیدا کرد و بدین ترتیب، ۶ قطعنامه قبلی این شورا علیه ایران را لغو کرد؛ اتحادیه اروپا نیز در همان روز برجام را تأیید کرد. در ادامه، در ۱۹ مهرماه ۱۳۹۴ در قالب قانون «اقدام متناسب

و متقابل ایران در اجرای برجام» به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و با تأیید شورای نگهبان در ۲۳ مهرماه برای اجراء به دولت ابلاغ شد. این توافق از ۲۶ دی ماه ۱۳۹۴ با انتشار گزارش آژانس بین‌المللی انرژی اتمی مبنی بر اجرای تعهد ایران در حوزه‌ی هسته‌ای، با برچیده شدن همه تحریم‌های مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران به مرحله اجراء رسید. بدین ترتیب، همه تحریم‌های مرتبط با صنعت نفت و گاز ایران و پتروشیمی لغو و زمینه بازگشت مجدد ایران به بازار جهانی نفت فراهم شد.

با گذشت یک سال از اجرای برجام صنعت نفت و گاز ایران رشد قابل توجهی را نسبت به دوران تحریم‌ها تجربه کرد؛ که افزایش تولید و صادرات نفت خام برجسته‌ترین حوزه‌ای است که مزایای لغو تحریم‌ها در آن مشهود است. اما در واقعیت تحولاتی که در نتیجه توافق هسته‌ای در صنعت نفت روی داد تنها به تولید و صادرات آن محدود نمی‌شود؛ این صنعت با تعداد زیادی از حوزه‌های اقتصادی از تولید و تأمین تجهیزات گرفته تا حمل و نقل و بیمه و بانکی ارتباط نزدیکی دارد. در دوره تحریم‌ها، آمریکا و کشورهای اروپایی سعی کرده بودند در تمام این حوزه‌ها برای صنعت نفت ایران، اختلال ایجاد کنند. شرکت‌های بیمه که عمدتاً غربی بودند، پوشش‌های بیمه‌ای به نفت‌کش‌های ایرانی ارائه نمی‌دادند؛ انتقال درآمدهای حاصل از فروش نفت از مسیرهای قانونی ناممکن بود و این امر هزینه‌های ورود پول نفت به کشور را به شدت بالا برده بود؛ همچنین بخشی از تجهیزات خریداری شده توسط صنعت نفت کشور توقیف شده بود و امکان خرید مستقیم از تولیدکنندگان نیز وجود نداشت. توافق هسته‌ای (برجام) موانع فعالیت و رشد صنعت نفت کشور را حذف کرد و گشایش‌های قابل توجهی را فراهم نمود. در ادامه این بخش به بررسی دقیق‌تر و جامع‌تر نقش و پیامدهای تحقق‌یافته اجرایی شدن برجام، در رفع موانع ناشی از اعمال تحریم‌های اقتصادی ناعادلانه‌ی بین‌المللی در حوزه‌های تولید و صادرات نفت، گاز و فرآورده‌های مرتبط با آنها و پتروشیمی پرداخته شده است [۲۶].

گفتار اول - افزایش صادرات صنعت نفت، گاز و فرآورده‌های نفتی

از سال ۲۰۱۲ روند تحریم نفت‌کش‌های ایران آغاز شد و به تدریج موانع و محدودیت‌هایی پدید آمد، در دوران تحریم که هیچ کشتی خارجی نمی‌توانست نفت ایران را حمل کند، نفت‌کش‌های کشورمان نفت ایران را صادر می‌کردند. کشورمان در زمان تحریم ناچار به صادرات روزانه یک میلیون بشکه نفت به پنج کشور چین، هند، کره جنوبی، ژاپن و ترکیه بود که البته پول آن نیز امکان انتقال را به کشور نداشت و در بانک‌های خارجی بلوکه می‌شد. اما پس از اجرای برجام، موانع صادرات نفت ایران برداشته شده و علاوه بر افزایش صادرات نفت، کشورهای جدیدی مانند اندونزی، اسپانیا، ایتالیا، لهستان و یونان به جمع مشتریان نفت ایران پیوستند. برجام موانع بیمه و تردد نفت‌کش‌های ایران را در بنادر جهان رفع کرد، همچنین برطرف شدن محدودیت فروش و حمل نفت و اجاره نفت‌کش‌های آن توسط شرکت‌های بین‌المللی را می‌توان از دیگر دستاوردهای پس‌برجام عنوان کرد؛ بازگشت موسسه‌های رده‌بندی بین‌المللی پیش‌نیاز برقرار بیمه‌های بین‌المللی هستند که پس از برجام محقق شد، استفاده از پرچم‌های بین‌المللی، رفع خرید تجهیزات و موانع تعمیرات اساسی و دوره‌ای و کاهش قیمت خدمات از دیگر دستاوردهای اجرای برجام می‌باشند. ناوگان نفتکش ایران، بزرگترین ناوگان حمل نفت جهان به شمار می‌رود که پس از لغو تحریم‌ها بازگشت به بنادر جهان را آغاز کرد و در نتیجه درآمد حاصل از صادرات (فروش، سوآپ نفتی، بانکرینگ و...) نفت خام و میعانات گازی در ابتدای سال ۲۰۱۷ به حدود ۳۴ میلیارد دلار رسید [۲۸].

بند اول - صادرات نفت خام

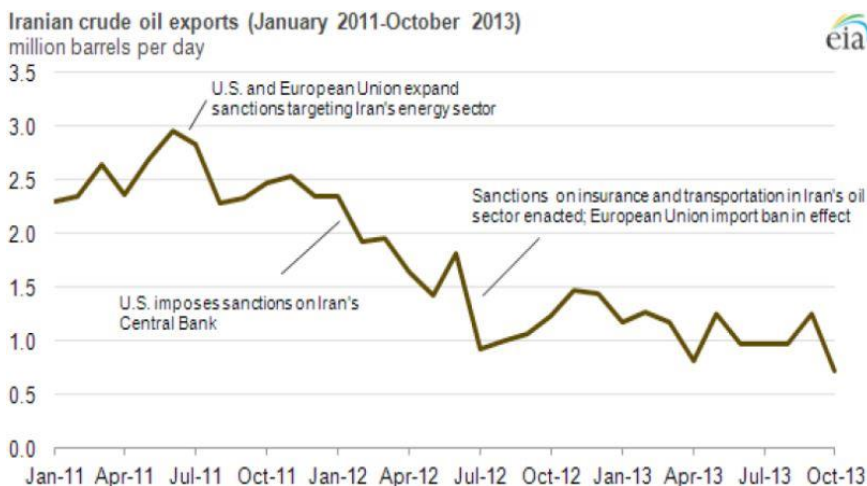
طی سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵ میزان صادرات نفتی ایران در بازار جهانی، معادل یک میلیون بشکه در روز کاهش داشت (شکل ۷) که این وضعیت در نتیجه افزایش تولیدات نفت کشورهای عراق، عربستان سعودی و امارات متحده عربی بود. هم‌زمان با افزایش تولید نفت خام پس از توافقات هسته‌ای، ایران از

کشورهای مذکور و نیز کشورهای عضو اوپک درخواست نمود که به منظور حفاظت از منابع طبیعی و تولیدات کلی اوپک، تولید مازاد خود را کاهش دهند. پس از امضاء و اجرای توافق هسته‌ای در ژانویه سال ۲۰۱۶ (دی ماه ۱۳۹۴)، اولین حوزه‌ای که ایران پس از برداشته شدن تحریم‌ها در آن پیش‌قدم شد، افزایش صادرات نفتی به سطوح صادراتی پیش از سال ۲۰۱۲ (قبل از اعمال تحریم‌های نفتی) و برگرداندن سهم اوپک خود بود. جمهوری اسلامی ایران تلاش کرد سهم خود را از بازار مشتریان سنتی در کشورهایی مانند یونان و ایتالیا به دست‌آورد، این امر اولویت آنها در بازگشت به بازار جهانی انرژی بود، از سوی دیگر نیز تلاش برای جذب مشتریان بیشتر در اروپا هم آغاز شده بود. سی نوامبر سال ۲۰۱۶ زمانی بود که توافق برای کاهش تولید و صادرات نفت خام مابین اعضاء اوپک شکلی نهایی به خود گرفت و ایران در کنار دو کشور لیبی و نیجریه توانست حق ادامه تولید و خروج از این طرح را به دست آورد. تا قبل از انعقاد توافق مذکور برای کاهش تولید، رقابتی جهانی برای عرضه نفت بیشتر به بازارها در جریان بود و این مسئله موجب کاهش قیمت‌ها و افزایش حجم ذخایر جهانی نفت شده بود. در همین زمان که عربستان سعودی و متحدانش در خلیج فارس برای اثبات پایبندی خود به طرح کاهش تولید به مشتریان اروپایی خود اعلام کردند که نفت کمتری به اروپا عرضه خواهند کرد، فضا برای حضور پررنگ‌تر ایران در بازار انرژی اروپا فراهم شد [۲۴-۲۵].

میانگین صادرات روزانه نفت که به دلیل تحریم‌های بین‌المللی اعمال شده در سال ۲۰۱۳ کاهش داشت، در فوریه سال ۲۰۱۴ با کاهش نسبی تحریم‌ها، افزایش یافت (شکل ۸) و در ژانویه سال ۲۰۱۷ صادرات نفت خام ایران با تولید روزانه سه میلیون و ۹۰۰ هزار بشکه به نقطه اوج خود رسید. این تولید با رشد ۳/۷ درصدی در سه ماه بعد یعنی در آگوست ۲۰۱۷ به ۴/۴۶ میلیون بشکه در روز افزایش یافت. این سطح از رشد از حداکثر سطح تولید نفت پیش از اعمال تحریم‌ها نیز بیشتر بود. اگرچه سطح بالاتر صادرات نفت ایران در سال ۲۰۱۶ هم‌زمان با کاهش قیمت نفت همراه شد، اما درآمدهای حاصل از صادرات نفت و گاز در

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۱۰۹

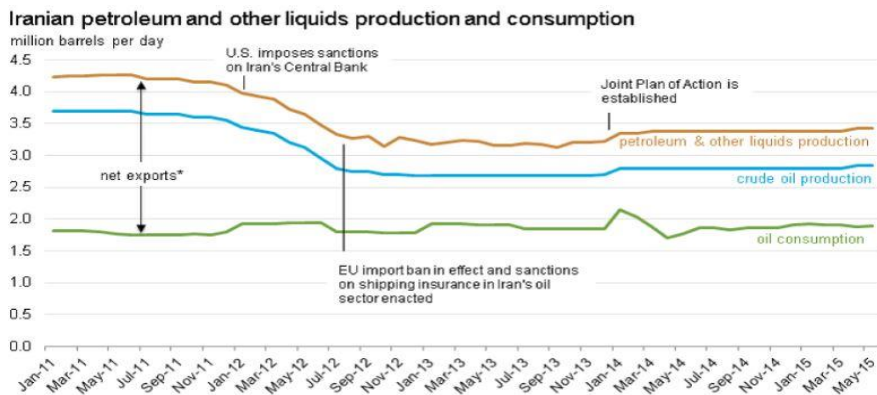
حداصل سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۶ افزایش داشت. در سال ۲۰۱۷ با بهبود قیمت نفت و افزایش سطح صادرات نفت و گاز، درآمدهای حاصل از فروش نفت و گاز با رشدی مثبت همراه شدند. میل به صادر کردن نفت خام به کشورهای اروپایی به منظور گسترش دیپلماسی و ارتباطات اقتصادی نظیر سرمایه‌گذاری و انتقال فناوری موجب شد که، در نوامبر سال ۲۰۱۷، چهل درصد از صادرات نفت خام ایران به کشورهای اروپایی صورت گیرد که پیش از این، از سال ۲۰۱۲ واردات نفت از ایران را به حالت تعلیق درآورده بودند.

شکل ۵- صادرات نفت خام ایران بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۳

ایران در دوران تحریم، روزانه حدود ۱۰۰ هزار بشکه نفت خام به اروپا صادر می‌کرد و این در حالی است که تا پیش از تشدید تحریم‌های بین‌المللی، روزانه ۵۰۰ تا ۶۰۰ هزار بشکه از نفت خام به مقصد پالایشگاه‌های اروپا ارسال می‌شد. بر این اساس، پس از پیشرفت مذاکرات هسته‌ای، مذاکرات با مشتریان سنتی در اروپا برای بازگشت به بازار از سوی ایران آغاز شد و توانست بسیاری از آنها را آماده دریافت نفت خام صادراتی خود نماید؛ شرکت توتال فرانسه پیش‌تاز

شرکت‌های اروپایی برای خرید نفت از ایران بود به‌گونه‌ای که قرارداد خرید روزانه ۱۶۰ هزار بشکه نفت خام از ایران را امضاء نمود. علاوه بر این، شرکت‌های چینی، هندی، کره‌ای و ژاپنی نیز به تدریج خرید نفت از ایران را افزایش دادند به‌گونه‌ای که کشور ژاپن برای افزایش دو برابری واردات نفت (۳۰۰ هزار بشکه در روز) از ایران برنامه‌ریزی نمود. میزان بارگیری نفت ایران به مقصد آسیا در ماه فوریه ۲۰۱۷ به حدود ۱/۵ میلیون بشکه در روز رسید؛ این رقم در ماه ژانویه ۱/۴۶ میلیون بشکه در روز رسیده بود. میزان صادرات نفت ایران به اروپا در ماه ژانویه سال مذکور نیز حدود ۶۲۲ هزار بشکه در روز رسید در حالی که بیشترین رقم صادرات نفت ایران به اروپا، در حدود ۸۰۰ هزار بشکه در روز در ماه دسامبر سال ۲۰۱۷ به ثبت رسیده بود. فرانسوی‌ها از زمان لغو تحریم‌ها، بیشترین حجم نفت معادل یک‌سوم فروش ایران به اروپا را خریداری نمود. فروش نفت ایران به کشورهای حوزه مدیترانه نظیر ایتالیا، اسپانیا و یونان عمدتاً نفت سنگین است و همچنین بخش عمده نفت سبک ایران که در تولید سوخت‌هایی مثل بنزین کاربرد دارد به مشتریانی در شمال غرب اروپا فروخته می‌شود [۲۴].

شکل ۶- افزایش صادرات نفت خام و فرآورده‌های نفتی بعد از توافق هسته‌ای (۲۰۱۵-۲۰۱۱)

بند دوم- صادرات فرآورده‌های نفتی

پس از اجرایی شدن برجام در ۲۶ دی ماه ۱۳۹۴ (ژانویه ۲۰۱۶) تحریم‌های مرتبط با صنعت نفت، گاز و فرآورده‌های آنها (پتروشیمی) لغو و زمینه بازگشت مجدد صادرات (فروش، سوآپ نفتی، بانکرینگ و...) نفت خام و میعانات نفتی، گازی و محصولات پتروشیمی‌های ایران به بازارهای جهانی انرژی فراهم شد(جدول ۴). کلیه محصولاتی که در تأسیسات فرآوری و پالایشی (تحت نظارت وزارت نفت) از نفت خام به دست می‌آیند که به طور مستقیم مصرف و یا در سایر واحدهای عملیاتی نفتی و پتروشیمیایی به محصول نهایی تبدیل می‌شوند را فرآورده‌های نفتی می‌نامند. برخی از مهم‌ترین فرآورده‌های نفتی صادراتی ایران که از نفت خام بدست می‌آیند عبارتند از [۴-۲۴]:

۱- گاز نفت (میعانات گازی همراه نفت خام): بطور طبیعی به همراه نفت خام از زمین بیرون می‌آید و یا بر اثر پالایش و تجزیه اجزای نفت حاصل می‌گردد. گاز نفت انواع گوناگون دارد؛ برخی از آنها در فشار و دمای عادی در فاز گازی شکل هستند، به همین سبب آنها را اصطلاحاً گاز خشک می‌نامند. بعضی نیز در این شرایط در فاز مایع شکل هستند، که اصطلاحاً آنها را گاز تر می‌نامند. گازهای تر، مقدار زیادی بنزین سبک و گران‌بها به همراه خود دارند که در پالایشگاه جداسازی می‌شوند، در مقابل گاز خشک یک سوخت آماده است. گازهای نفتی که قابلیت تبدیل شدن به مایع را دارند با نام تجاری « LPG » شناخته می‌شوند که معمولاً از پروپان و بوتان تشکیل شده‌اند.

۲- نفتا: به سوخت‌های مایع هیدروکربنی با فراریت و اشتعال‌پذیری بالا گفته می‌شود که در برج تقطیر پالایشگاه‌های نفت خام مابین گازهای سبک مانند الپی‌جی و نفت سفید قرار می‌گیرند. بخش عمده‌ای از میعانات گازی و نفتی که از چاه‌های گاز برداشت می‌شوند، از نفتا تشکیل شده است. این سوخت مایع از قطران زغال‌سنگ نیز قابل استحصال می‌باشد.

۳- نفت سفید: مایعی بی‌رنگ و کمی سنگین‌تر از بنزین است که تا ۵۰ سال از آغاز پیدایش صنعت نفت، مهم‌ترین فرآورده نفتی بشمار می‌رفت. در ابتدا از آن

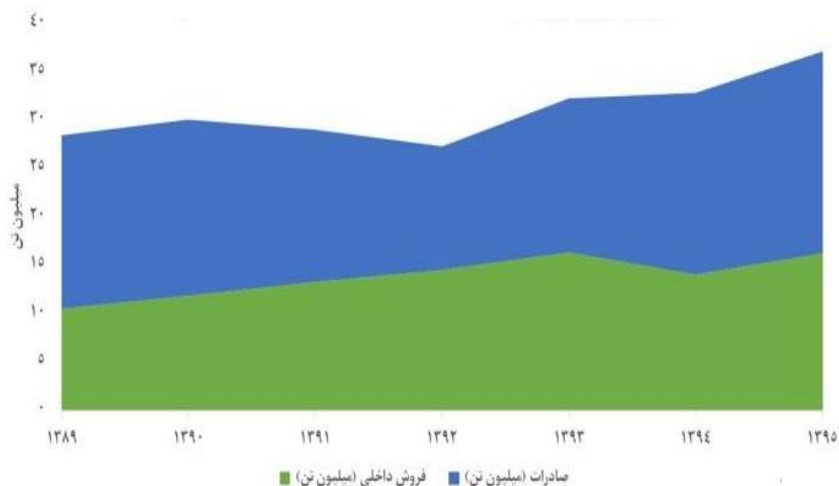
بعنوان روغن چراغ استفاده می‌شد؛ هنوز هم در مواردی برای تولید روشنایی بکار می‌رود. امروزه بیشتر بعنوان منبع تولید نیرو در برخی توربین‌های موجود در هواپیماها و موتور تراکتورهای مخصوص کاربرد دارد.

۴- نفت گاز: سوخت دیزل یا نفت دیزل چنانکه از نامش مشخص است، بعنوان سوخت در موتورهای دیزلی یعنی موتورهای فشارسوز به مصرف می‌رسد. مقدار گوگرد موجود در این نوع نفت بیش از میزان موجود در نفت سفید است.

۵- نفت کوره: نفت کوره بنا به مصرف‌های گوناگونی که دارد، با ویژگی‌هایی متفاوت ساخته می‌شود. گرچه نفت کوره یک فرآورده بازیافتی و شاخه‌ای است و از آنجایی که یکی از مهم‌ترین سوخت‌های نیروزا است، پالایشگاه‌ها تلاش می‌کنند تا نوع بهتری از آن تولید کنند. به همین منظور، امروزه یکی از پر اهمیت‌ترین واحدهای هر پالایشگاه واحدهای غلظت شکن می‌باشند که برش‌های سنگین‌تر را به وسیله جدایش حرارتی به اجزاء سبک‌تر و نفت کوره نیمه‌سنگین تبدیل می‌کند.

در ادامه نفت خام استخراجی از چاه‌های نفتی، پس از ورود به پالایشگاه کمی گرم می‌شود و سپس به برج تقطیر رانده می‌شود و در آنجا در شرایط فشار جو و خلاء به برش‌های مهم نفتی تجزیه می‌شود که این برش‌ها نقطه جوش‌هایی گوناگون دارد. گاه ممکن است که برخی از این برش‌ها تحت عنوان یک فرآورده نهایی (محصول نهایی) روانه بازار گردد ولی معمولاً بر روی این برش‌های نخستین، عملیات تصفیه و جداسازی دیگری نیز انجام می‌شود و ممکن است در این مسیر هیدروکربورهایی با هم آمیخته شوند تا فرآورده نهایی جدیدی به دست آید. در پالایشگاه‌ها از نفت خام فرآورده‌های گوناگونی به دست می‌آید که برای آگاهی از چگونگی و مقدار این فرآورده‌ها، نخست نفت خام را در آزمایشگاه مورد ارزیابی حرارتی (مشخص شدن اجزای تشکیل دهنده با نقاط جوش متفاوت) قرار می‌دهند. فرآورده‌هایی همچون نفت کوره، روغن‌های روان‌کننده، قیر، حلال‌ها، موم، کک، دوده، گوگرد و مواد شیمیایی متعدد دیگر از جمله محصولات پالایشگاهی نفت خام می‌باشند.

عمر صنعت پالایش نفت ایران بیش از یک قرن و هم‌زمان با آغاز به کار پالایشگاه آبادان در سال ۱۲۹۱ می‌باشد و تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی هفت پالایشگاه در کشور احداث شد که این روند بعد از انقلاب سال ۱۳۵۷ سرعت بیشتری گرفت تا جاییکه هم اکنون نزدیک به ۱۰۰ واحد پالایشگاهی در کشور احداث شده است. صادرات محصولات پتروشیمی، مهم‌ترین صادرات کشور ایران پس از نفت خام و فرآورده‌های نفتی است. همان طور که پیش‌تر بیان شد، خریداری محصولات پتروشیمی از ایران نیز مشمول تحریم‌های بین‌المللی شده بود بطوری که حتی در ۳۱ می سال ۲۰۱۳ نام هشت پتروشیمی ایران (بندر امام، بوعلی سینا، مبین، نوری، پارس، شهید تندگویان، شازند و تبریز) به لیست این تحریم‌ها افزوده شد. اعمال این تحریم‌ها بر صادرات محصولات پتروشیمی اثرگذار بوده و تغییراتی در حجم و سبد صادرات داشت. شکل ۷ نشان دهنده میزان وزنی فروش داخلی و خارجی تولیدات پتروشیمی ایران است [۴-۲۲].

شکل ۷- میزان وزنی فروش داخلی و خارجی تولیدات پتروشیمی ایران (۲۰۱۶-۲۰۱۰)

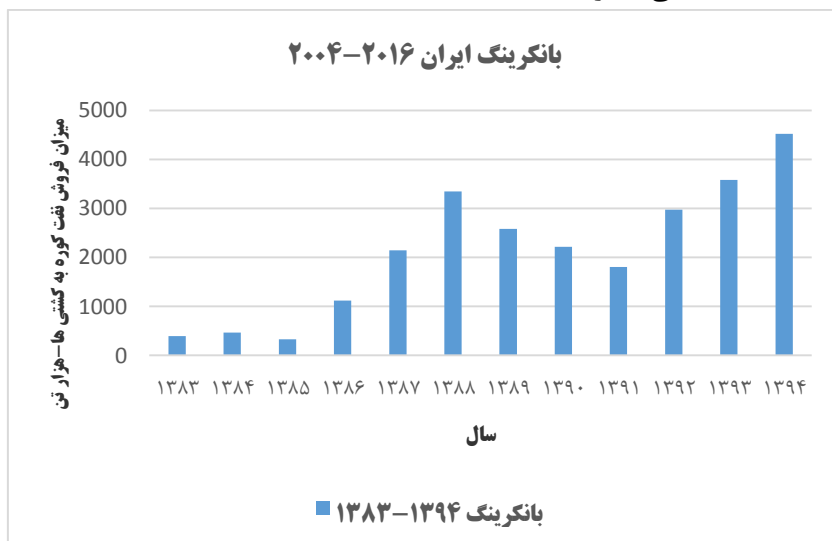
در نتیجه با توجه به شکل فوق می‌توان دریافت که پس از توافق ژنو در سال ۱۳۹۲ و در ادامه امضا برجام در سال ۱۳۹۴ و تعلیق تحریم‌های اقتصادی، صادرات مواد پتروشیمی کشور افزایش یافته است لازم به ذکر است که این افزایش صادرات، رشد بیشتری نسبت به افزایش کل تولید داشته و صرفاً ناشی از آن نبوده است. در ادامه بررسی تأثیرات میدانی و واقعی امضاء و اجرای برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) بر صنعت نفت و گاز و پتروشیمی کشور، بصورت جامع در گفتارهای سوم و چهارم این بخش به مقایسه آمار و ارقام، افزایش تولید محصولات و درآمدهای ناشی از صادرات این فرآورده‌ها بعد از برجام خواهیم پرداخت.

یکی دیگر از روش‌های صادرات فرآورده‌های نفتی خاص تولید کشور، تحت عنوان بانکرینگ صورت می‌گیرد؛ فروش نفت کوره تحت عنوان سوخت رسانی به کشتی‌ها و شناورهای کوچک و بزرگ در دریا و یا اسکله را بانکرینگ گویند. تأمین آب و آذوقه، ارائه خدمات فنی مهندسی، پزشکی و بهداشتی، امکان اسکان و تعویض خدمه کشتی، جمع‌آوری پسماندهای نفتی و زباله‌های کشتی‌ها و غیره از جمله خدمات جانبی صنعت بانکرینگ می‌باشد. خطوط ساحلی طولانی در شمال و جنوب ایران و اهمیت منطقه‌ی خلیج فارس و دریای عمان به لحاظ عبور و مرور نفت‌کش‌های حامل نفت خام و کشتی‌های حامل کالاهای تجاری و موقعیت ممتاز آب‌های سرزمینی کشورمان به لحاظ نزدیکی به خطوط دریانوردی و عمق مناسب سواحل، موقعیت ممتازی را جهت گسترش و توسعه این صنعت پیشرو کشور قرار داده است. میزان فروش نفت کوره به کشتی‌ها (بانکرینگ) طی سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۹۴ توسط شرکت‌های متولی وزارت نفت نشان دهنده این موضوع است، که در سال ۲۰۱۲ با اوج گرفتن تحریم‌ها میزان فروش نفت کوره به کشتی‌های عبوری در خلیج فارس به شدت کاهش می‌یابد و در ادامه با امضاء توافق اولیه ژنو و تعلیق موقت تحریم‌های نفتی کشور در سال ۲۰۱۵ تا اجرای نهایی برجام در سال ۲۰۱۶ میزان فروش این فرآورده نفتی به طور چشمگیری افزایش می‌یابد که در این تغییرات در نمودار ۱ دقیق‌تر نشان داده شده است. از

تحلیلی بر بگرام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از بگرام..... ۱۱۵

امتیازات و مزایای توسعه صنعت بانکرینگ کشور می‌توان موارد ذیل را نام برد [۴-۱۰]:

- ایجاد درآمد
- ایجاد اشتغال
- محرومیت‌زدایی از مناطق مجری طرح و ایجاد بسترهای مناسب سرمایه‌گذاری
- جلوگیری از مهاجرت ساکنین مناطق مجری طرح
- ارتقاء اعتبار بین‌المللی کشور (شرکت‌های بانکر کننده)
- ارتقاء سطح امنیت مناطق مجری طرح به واسطه تردد مداوم کشتی‌ها در منطقه
- جلوگیری از قاچاق کالا و ارز
- ارتقاء رتبه بنادر ساحلی به علت عملیات سوخت رسانی به کشتی‌ها و ارائه خدمات جانبی بانکرینگ

نمودار ۱- میزان فروش نفت کوره به کشتی‌ها (بانکرینگ) طی سال‌های ۲۰۰۴-۲۰۱۶ (هزار تن در سال)

از دیگر روش‌های مرسوم صادرات نفت خام، گاز و فرآورده‌های آنها در سراسر جهان سوآپ نفتی می‌باشد. سوآپ در لغت به معنای معامله پایاپای، معاوضه، عوض کردن، مبادله کردن، بیرون کردن، جایگزین کردن، جانشین کردن و در اصطلاح به این معنی است که یک کالا را از یک نقطه تحویل گرفته و دقیقاً همان میزان کالا را در نقطه‌ای دیگر تحویل دهیم. قراردادهای متفاوتی برای انجام تجارت سوآپ وجود دارد که نوع متداول آن، دریافت کالا در یک نقطه و تحویل معادل آن در نقطه دیگری از جغرافیای مورد نظر است. لازم به ذکر است تجارت سوآپ انواع مختلفی دارد که عبارتند از: سوآپ ارز، سوآپ انواع کالا (سوآپ پنبه، سوآپ گوگرد، آلومینیم و...) سوآپ نرخ بهره، سوآپ نرخ بازده کل، سوآپ دارایی، سوآپ ریسک اعتباری و سوآپ با سررسید ثابت. منظور از سوآپ در این پژوهش، سوآپ نفت است و آنچه امروزه به عنوان سوآپ در معاملات نفتی مطرح می‌شود به زبان ساده به این مفهوم است که دولت یا تجار بخش خصوصی، نفت یا گاز را در یک مرز کشور از همسایگان دریافت می‌کنند و در مرز دیگر به افراد مورد نظر آنان تحویل می‌دهند. می‌توان گفت معنی واقعی سوآپ نفتی در ایران، تحویل گرفتن نفت خام در شمال کشور و تحویل دادن نفت خام با همان کیفیت در جنوب کشور، به مقصد است. یکی از منابع سودآور شرکت نفت ایران، درآمد حاصل از سوآپ نفت می‌باشد. در دهه ۱۹۹۰ و پس از فروپاشی شوروی سابق و استقلال یافتن کشورهای آسیایی مرکزی، مبادله نفت با ایران اهمیت ویژه‌ای پیدا کرد. این کشورها برای توسعه اقتصادی، نیاز مبرمی به صادرات نفت خود داشتند، در صورتی که امکانات آنان جهت رساندن نفت خود به دست مصرف‌کنندگان در اروپا، آسیا و آمریکا بسیار محدود بود.

شرکت بازرگانی نفت ایران وظیفه سوآپ نفت را در کشور برعهده دارد، که بر این اساس، سه کشور تولیدکننده نفت خام آسیای مرکزی؛ جمهوری آذربایجان، ترکمنستان و قزاقستان، بصورت روزانه نفت تولید شده را از طریق نفت‌کش‌های خود، در دریای خزر، به نماینده تجاری ایران که شرکت بازرگانی نفت ایران است، تحویل داده و سپس این شرکت مقدار معادل آن را به خریداران نفت این سه

کشور در خلیج فارس، تحویل می‌دهد. به عنوان مثال در سال ۱۳۷۵ قراردادی مابین ایران و قزاقستان به امضاء رسید که براساس آن روزانه ۴۰ هزار بشکه نفت خام سبک از قزاقستان تحویل پالایشگاه تبریز و تهران می‌شد و در عوض به همین مقدار نفت خام سبک ایران در خلیج فارس تحویل شرکای تجاری کشور قزاقستان می‌گشت. در جدول ۵ میزان (تن در سال) نفت خام و فرآورده‌های نفتی و گازی سوآپ شده توسط شرکت‌های ایرانی بین سال‌های ۱۳۹۴-۱۳۸۳ آورده شده است. شاخص‌ترین تأثیرات انجام عملیات‌های سوآپ نفتی بر اقتصاد کشور عبارتند از [۱۰]:

- ۱- با وجود شرایط خاص ایران، سوآپ اجازه می‌دهد تا کشورمان جهت دریافت نفت در شمال و صدور همان مقدار نفت در جنوب کارمزد و اجرت دریافت کند.
- ۲- صرفه‌جویی و در نتیجه کاهش قابل توجه هزینه‌های حمل و نقل مواد نفتی در داخل کشور با این توضیح که نفت دریافتی در راستای عملیات سوآپ در مرزهای شمالی کشور در همان مناطق مرزی مصرف می‌شود و به ازاء آن از تولیدات کشور در مرزهای جنوبی تحویل مشتریان می‌گردد یعنی به جای آنکه نفت از مناطق نفت‌خیز جنوب با صرف هزینه‌های گزاف به مناطق شمالی، (از جمله هزینه ایجاد خطوط لوله انتقال نفت در مسیر بسیار طولانی حدود ۱۸۰۰ کیلومتر از جنوب تا شمال و مصرف هزینه‌های دیگر از قبیل هزینه نصب ایستگاه‌های پمپاژ به جهت شیب رو به بالای مسیر تا شمال) منتقل شود، همان نفتا خریداری شده در شمال به مصارف داخل می‌رسد.
- ۳- شکوفایی اقتصادی مناطقی که محل عبور خطوط لوله نفتی (سوآپ) از آنها عبور کرده از طریق فراهم نمودن امکانات متعدد برای این مناطق
- ۴- گسترش روابط اقتصادی و دستیابی به بازار مصرف کشورهایی که در عملیات‌های سوآپ کشورمان همکاری می‌نمایند برای فروش محصولات داخلی
- ۵- ایجاد اشتغال داخلی و توزیع درآمد و نیز بروز تعریف فعالیت‌های تجاری مرتبط و جدید در راستای حفظ و تأمین هرچه بیشتر منافع ملی

۶- فراهم شدن موجبات تشویق سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی نسبت به سرمایه‌گذاری در زمینه تجهیزات و تأسیسات زیربنایی برای حمل و نقل سوخت با اوج گرفتن تحریم‌های بین‌المللی در سال ۲۰۱۲ (۱۳۹۰) میزان فرآورده‌های سوآپ شده از سوی شرکت‌های داخلی به کمترین میزان خود (۲۹ هزار تن) در ده سال قبل رسید و با شروع مذاکرات بین‌المللی و تعلیق تحریم‌ها و درنهایت با امضاء برجام در سال ۲۰۱۶ (۱۳۹۴) دوباره این مقدار افزایش می‌یابد و به سطوح صادرات موجود در قبل از تحریم‌ها نزدیک شده است. با توجه به مطالب بیان شده تأثیر امضاء توافق هسته‌ای و اجرای آن بر صادرات فرآورده‌های نفتی و گازی صنعت نفت کشور کاملاً قابل ملاحظه می‌باشد؛ تا جایی که بعد از اجرایی شدن برجام مجموع صادرات فرآورده‌های نفتی ایران ده برابر این مقدار در زمان اعمال تحریم‌ها افزایش یافته است که درآمدهای قابل توجهی را برای کشور به ارمغان آورد است [۲۴-۱۰].

گفتار دوم- افزایش درآمدهای نفتی کشور

طبق آمار منتشر شده در آپریل ۲۰۱۶، درآمدهای نفتی ایران نسبت به قبل از برجام ۹۰ درصد رشد داشته است؛ درآمدهای صنعت نفت کشور شامل درآمد حاصل از صادرات و فروش نفت خام، میعانات نفتی و گازی و درآمدهای حاصل از فروش فرآورده‌های نفتی (محصولات پتروشیمی) دیگر می‌باشد که در ادامه این گفتار آثار رفع تحریم‌ها پس از اجرای برجام بر درآمدهای مذکور از طریق مقایسه آمار و ارقام فروش و صادرات محصولات این صنعت کاملاً تشریح شده است [۱۲].

بند اول- درآمدهای حاصل از فروش نفت خام

در صورت احتساب صادرات روزانه یک میلیون و ۷۰۰ هزار بشکه نفت خام شامل نفت سنگین و سبک و در نظر گرفت قیمت نفت، درآمدها حاصل از فروش نفت در سال ۲۰۱۶ حدود ۲۱ میلیارد دلار بوده است. درحالی که در خوش‌بینانه‌ترین حالت و احتساب صادرات روزانه یک میلیون بشکه‌ای نفت پیش از برجام، درآمد نفتی ایران به حدود ۱۲ میلیارد دلار می‌رسید. البته این موضوع را باید در نظر

گرفت که این محاسبات بر مبنای صادرات یک میلیون بشکه‌ای نفت خام در روز پیش از برجام در نظر گرفته شده که بسیاری از کارشناسان معتقدند ادامه روند تحریم‌های بین‌المللی و به توافق نرسیدن با گروه ۵+۱ قطعاً تا سال ۲۰۱۶ صادرات نفت کشور را به صفر رسانده بود. اما با حصول توافق هسته‌ای در دی ماه ۱۳۹۴ تحریم نفتی ایران برداشته شد و تا سال ۲۰۱۶ فروش نفت ایران به یک میلیون و ۷۰۰ هزار بشکه در روز رسید. بر این اساس پس از پیشرفت مذاکرات هسته‌ای، ایران مذاکره با مشتریان سنتی خود در اروپا را برای بازگشت به بازار آغاز کرد و توانست بسیاری از آنها را برای دریافت نفت خام خود آماده کند. همان طور که بیان شد شرکت نفت توتال فرانسه پیش‌تاز شرکت‌های اروپایی برای خرید نفت از ایران بود به گونه‌ای که قرارداد خرید روزانه ۱۶۰ هزار بشکه نفت خام از ایران را امضاء کرد همچنین افزون بر توتال مذاکره‌هایی با سایر شرکت‌های اروپایی مانند لوک اوپل روسیه و سپسا اسپانیا و هلدینگ پترولیوم (بزرگ‌ترین پالایشگاه یونان) نیز صورت گرفت که منجر به امضاء قراردادهای خرید گشت؛ علاوه بر این، شرکت‌های چینی، هندی و ژاپنی نیز به تدریج خرید نفت از ایران را افزایش دادند [۱۲].

هرچند که آمار و ارقام در آپریل ۲۰۱۶ از افزایش ۹۰ درصدی درآمدهای نفتی کشور حکایت داشتند اما کاهش قیمت نفت خام در بازارهای جهانی به یکی از چالش‌های اصلی کشور در آن دوره بدل شد؛ چراکه درآمد بیش از ۱۰۰ میلیارد دلاری از محل فروش نفت در دولت قبل به حدود ۲۱ میلیارد دلار رسید. بررسی همین آمار نشان دهنده سال سخت اقتصادی برای کشور بود که نمی‌توان آن را به بحث برجام و برداشته شدن تحریم‌ها و بی‌اثر بودن آن نسبت داد، به این دلیل که سال سخت نفتی نه تنها برای ایران بلکه برای تمام کشورهایی که اقتصادی وابسته به درآمدهای نفتی داشتند در راه بود. اگرچه دولت وقت در تلاش برای کاهش وابستگی اقتصاد کشور به درآمدهای نفتی برآمد، اما تأثیرات کاهش فاحش درآمدهای نفتی را بر اقتصاد کشور نمی‌توان نادیده گرفت. بنابراین آنچه آمارهای سال ۲۰۱۶ نشان می‌دهند (جدول ۲)، افزایش درآمد نفتی و فروش نفت

کشور پس از برجام و به نتیجه رسیدن آن است که خود گویای تأثیرگذاری مثبت توافقات هسته‌ای است [۱۲].

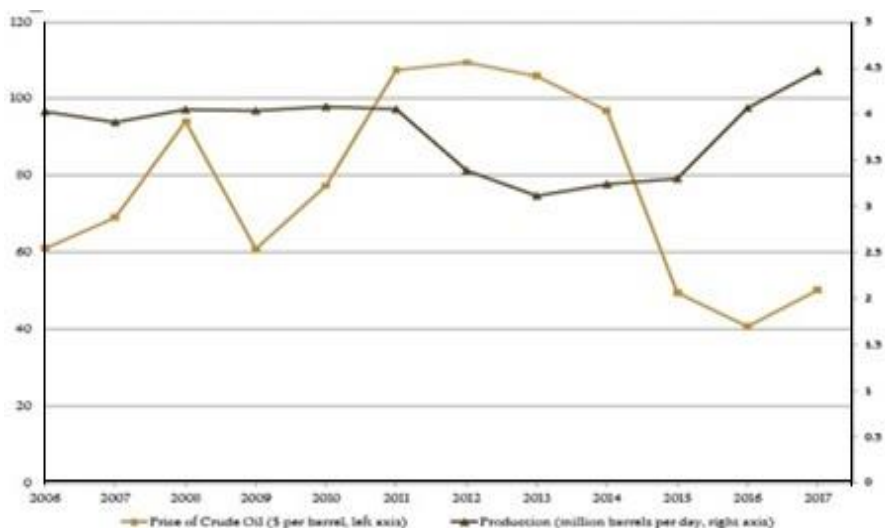
جدول ۲- درآمد فروش نفت ایران قبل و بعد از برجام در آوریل سال ۲۰۱۶ (بشکه/دلار)

شرح	قیمت نفت خام (بشکه / دلار)	درآمدهای روزانه قبل از برجام	درآمدهای روزانه بعد از برجام	درآمد سالانه قبل از برجام	درآمد سالانه بعد از برجام
نفت سبک	۳۵/۴۹	۲۱۲۹۴۰۰۰	۳۶۱۹۹۸۰۰	۷۶۶۵۸۴۰۰۰۰	۱۳۰۳۱۹۲۸۰۰۰
نفت سنگین	۳۳/۳۴	۱۳۳۳۶۰۰۰	۲۲۶۷۱۲۰۰	۴۸۰۰۹۶۰۰۰۰	۸۱۶۱۶۳۲۰۰۰
مجموع	۶۸/۸۳	۳۴۶۳۰۰۰۰۰	۵۸۸۷۱۰۰۰۰	۱۲۴۶۶۸۰۰۰۰۰	۲۱۱۹۳۵۶۰۰۰۰۰

به عقیده کارشناسان انرژی، قیمت جهانی نفت خام از بشکه‌ای ۱۱۰ دلار در اواسط سال ۲۰۱۴ به کمتر از ۴۰ دلار در سال ۲۰۱۶ تنزل کرد که عامل اصلی آن افزایش تولید در این سال بود. با اعمال تحریم‌ها سهم ایران در بازار جهانی نفت از ۲/۷ میلیون بشکه در روز به کمتر از یک میلیون بشکه در روز کاهش یافت و بنا بود از این میزان نیز کمتر شود و حتی اجرای برنامه نفت در برابر غذا و دارو همانند آنچه برای عراق در سال‌های گذشته اعمال شده بود را پیش‌بینی کرده بودند، اما در مقابل تولید عراق در همین سال‌ها از سه میلیون بشکه در روز به چهار میلیون بشکه در روز و تولید نفت عربستان به بیش از ۱۰ میلیون بشکه در روز رسید؛ دلیل اصلی افزایش تولید عربستان سعودی، پایین آوردن قیمت نفت به منظور اعمال فشار بر ایران و در نتیجه پا پس کشیدن ایران در مذاکرات برجام بوده است. این اقدام عربستان کاهش ۳۰۰ میلیارد دلاری ذخایر ارزی و افزایش بدهی‌های این کشور را به دنبال داشت و در کنار آن افزایش خریدهای نظامی، بدهی سعودی‌ها را تشدید کرد. لیکن با اجرایی شدن برجام، تولید نفت ایران به تدریج افزایش یافت تا به سطح ۳/۲ میلیون بشکه در روز رسید و پس از آن بود که بحث فریز نفتی مطرح شد، اما ایران با پافشاری بر مواضع خود به

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۱۲۱

تدریج تولید خود را افزایش داد تا به سطح سه میلیون و ۹۷۵ هزار بشکه در روز و بیشترین تولید کشور از سال ۱۹۹۷ رسید. مراجعه به تارنمای اطلاع‌رسانی اوپک بیانگر کاهش تولید همه کشورهای عضو در ماه اکتبر ۲۰۱۶ است، اما جمهوری اسلامی ایران به میزان ۹۰ هزار بشکه در روز افزایش تولید داشته و توانسته بود پیش از آنچه تصور می‌شد به سطح ذخیره‌سازی‌های مدنظر دست یابد (نمودار ۲) [۱۰-۱۲].

نمودار ۲- تولید نفت خام ایران (میلیون بشکه در روز) و قیمت جهانی نفت (بشکه/دلار) بین سال‌های ۲۰۰۶-۲۰۱۷

بند دوم- درآمدهای حاصل از فروش فرآوردهای نفتی

وفق مطالب گفته شده در گفتار پیشین درآمدهای نفتی نقش مهمی را در اقتصاد ایران ایفا می‌نمایند و منبع اصلی مخارج دولت و تشکیل دهنده بخش عمده‌ایی از صادرات کشور می‌باشند. در طی سال‌های گذشته به طور متوسط در حدود ۶۰ درصد درآمد دولت و ۸۰ درصد درآمد حاصل از صادرات ایران، نفت و گاز و

فرآورده‌های آنها بوده است. در جدول ۳ درآمدهای حاصل از صادرات نفت خام دولت ایران طی سال‌های ۱۳۸۵ الی ۱۳۹۵ آورده شده است [۲۴].

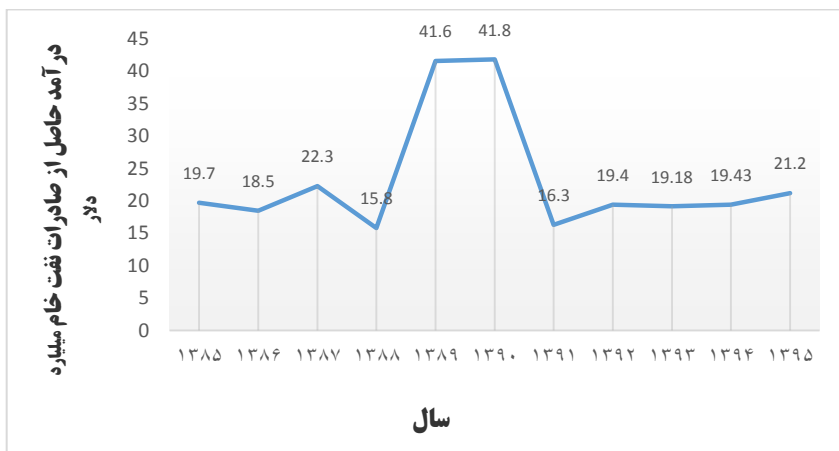
جدول ۳- درآمدهای حاصل از صادرات نفت دولت ایران طی سال‌های ۱۳۸۵ الی ۱۳۹۵

سال	قیمت هر بشکه نفت (بشکه/دلار)	درآمد صادرات نفت خام (میلیارد دلار)
۱۳۸۵	۵۸,۵۷	۱۹,۷
۱۳۸۶	۷۶,۴۸	۱۸,۵
۱۳۸۷	۷۹,۸۲	۲۲,۳
۱۳۸۸	۶۹,۰۱	۱۵,۸
۱۳۸۹	۸۳,۳۳	۴۱,۶
۱۳۹۰	۱۱۴	۴۱,۸
۱۳۹۱	۱۰۷	۱۶,۳
۱۳۹۲	۱۰۲	۱۹,۴
۱۳۹۳	۵۳	۱۹,۱۸
۱۳۹۴	۴۳	۱۹,۴۳
۱۳۹۵	۴۱	۲۱,۲
مجموع		۲۵۵,۲۱

همان طور که مشاهده می‌شود درآمدهای نفتی دولت از ۱۹/۷ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۵ به ۲۱/۲ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۵ رسیده است. به غیر از سال‌های ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ که درآمدهای صادرات نفت خام دولت تفاوت قابل ملاحظه‌ایی داشته‌اند در سایر سال‌ها درآمدهای نفتی دولت ایران بطور میانگین بین ۱۵ تا ۲۲ میلیارد دلار نوسان داشته‌اند. نمودار شماره ۳ این تغییرات درآمدی به تصویر کشیده شده است همان طور که قابل مشاهده است درآمدهای نفتی ایران در

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۱۲۳

سال‌های ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ به اوج رسیده‌اند و از این بابت درآمد سرشاری را نصیب دولت وقت نموده‌اند، لیکن در سال‌های تحریم به خاطر کاهش قیمت نفت و مشکلات ایجاد شده در صادرات به علت اعمال تحریم‌های بین‌المللی میزان دسترسی دولت وقت کشور به این منابع مالی کاهش پیدا کرد. این امر در حالی صورت پذیرفت که وابستگی بودجه‌ی عمومی دولت به این منبع مالی کاهش نیافت. به طور متوسط به جزء سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ دولت ایران از طریق فروش و صادرات نفت خام سالانه درآمدی حدود ۲۱ میلیارد دلار داشته است [۱۲-۱۳].

نمودار ۳- تغییرات درآمد نفتی ایران بین سال ۲۰۰۶-۲۰۱۶

بطور کلی میزان ظرفیت اسمی سالیانه کل محصولات پتروشیمی کشور بالغ بر ۶۳/۹ میلیون تن بوده که به تفکیک برای محصولات پلیمری بالغ بر ۸/۳ میلیون تن و برای محصولات شیمیایی پتروشیمی بالغ بر ۵۵/۶ میلیون تن می‌باشد. همان گونه که مشخص است با امضاء برجام و رفع تحریم‌های کشور در سال ۱۳۹۵ میزان تولید محصولات پتروشیمی ۵۰/۷ میلیون تن بوده (حدود ۷۹ درصد ظرفیت بالقوه) که در مقایسه با میزان تولید سال ۱۳۹۴ (۴۶/۵۵) میلیون

تن) حدود ۹ درصد افزایش داشته که از این میزان سهم محصولات پلیمری ۶/۱ میلیون تن و محصولات شیمیایی ۴۴/۶ میلیون تن بوده است. در ادامه به بررسی ارزش صادرات محصولات پتروشیمی کشور بر اساس آمارهای اعلامی از سوی شرکت ملی صنایع پتروشیمی می‌پردازیم. جدول شماره ۴ حجم و ارزش صادرات سالانه محصولات پتروشیمی کشور بین سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۵ را نشان می‌دهد. از آنجایی که هدف از ارائه این آمارها درک بهتر آثار اجرایی شدن برجام بر درآمدهای ارزی ناشی از صادرات پتروشیمی کشور می‌باشد، در جدول ذیل فقط درآمدهای حاصل از صادرات محصولات پتروشیمی آورده شده و درآمدهایی که دولت ایران از فروش این محصولات در بازارهای داخلی بدست می‌آورد در نظر گرفته نشده است [۴-۱۲-۲۴].

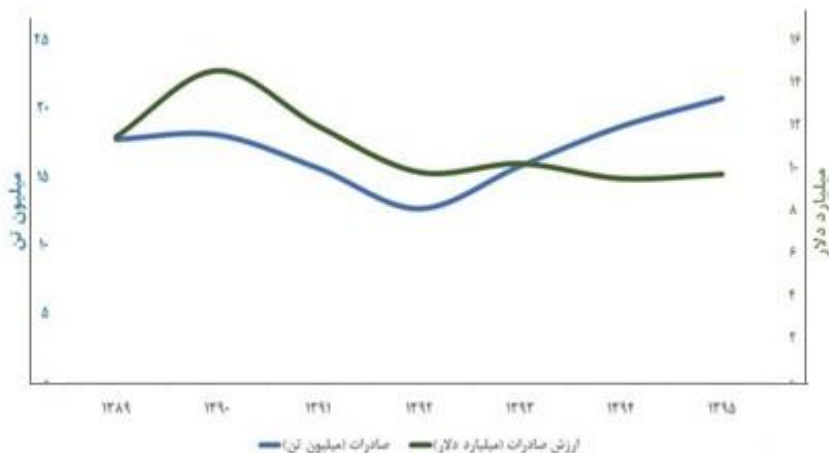
جدول ۴- حجم و میزان درآمد حاصل از صادرات محصولات پتروشیمی ایران (۱۳۸۸-۱۳۹۵)

سال	حجم صادرات محصولات پتروشیمی (هزار تن)	درآمد حاصل از فروش محصولات پتروشیمی (میلیون دلار)
۲۰۰۹	۱۴۰۳۸	۹۱۴۶
۲۰۱۰	۱۷۸۶۱	۱۱۵۵۹
۲۰۱۱	۱۸۱۹۳	۱۴۶۶۲
۲۰۱۲	۱۵۷۵۷	۱۲۰۶۱
۲۰۱۲	۱۲۸۰۰	۹۹۰۰
۲۰۱۳	۱۳۵۴۰	۸۷۴۰
۲۰۱۴	۱۶۵۴۰	۱۰۰۰۰
۲۰۱۵	۱۹۲۳۰	۹۲۳۰
۲۰۱۶	۲۰۳۹۰	۹۵۵۰
مجموع	۱۴۸۳۴۹	۹۴۸۴۸

با توجه به آمار و ارقام ارائه شده در جدول فوق واضح است که در سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ با اعمال تحریم‌های بین‌المللی بر صنعت پتروشیمی کشور، حجم صادرات و به تبع آن درآمدهای ناشی از این امر کاهش می‌یابد؛ اما با امضاء و

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۱۲۵

اجرای برجام در سال‌های بعدی این کاهش اجباری صادرات محصولات پتروشیمی جبران می‌شود. برای درک بهتر تغییرات حجم و ارزش صادرات محصولات صنعت پتروشیمی ایران بعد از امضاء توافقنامه هسته‌ای، این آمار و ارقام در نمودار شماره ۴ آورده شده است [۲۴].

نمودار ۴- تغییرات ناشی از اجرای برجام بر درآمدهای ناشی از صادرات محصولات پتروشیمی ایران

در ادامه روند بهبود صادرات فرآورده‌های نفتی کشور پس از اجرای برجام، در سال ۲۰۱۷ صنعت پتروشیمی کشور بطور میانگین روزانه ۴۵۰ هزار بشکه فرآورده‌های نفتی صادر کرد که این آمار در سه ماه تابستان سال ۲۰۱۷ بطور میانگین روزانه ۶۰۰ هزار بشکه و در زمستان همان سال ۴۰۰ هزار بشکه صادرات را نشان می‌داد.

گفتار سوم- جذب سرمایه‌گذاری خارجی در صنعت نفت

صنعت نفت از صنایع پایه‌ای و توسعه‌ای کشور می‌باشد که به جذب سرمایه طی برنامه‌ای مدون نیاز دارد. پس از اجرای برجام فرصتی که ایران برای افزایش تولید

و صادرات نفت داشت، به حضور سرمایه‌گذاران خارجی در پروژه‌های نفتی و رونق گرفتن تولید باز می‌گشت؛ به این منظور شرکت ملی نفت ایران شروع به برنامه‌ریزی برای افزایش قابل توجه تولید فرآورده‌های نفتی خود از طریق نوسازی پالایشگاه‌ها نمود. در همین راستا معاون وزیر نفت جمهوری اسلامی ایران و رئیس شرکت ملی پالایش نفت ایران (عباس کاظمی) در کنفرانس جهانی صنعت نفت در توکیو ژاپن، اعلام می‌کند:

«پیش‌بینی می‌کنم در سال ۲۰۱۷، حدود ۶۰۰ هزار بشکه در روز فرآورده‌های نفتی صادر کنیم، این فرآورده‌ها شامل نفت‌کوره و بنزین و نفت سفید می‌باشند»

در همین راستا پس از اجرای برجام، حدود پانزده یادداشت تفاهم مابین شرکت ملی نفت ایران و شرکت‌های بین‌المللی فعال در صنعت نفت و گاز جهان امضا، شد و ایران از این فرصت برای دستیابی به بهترین طرح جامع توسعه میدانی نفت و گاز خود بهره‌مند شد. صرفه‌جویی در هزینه‌های صنعت نفت و گاز از مهم‌ترین دستاوردهای برجام بشمار می‌آید، به طوریکه در سال‌های تحریم، برخی تجهیزات چندبار سفارش داده می‌شد و در بعضی مواقع تجهیزات تقلبی با دو یا سه برابر ارزش واقعی آنها تحویل می‌شد، که پس از اجرای برجام امکان خرید مستقیم و بدون واسطه از تولیدکنندگان اصلی تجهیزات صنعت نفت جهان فراهم شد و همچنین توربین‌ها و دستگاه‌های توقیف شده صنعت نفت در خارج از کشور که معمولاً به واسطه داشتن فناوری خاص بسیار گران قیمت هستند وارد کشور شدند. در راستای تأمین تجهیزات با فناوری خاص مورد استفاده در صنعت نفت و گاز، پس از اجرای برجام در قراردادهای جدید نفتی کشور نیز ضمیمه‌هایی مربوط به انتقال فناوری و تجهیزات مذکور توسط پیمانکاران بین‌المللی این صنعت، تنظیم شد. همچنین در راستای بومی‌سازی تجهیزات راهبردی با فناوری خاص صنعت نفت، طرح ساخت گروه‌های ۱۰ گانه کالای نفت در سال ۲۰۱۷ از سوی وزارت نفت اجرایی شد که با تنظیم استانداردهای ملی تجهیزات نفتی که با استانداردهای اروپایی نیز برابری می‌کنند، صادرات این تجهیزات توسط

سازندگان داخلی نیز تسهیل خواهد شد. گروه‌های ۱۰ گانه کالایی صنعت نفت شامل تجهیزاتی مانند ماشین‌آلات دوار، حفاری و سرچاهی می‌باشند که کارگروهی نیز برای اجرای هرچه دقیق‌تر آنها در وزارت نفت کشور تشکیل شده است؛ به همین منظور تا پایان سال ۲۰۱۷ نزدیک به ۵۰۰ کالای اصلی و ۱۵ هزار کالای ریز در قالب این طرح تعریف شد. هزینه اجرای طرح اشاره شده برای ساخت هفت گروه کالایی نزدیک به سه میلیارد دلار برآورد شده که پس از شناسایی سازندگان داخلی، تاکنون ۵۲ قرارداد با آنها برای بومی سازی این تجهیزات به امضاء رسیده است [۴].

در خصوص ضرورت جذب سرمایه‌گذاری در صنعت پتروشیمی کشور پس از اجرای برجام باید به این نکات توجه نمود؛ از آنجایی که پالایشگاه‌های کشور برپایه طراحی‌های سال ۱۳۴۴ هستند و از مصرف بالای مازوت برخوردارند، از اوایل دهه ۱۳۸۰ تلاش‌های زیادی برای بروز رسانی آنها صورت گرفت که این تلاش‌ها با اعمال تحریم‌ها با شکست مواجه شد؛ بر اساس گزارشات ارائه شده از سوی شرکت ملی صنایع پتروشیمی اصلاح ۹ پالایشگاه کشور نیازمند ۱۴ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری می‌باشد تا مصرف مازوت در پالایشگاه‌های مزبور از ۲۶ درصد فعلی به ۷ درصد کاهش یابد. با اعمال تحریم‌های بین‌المللی پروژه‌های سرمایه‌ای وزارت نفت در این حوزه متوقف شد، اما پس از اجرای برجام در سال ۲۰۱۷ حدود سه میلیارد دلار در پالایشگاه آبادان سرمایه‌گذاری صورت گرفت که مصرف مازوت این پالایشگاه را از ۴۰ به ۲۰ درصد کاهش داد. در همان سال تمام تجهیزات پالایشگاه ستاره خلیج فارس از آلمان وارد کشور شد که مطابق برنامه مشخص شده با اتمام فاز ۲ این پالایشگاه در نیمه دوم سال ۲۰۱۸ ایران به صادر کننده بنزین تبدیل می‌شود و از طرفی این پروژه تأمین کننده امنیت انرژی کشور هم خواهد شد که این مهم از آثار اجرای برجام در این بخش از صنعت نفت می‌باشد. بر اساس برنامه ششم توسعه، ظرفیت پالایشگاهی کشور به سه میلیون بشکه در روز می‌سد، که از این میزان ۳۶۰ هزار بشکه با افتتاح پالایشگاه خلیج فارس و ۴۸۰ هزار بشکه نیز با تکمیل مجموعه پالایشی سیراف، به ظرفیت

روزانه یک میلیون و ۷۰۰ هزار بشکه‌ای کنونی کشور اضافه خواهد شد؛ البته پالایشگاه‌های شیراز، جاسک، آناهیتا نیز به عنوان سایر پالایشگاه‌هایی نام برده می‌شوند که قرار است در افزایش ظرفیت پالایشی کشور به سه میلیون بشکه در روز نقش داشته باشند. در این خصوص با عملی شدن توافقنامه‌هایی که بعد از برجام میان بانک مرکزی و وزارت خارجه با وزارتخامه‌ها و موسسات مالی خارجی بمنظور ایجاد خط اعتباری ایران و کشورها و بانک‌های خارجی صورت گرفت، به تسهیل و تسریع اجرای طرح‌های صنعت پتروشیمی کشور کمک می‌نماید. با رفع محدودیت‌های سرمایه‌گذاری شرکت‌های خارجی در صنعت پتروشیمی ایران پس از اجرایی شدن برجام، مذاکرات و انعقاد تفاهم‌نامه‌هایی با شرکت‌های بزرگ و مطرح این صنعت در دنیا از جمله، توتال فرانسه، لینده آلمان در سال ۲۰۱۶ و با شرکت‌های هیوسانگ، شل و ایندورامای اندونزی در سال ۲۰۱۷ برای تولید محصولات مختلف و انتقال فناوری‌های نو صورت گرفته است. در نتیجه اجرای برجام ظرفیت نصب شده صنعت پتروشیمی ایران در سال ۲۰۱۷ به ۶۳ میلیون تن در سال رسید که با اجرایی شدن سرمایه‌گذاری‌های خارجی و طرح‌های ذکر شده، این ظرفیت در سال ۲۰۲۵ به ۱۲۰ میلیون تن در سال خواهد رسید، میزان سرمایه‌گذاری لازم برای رسیدن به این هدف ۵۰ تا ۷۰ میلیارد دلار برآورد شده است که قرار است بخش عمده آن از محل منابع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تأمین شود [۴].

گفتار سوم - مبانی نظری تحریم‌های مربوط به برنامه هسته‌ای ایران از نگاه

دیپلماسی دولت‌های ترامپ و اوباما

در مورد مبانی نظری تحریم در روابط بین‌الملل، مناظره اساسی بین دو مکتب لیبرالیسم و واقع‌گرایی وجود دارد. از دیدگاه نظریه‌پردازان لیبرال، تحریم ابزاری گریزناپذیر است که از سوی اعضای جامعه بین‌الملل به منظور منع تخطی از هنجارها و قوانین بین‌المللی بکار می‌رود. دولتی که در مسیر نقض و یا تهدید هنجارها قرار گرفته، باید از سوی جامعه بین‌الملل به صورت جمعی یا حداقل

توسط دولت‌های حامی نظم جاری در حد موثر و با هدف بازدارندگی مجازات شود. در مقابل تحریم اقتصادی از نگاه واقع‌گرایی ابزاری است که دولت‌ها ممکن است به صورت یک‌جانبه یا چندجانبه برای تامین منافع ملی خویش و نه حفظ قواعد و هنجارهای بین‌المللی استفاده کنند. البته دولت‌ها ممکن است انگیزه واقعی خویش را در پشت الفاظ حقوقی و اخلاقی پنهان کنند [۱۶].

در موضوع توافق هسته‌ای ایران، شواهد موجود نشان می‌دهد که در حالی که سیاست‌های دولت اوباما (به عنوان اصلی‌ترین و کلیدی‌ترین کشور در وضع تحریم‌های هسته‌ای)، با منطق لیبرالیستی تحریم‌ها هماهنگی بیشتری داشته است لیکن در خط‌مشی دولت ترامپ که نهایتاً به خروج این کشور از برجام منجر شد، تبیین واقع‌گرایی از تحریم‌ها، گویای بیشتری دارد.

سیاست خارجی دولت اوباما شدیداً میل به بین‌المللی‌گرایی لیبرال وجود داشت و قویاً به حفظ حقوق و نهادهای بین‌المللی اهمیت می‌داد و محوریت با اصول و قواعد بین‌المللی لیبرال بود و در چارچوب چنین سیاستی، این باور وجود داشت که چون ایران از طریق فعالیت‌های هسته‌ای به نقض قواعد و هنجارهای بین‌المللی اقدام کرده، جامعه جهانی باید با استفاده از ابزار تنبیهی تحریم، ایران را به تمکین در برابر هنجارهای بین‌المللی بازگرداند.

هر چند از ابتدای برجام در دولت اوباما مشکلاتی در موضوع رفع تحریم‌ها بروز کرد که بخش عمده آن ریشه در بقای مسائل غیرهسته‌ای در روابط تهران و واشنگتن داشته است. در هفته‌های آغازین اجرای برجام، آمریکای‌ها تحریم اشخاص و شرکت‌های ایرانی یا مرتبط با ایران را به بهانه‌های غیرهسته‌ای از جمله فعالیت‌های موشکی آغاز کردند این حرکت‌ها در حالی بود که مقامات ایران با وجود رفع تحریم‌های بانکی، به بقایای محدودیت‌ها در نقل و انتقالات پولی بین‌المللی کشور معترض بودند. در اواخر فروردین ۱۳۹۵ ولی‌الله سیف رئیس بانک مرکزی ایران طی سفر به آمریکا برای شرکت در اجلاس بانک جهانی از بقایای موانع بانکی علیه ایران انتقاد کرد و در مصاحبه با تلویزیون بلومبرگ اظهار نمود که سه ماه پس از اجرایی شدن برجام هنوز ایران امکان دستیابی به

۱۰۰ میلیارد دلار دارایی ضبط شده اش را در خارج از کشور ندارد و بانک‌های اروپایی کماکان نگران مواجه شدن با جریمه‌های سنگین دولت آمریکا هستند [۱۶-۱۷].

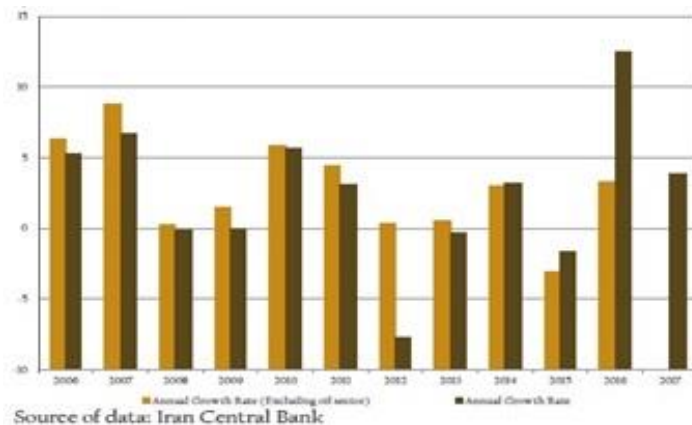
اما دولت ترامپ؛ هنجارهای بین‌المللی برایش اهمیت حاشیه‌ای داشت و از این نظر جذابیت تحریم نه به خاطر استقرار حقوق بین‌الملل بلکه به خاطر پیشبرد منافع آمریکا بود. به نحوی که در رابطه با قرار اولیه دیوان بین‌المللی لاهه مبنی بر توقف بخشی از تحریم‌های وضع شده توسط دولت ایالات متحده آمریکا، تمکین نکرد و حتی در این رابطه نیز بدون در نظر گرفتن قطعنامه شورای امنیت و مخالفت سایر شرکای اروپایی (فرانسه، انگلیس، آلمان) و سایر اعضای برجام (از قبیل کشورهای چین و روسیه) به اقدامات خود مبنی بر خروج از برجام ادامه داد.

علی‌ایحال برای دولت اوباما، پذیرش محدودیت‌های هسته‌ای توسط ایران کافی بود تا تحریم‌های مرتبط با آن را متوقف کند اما برای دولت ترامپ، توافق هسته‌ای اساساً به این خاطر مطرود بوده که منطبق با منافع حداکثری دولت آمریکا نیست. البته از دیدگاه دولت ترامپ، هنجارهای بین‌المللی، مادامی که بتواند به عنوان ابزار مناسب از آن برای حفظ منافع کشورش استفاده نماید، برایش اهمیت داشته و در غیر اینصورت، براحتی از آن عبور می‌کند. بر همین اساس نیز نه تنها از موضوع توافق برجام خارج می‌شود بلکه برخی دیگر از قراردادهای مهم بین‌المللی نظیر پیمان ترنس پاسفیک، توافق پاریس، نفتا و یونسکورا یا ترک کرده و یا تهدید به خروج آن کرده است.

از دیدگاه دولت ترامپ، همکاری‌های سیاسی کاملاً گزینشی و مبتنی بر منافع آمریکا خواهد بود ترامپ معتقد است آمریکا باید حاضر باشد تعاملاتش را با هر کسی و هر کشوری که لازم است، قطع کند و به صراحت مخالف نقش رهبری آمریکا بوده به طوری که در سخنرانی خود در کنگره اظهار داشت که «وظیفه من نمایندگی دنیا نیست وظیفه من این است که نماینده ایالات متحده آمریکا باشم» [۲۰].

گفتار چهارم - نتیجه گیری

در خصوص تأثیرات اجرایی شدن برجام بر اقتصاد کشور می‌توان بیان نمود که، آرامش نسبی در زمینه لغو تحریم‌ها تا ۱۶ ژانویه ۲۰۱۶ ادامه داشت؛ تأثیر این آرامش در رشد اقتصادی ایران در سال ۲۰۱۴، مشهود بود اما برای سال ۲۰۱۵ بانک جهانی رشد اقتصادی منفی را ثبت نمود. بعد اجرای برجام و برداشته شدن تحریم‌های بین‌المللی در سال ۲۰۱۶، با افزایش صادرات نفت خام و ترمیم ارتباطات تجاری بین‌المللی، جمهوری اسلامی ایران با افزایش نرخ رونق اقتصادی مواجه شد. براساس تحلیل‌های کارشناسان بانک جهانی علت اصلی بروز این رشد اقتصادی، استفاده کشور از ظرفیت موجود در صنعت نفت عنوان شده است (شکل شماره ۸).

شکل ۸- ارتباط رشد اقتصادی با رشد صنعت نفت کشور (۲۰۱۷-۲۰۰۶)

ضمن تحلیل گزارش‌های بانک جهانی و با توجه به شکل فوق می‌توان نتیجه گرفت که، اقتصاد ایران اقتصادی وابسته به نفت است و بدون اغراق لوله‌های نفت را باید رگ‌های اقتصاد ایران دانست. پیوند صنعت نفت با اقتصاد کشور به گونه‌ای است که هرگونه نوسان در تولید، صادرات و قیمت نفت خام، به سرعت سایر

شاخص‌های کلان اقتصادی کشور را تحت تأثیر خود قرار داده و متعاقباً بخش‌های مختلف اقتصادی و اقشار مختلف جامعه را از خود متأثر می‌سازد. بنابراین وابستگی اقتصاد ایران به نفت به مثابه پاشنه آشیلی برای کل اقتصاد کشور محسوب شده به طوری که پس از پیروزی انقلاب اسلامی هر زمان که ایالات متحده آمریکا قصد اعمال فشار و ضربه زدن به ایران را داشته، این نقطه حیاتی از اقتصاد کشور را مورد هدف قرار داده است. در مسئله هسته‌ای نیز سخت‌ترین تحریم‌ها از همین ناحیه بر اقتصاد ایران تحمیل شد. قانون جامع تحریم ایران، موسوم به «آیسا»، مصوب سال ۲۰۱۰ که قانون پیشین داماتو که در سال ۱۹۹۶ تصویب شد را تکمیل می‌کرد، قانون اختیارات سالانه دفاعی کنگره و قانون کاهش تهدید ایران در سال ۲۰۱۲ سه قانونی بودند که از سوی کنگره آمریکا به منظور اعمال محدودیت‌های شدید بر صادرات نفت ایران و همچنین انتقال وجوه ناشی از فروش آن به تصویب رسید. این قوانین در مجموع، همه ابعاد صنعت نفت ایران از جمله تولید، حمل و نقل، فروش و انتقال درآمدهای نفتی را مورد هدف قرار می‌داد و از زمان تصویب و اجرایی شدن، تولید، صادرات و درآمدهای نفتی کشور را با کاهش چشم‌گیری مواجه ساخت. همان طور که در بخش‌های پیشین این فصل بیان شد میانگین متوسط صادرات واقعی نفت خام کشور در سال ۲۰۱۱ یعنی زمان پیش از اعمال تحریم‌های نفتی، ۲ میلیون ۲۵۹ هزار و ۸۰۲ بشکه در روز بوده است که این میزان پس از اعمال تحریم‌ها در سال ۲۰۱۲ نزدیک به یک میلیون بشکه کاهش و به یک میلیون و ۳۱۳ هزار و ۶۶ بشکه و در سال ۲۰۱۳ به زیر یک میلیون یعنی ۹۸۲ هزار و ۴۸۶ بشکه در روز رسید. در واقع، شدیدترین تحریم‌ها از اوایل سال ۲۰۱۲ به اجراء گذاشته شد و تنها در یک مورد اتحادیه اروپا در یک روز ۶۰۰ هزار بشکه نفت وارداتی خود از ایران را قطع نمود. در همین فاصله عربستان سعودی با افزایش تولید روزانه خود به ۱۰ میلیون بشکه در سال ۲۰۱۲، نه تنها به تقویت هر چه بیشتر جایگاه و نفوذ خود در سازمان اوپک پرداخت، بلکه با جایگزینی بخش قابل توجهی از صادرات نفت خود به جای سهم تحریم شده ایران، ضمن کمک به

اجرایی شدن تحریم‌های نفتی علیه ایران، بخش قابل توجهی از بازار نفت جهانی را نیز تصاحب نمود [۲۰-۱۸-۱۳].

همچنین با اعمال تحریم‌های بین‌المللی، میزان تولید نفت خام کشور نیز کاهش یافت و از ۳/۷ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۱۱ به ۲/۷ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۱۳ رسید. در چارچوب تحریم‌های یاد شده در فصل دوم این پژوهش، همه‌ی خریداران نفت کشور ناچار شدند در میزان واردات نفت خود از ایران تجدید نظر کنند. علاوه بر اتحادیه اروپا، آفریقای جنوبی، سریلانکا، مالزی، سنگاپور و برخی از کشورهای دیگر به طور کامل واردات نفت خود را از ایران متوقف کردند. ژاپن، هند، کره جنوبی و ترکیه نیز حدود ۵۰ درصد از میزان واردات نفت خود را از ایران کاستند و چین به عنوان بزرگترین واردکننده نفت ایران نیز از بخشی از واردات نفت از ایران صرف نظر کرد. همچنین، ایران نمی‌توانست برای نفت خود خریدار جدیدی پیدا کند، چون براساس تحریم‌های مذکور، کشورهای جدید خریدار نفت ایران، بلافاصله توسط ایالات متحده تحریم می‌شدند. در نتیجه، تحریم صنعت نفت و صادرات آن به همراه تحریم بیمه نفتکش‌ها، باعث کاهش چشمگیر درآمدهای نفتی کشور شد. براساس آمار اوپک، در سال ۲۰۱۱ درآمدهای نفتی ایران بیش از ۱۱۴ میلیارد دلار بود. این میزان در سال ۲۰۱۲ به ۱۰۱ میلیارد و در سال ۲۰۱۳ به ۶۱ میلیارد دلار تنزل پیدا کرد که البته با اجرایی شدن تحریم‌ها علیه صادرات نفت و انتقال درآمدهای نفتی و نیز اعمال تحریم‌های شدید مالی علیه ایران، همین میزان درآمدهای نفتی نیز از سوی کشور قابل وصول نبود و اغلب توسط بانک‌های خارجی بلوکه می‌شد. شایان ذکر است که قانون «کاهش تهدید ایران» از کشورهایی که معاف از «قانون اختیارات سالانه دفاعی کنگره» بوده و می‌توانستند خرید نفت از ایران را همچنان ادامه دهند، می‌خواست وجوه حاصل از خرید نفت ایران را به این کشور باز نگردانند و یا آنرا به کشور ثالثی انتقال ندهند و همچنین این درآمدها برای انجام معامله با کشور ثالثی نیز مورد استفاده قرار نگیرد. به این ترتیب، خریداران نفت صرفاً می‌توانستند در ازاء خرید نفت ایران، به آن کالا و خدمات بفروشند (البته نه

هر کالا و خدماتی، بلکه کالا و خدمات عمدتاً مصرفی و معاف از تحریم‌های بین‌المللی و تحریم‌های یک‌جانبه فراسرزمینی آمریکا) و در صورت عدم تمایل ایران به انجام چنین معاملاتی، درآمدهای ناشی از فروش نفت خام و صادرات فرآورده‌های نفتی در همان کشور مقصد واردکننده آنها بلوکه می‌شد.

از آنجایی که عمده تحریم‌های نفتی ایران به بحث هسته‌ای مربوط می‌شد، بسیار طبیعی بود که برداشتن این موانع از پیش روی صنعت نفت کشور بدون حل مسئله هسته‌ای امکان‌پذیر نبود. در این چارچوب، در همان اوایل کار حصول توافق موقت ژنو در یک گام مقدماتی، برنامه کاهش ۲۰ درصدی صدور نفت ایران در هر شش ماه را متوقف ساخت. در نتیجه در فوریه ۲۰۱۴، ایران توانست روزانه به خریداران اصلی خود یعنی چین، هند، ژاپن و کره جنوبی یک میلیون و ۱۱۴ هزار بشکه نفت صادر کند.

این در حالی است که در صورت تداوم قانون کاهش ۲۰ درصدی صادرات نفت ایران در هر شش ماه، می‌باید صدور نفت کشور در همان زمان به ۶۵۰ هزار و ۶۰ بشکه در روز کاهش می‌یافت. توافق موقت ژنو توانست در سال ۲۰۱۵ متوسط صادرات واقعی روزانه نفت خام ایران را به یک میلیون و ۸۱ هزار و ۱۴۶ بشکه افزایش دهد و بنا بود تا حصول توافق جامع در همین سطح باقی بماند. در حالی که در صورت تداوم برنامه قبلی مبنی بر قانون کاهش ۲۰ درصدی صادرات نفت ایران، می‌باید صدور نفت کشور در سال ۲۰۱۵ به ۳۸۷ هزار و ۲۳۸ بشکه؛ در ۲۰۱۶ به ۲۴۸ هزار و ۸۳۲ بشکه و در ژانویه ۲۰۱۷ به ۱۷۶ هزار ۲۳۶ بشکه در روز کاهش می‌یافت. نمودار شماره ۵ تغییرات صادرات نفت کشور در صورت عدم حصول توافق و ادامه یافتن قانون کاهش ۲۰ درصدی صادرات نفت ایران، را نشان می‌دهد [۱۸-۲۰].

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۱۳۵

نمودار ۵- پیش‌بینی‌های مختلف تغییرات صادرات نفت کشور در صورت عدم حصول توافق هسته‌ای (برجام)

در نتیجه، برداشته شدن تحریم‌های نفتی به واسطه توافق نهایی هسته‌ای (برجام) نه تنها میزان ثابت در نظر گرفته شده صدور نفت در توافق موقت ژنو را کنار زده و سیری صعودی به صادرات نفت ایران داد، بلکه به ایران این اجازه را داد تا برای بازپس‌گیری سهم خود از کل صادرات نفتی اوپک به میزان پیش از تحریم‌ها اقدام نماید. در واقع، پس از توافق هسته‌ای برنامه دولت این بوده که تولید نفت کشور را حداقل به سطح زمان پیش از تحریم برساند که در این زمینه هم موفق بوده است. برنامه ایران رسیدن به میزان تولید در حدود چهار میلیون بشکه در روز تبدیل شد. در نتیجه، ایران در طول ماه‌های پس از توافق هسته‌ای از همکاری با سیاست فریز نفتی و کاهش تولید اوپک خودداری نمود. از این رو، ایران با وجود استقبال از اقدام اوپک برای توقف کلی روند افزایش تولید نفت، به برنامه افزایش تولید نفت خود تا بازگشت به وضع پیش از تحریم‌ها ادامه داد. ایران زمانی حاضر شد برای تولید خود سقف معینی تعریف کرده و با اوپک همکاری کند که تولید نفتش به سطح نسبتاً مطلوب خود رسید. در یکصد و

هفتاد و یکمین نشست اوپک در ۳۲ نوامبر ۲۰۱۶ (۱۰ آذر ماه ۱۳۹۵) اعضای اوپک در حالی به توافق رسیدند که از سال ۲۰۰۸ تاکنون چنین اجماعی بر سر کاهش تولید ایجاد نشده بود. طبق توافق، قرار شد تولید کلی اوپک ۱/۲ میلیون بشکه در روز کاهش یابد. سهم تولید اعضاء نیز مشخص شد که بر اساس آن عربستان با پذیرش کاهش تولید ۴۸۶ هزار بشکه‌ای در روز به بیشترین میزان کاهش تولید متعهد شد. علاوه بر ۱۳ کشور عضو اوپک، ۱۲ کشور غیر عضو اوپک نیز پذیرفتند برای کمک به کاهش مازاد عرضه نفت در بازارهای جهانی، روزانه به میزان ۵۶۲ هزار بشکه از تولید نفت خود بکاهند. روسیه در مقام تولیدکننده بزرگ غیر عضو، پذیرفت که روزانه به تنهایی ۳۰۰ هزار بشکه کاهش تولید داشته باشد. در این میان، ایران، نه تنها از طرح کاهش تولید اوپک مستثنی شد، بلکه این اجازه را کسب نمود که به میزان ۹۰ هزار بشکه در روز افزایش تولید داشته باشد که سهمیه تولید ایران با احتساب این میزان افزایش به ۳ میلیون و ۷۹۷ هزار بشکه در روز در شش ماه نخست ۲۰۱۷ افزایش خواهد یافت. اگر توافق هسته‌ای و برجام نبود نه تنها هیچ یک از این دستاوردها حاصل نمی‌شد، بلکه متوسط صادرات نفتی ایران در صورت اعمال قانون مصوب مرداد سال ۱۳۹۲ کنگره آمریکا به صفر می‌رسید و صنعت نفت و اقتصاد کشور را به مشکلات غیرقابل پیش‌بینی گرفتار می‌ساخت [۱۸-۲۰].

با تشدید تحریم‌ها علیه جمهوری اسلامی ایران و به‌ویژه تحریم صنعت نفت در سال ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳، رصد واقع‌بینانه وضع موجود می‌تواند در دستیابی به راهکارهای رفع و گذر از شرایط فعلی نقش بسیار عمده‌ای ایفا نماید. بر این اساس دکتر منصور معظمی در مطالعه‌ای با موضوع راهبردهای مقابله با اثرات تحریم برصنعت نفت ایران با تأکید بر توسعه همکاری‌های دانشگاه و صنعت، با شناسایی و معرفی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید راهبردهای مناسب با تحریم‌های نفتی را پیشنهاد نموده است.

استراتژی‌های مقابله با اثرات تحریم‌ها

البته موارد ذیل با استفاده از نظر جمعی از خبرگان صنعت نفت و از تحلیل SWOT بدست آمده است [۲۶-۲۷]:

۱- استراتژی تغییر جهت: رهیافت این استراتژی‌ها از بیرون به درون است که

جنبه اجتنابی یا حمایتی داشته و حمایت نقاط حاوی ضعف و آسیب‌پذیر را مد نظر دارد. نمونه‌هایی از این نوع استراتژی‌ها عبارتند از:

- تغییر روش‌های سرمایه‌گذاری و تأمین مالی پروژه‌ها با ایجاد شبکه‌های بخش خصوصی فعال در بازارهای مالی منطقه‌ای

- تغییر در دیپلماسی انرژی کشور و بهره‌گیری از روابط سیاسی و تجاری بین کشورهای دوست (کشورهای عدم تعهد) و همسایه برای ائتلاف سازی

- تغییر گفتمان بین‌المللی بر شرایط مختلف بین‌المللی

- بازنگری در مدیریت مخازن مشترک گاز طبیعی از طریق بکارگیری الگوهای نوین مدیریت تولید و بهره‌برداری مشترک به جای رقابت در تولید و برداشت غیرصیانتی

- بازنگری بازارهای مصرف و بازارهای هدف آتی

- تجدید ساختار صنعت نفت و کوچک کردن صنعت به منظور چابک سازی آن

۲- استراتژی‌های تهاجمی: در این نوع استراتژی‌ها رهیافت، رهیافت

عایق‌بندی (مجزا شدن از مضرات تحریم) است که تمرکز بر فرصت‌های کشور یا نقاط ضعف تحریم‌کنندگان دارد. تعدادی از استراتژی‌های پیشنهادی این گروه در وضعیت تحریم ایران عبارتند از:

- کاهش قیمت تمام شده

- تقویت کارآفرینان توانمند بخش خصوصی

- حضور فعال در سازمان‌ها و معاهدات تجاری انرژی

- استمرار ارتباط علمی مشترک صنعت با دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی داخلی و خارجی
  - ۳- **استراتژی تدافعی:** رهیافت این استراتژی‌ها بی‌اعتنایی به تحریم‌ها و تمرکز بر روی حوزه‌های غیرنفتی است. در واقع رهیافتی از درون به بیرون است که مستلزم رابطه هماهنگ ملت و تقویت شده بین دولت و ملت است. از جمله این استراتژی‌ها عبارتند از:
    - تقویت بخش‌های تولیدی، صنعت و معدن و کشاورزی به منظور جایگزینی اقتصاد نفتی
    - اعتمادسازی برای جذب نقدینگی جامعه با تضمین سود بالاتر از متوسط
    - توجه به نیروهای دانشی به منظور خلق فناوری و حمایت و پشتیبانی مناسب از آنها
    - فراهم ساختن شرایط پیش خرید و خرید همراه با عقد قراردادهای طولانی مدت به طور مثال ۵ ساله
  - ۴- **استراتژی تنوع:** در این نوع استراتژی‌ها، رهیافت راه فرعی و جانبی و نیز رهیافت نیابتی کردن منافع سایر کشورها و شرکت‌ها، مضرات تحریم تسهیم گردد. از جمله این استراتژی‌ها به موارد ذیل می‌توان اشاره نمود:
    - تنوع جغرافیایی بازار (مطالعات مجدد بازار و جذب مشتریان جدید و تأمین و ارائه خدمات خاص به مشتریان)
    - تنوع در مسیرهای انتقال (استفاده از ظرفیت مبادله سایر کشورها مثل چین)
    - تنوع در نحوه تأمین مالی و فنی پروژه‌ها (مبادله پایاپای)
- در جدول ذیل خلاصه‌ای از تأثیر اعمال تحریم‌های بین‌المللی بر صنعت نفت و اقتصاد کشور قبل و پس از امضاء توافق هسته‌ای (برجام) آورده شده است
[۲۶-۲۷]:

ردیف	قبل از تصویب برجام (سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳)	بعد از امضاء برجام (سال ۲۰۱۴)
۱	کاهش تولید نفت خام و فرآورده‌های نفتی	بازگشت تولید کشور به قبل از تحریم‌ها
۲	کاهش صادرات نفت خام و فرآورده‌های نفتی	افزایش صادرات نفت خام و محصولات مرتبط
۳	جلوگیری از انتقال پول حاصل از فروش نفت خام و فرآورده‌های آن به داخل کشور	آزاد سازی بخشی از پول‌های بلوکه شده در بانک‌های جهانی
۴	کاهش چشم‌گیر درآمدهای نفتی کشور	افزایش درآمدهای نفتی کشور
۵	عدم جذب سرمایه‌گذاری خارجی در پروژه‌های صنعت نفت و دیگر صنایع	انعقاد تفاهم‌نامه‌ها و قراردادهای جدید با پیمانکاران بین‌المللی
۶	عدم رشد قابل توجه در صنعت نفت کشور	سرعت گرفتن رشد و توسعه صنعت نفت و گاز
۷	افزایش هزینه‌های صنایع نفت و گاز و پتروشیمی و فرسودگی تجهیزات مرتبط	کاهش هزینه‌های مربوط به دور زدن تحریم‌ها و انتقال پول‌های حاصل از فروش و صادرات نفت و فرآورده‌های صنعت نفت و گاز و پتروشیمی
۸	از دست دادن سهم بازار انرژی و اوپک	بازگشت به بازار انرژی جهان و تثبیت جایگاه کشور در اوپک
۹	رکود اقتصاد ایران در سال‌های تحریم	خارج شدن صنایع کشور از رکود اقتصادی
۱۰	رشد منفی اقتصاد کشور در سال‌های تحریم	مثبت شدن رشد اقتصادی کشور
۱۱	کاهش چشم‌گیر واردات مواد اولیه مورد نیاز صنایع کشور	از سرگیری واردات مواد اولیه مورد نیاز صنایع کشور
۱۲	کاهش تولید صنایع خودروسازی و عمرانی کشور	افزایش تولیدات صنایع خودروسازی و عمرانی
۱۳	بحران افزایش نرخ بیکاری در کشور	خارج شدن از بحران بیکاری و آغاز روند جبرانی اشتغال در کشور

البته در سال ۲۰۱۷ پس از به قدرت رسیدن هیأت حاکمه جدید آمریکا (ریاست جمهوری دونالد ترامپ)، مواضع ضد برجامی از سوی مقامات آمریکایی که مغایر

با تعهدات ایالات متحده آمریکا وفق برجام محسوب می‌شود، عدم جدیت این کشور در ایفای تعهداتش را محرز نموده است. اتخاذ اقداماتی که مغایر با روح و اهداف برجام است وضع تحریم‌های جدید غیرهسته‌ای علیه تعدادی از اشخاص حقیقی و حقوقی ایرانی، تصویب و اجرای قانون موسوم به «ویزا» علیه چهار کشور خاورمیانه از جمله ایران، تلاش در جهت استفاده از فعالیت‌های موشکی ایران برای محکومیت‌های بین‌المللی و استفاده از ابزار شورای امنیت سازمان ملل متحد و تصویب تحریم‌های اخیر و جدید توسط مجلس سنای آمریکا علیه ایران که مصداق آشکار نقض برجام است نمونه‌هایی از این اقدامات ضد ایرانی به حساب می‌آیند [۲۷].

همان‌طور که در این تحقیق مشخص شد، نقش صنعت نفت در بودجه و درآمدهای کشور موجب گردیده است تا این صنعت از سویی، به عنوان یکی از کلیدی‌ترین صنایع جمهوری اسلامی ایران، مورد توجه تحریم‌های کشورهای غربی و قدرتمند قرار گیرد و از سوی دیگر، در اولویت بالای دولتمردان و مدیران کشور در برنامه‌ریزی‌ها باشد. در مطالعه ارائه شده از سوی دکتر معظمی و همکاران، علاوه بر شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید صنعت نفت ایران در شرایط تحریم، راهبردهای برون رفت از این محدودیت‌ها در قالب چهار گروه، به مدیران صنعت نفت کشور ارائه شده است؛ تا در صدر برنامه‌های خود قرار دهند. مهم‌ترین آنها عبارتند از: تغییر در روش‌های سرمایه‌گذاری، تغییر در گفت‌وگو بین‌المللی، اعتمادسازی برای جذب نقدینگی و تقویت بخش‌های خصوصی، توجه به نیروهای دانشی و دانشگاهی، تنوع در نحوه تأمین مالی و تمرکز بر بازاریابی. ایشان در مطالعه مزبور بیان می‌نمایند که؛ از آنجایی که در تمامی چالش‌ها، فرصت‌هایی نیز نهفته است، نظام جمهوری اسلامی ایران نیز به مثابه یک شکارچی هوشمند، با انتخاب استراتژی‌های مناسب و متنوع (هم استراتژی‌های تغییر جهت، هم تدافعی، هم تهاجمی و هم تنوع) باید از این تحریم‌ها بهره بگیرد. در این راستا نیز به سیاست‌گذاران صنعت نفت پیشنهاد ذیل را ارائه نمودند [۴-۱۳-۱۹]:

- ۱- همت مضاعف به حرکت در مسیر نقشه راه اقتصاد مقاومتی
  - ۲- بروز رسانی قوانین منطبق با شرایط تحریم و رفع خلاهای موجود؛
  - ۳- حمایت همراه با نظارت، از صنعتگران و کارآفرینان در بخش‌های گوناگون تولیدی و خدماتی و ایجاد انگیزه در میان این افراد؛
  - ۴- تغییر نگرش، ایجاد خودباوری و درونی کردن این نکته برای جامعه صنعت نفت که ترقی روزافزون جمهوری اسلامی ایران، تنها با دستان خود آنها صورت خواهد گرفت؛
  - ۵- جلوگیری از خروج استعدادها و نخبگان شاغل در صنعت نفت؛
  - ۶- کنترل سیستم توزیع و مصرف انرژی؛
  - ۷- برنامه‌ریزی برای کاهش وابستگی‌ها؛
- در این خصوص با بازبینی دیپلماسی طبق شرایط جدید می‌توان شرایطی را فراهم نمود تا ضمن معرفی دولت ایالات متحده آمریکا به عنوان دولت هنجار شکن و غیر قابل اعتماد در مجامع بین‌المللی، نسبت به همکاری کشورهای دوست و جلب نظر کشورهای اروپایی برای کاهش تبعات ناشی از خروج دولت ایالات متحده آمریکا از برجام و تحریم‌های خودسرانه دولت مذکور را اقدام نمود. تلاش‌های دستگاه دیپلماسی کشور جهت استفاده بهینه از فرصت ایجاد شده برای همکاری کشورهای مورد تحریم ایالات متحده آمریکا و همچنین کشورهای اروپایی برای کاهش وابستگی به ارزهای مورد تحریم از قبیل دلار، از طریق تمایل به تبادلات مالی بر اساس واحد پولی سایر کشورها و یا استفاده از سایر ارزهای رایج از قبیل یورو و یوان چین منجر به یک موفقیت در عرصه دیپلماتیک و اقتصادی می‌گردد به نحوی که ضمن شکست سیاست‌های خصمانه دولت آمریکا، منجر به افزایش رونق اقتصادی از طریق افزایش فروش فرآورده‌های نفتی و غیر نفتی می‌گردد.

منابع و مآخذ

- ۱- abolfazl yahyaabadi ,saeed samadi ,mostafa jahantigh .
(۲۰۱۳)Analysis of oil price variability, exchange rate and economic sanctions on economic growth) *st national e-conference on future perspective of iranian economy* ، (صفحه ۲۰-۲۷) .
(۲۰۱۳) .
- ۲- Ali Raoofti .(۲۰۱۴) .The impact of economic sanction against Iran) *st international conference on Economics, Management, Accounting and social Science* .
(۲۷-۱۵)Rasht: Allameh Tabatabai University.
- ۳- Habibi, N .(۲۰۱۸) .The Iranian Economy Two Years after the Nuclear Agreement *Crown center for middle east studies* ۱۱۵،
- ۴- اداره بررسی ها و سیاست های اقتصادی. (۲۱ آذر، ۱۳۹۴). گزارش اقتصادی و ترازنامه سال ۱۳۹۴. گزارش سالیانه و ترازنامه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، صفحات ۲۰ - ۳۳
- ۵- امیر مهرزاد. (۱۳۹۵). تأثیر برجام بر رشد صنعت نفت. تهران: گسترش صنعت.
- ۶- بانک جهانی. (۱۳۹۶-۱۳۹۷). گزارش سالانه بانک جهانی از وضعیت اقتصاد ایران. برتون وودز: بانک جهانی.
- ۷- بانک جهانی. (۲۰۱۵). پیامدهای اقتصادی لغو تحریم‌های ایران. فصلنامه گزارش اقتصادی منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، ۴۶
- ۸- جوینر، د. (۱۳۹۶). برنامه هسته‌ای ایران و حقوق بین‌الملل از تقابل تا توافق. تهران: مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

- ۹- خبرگزاری، ا. (۱۳۹۵). دستاوردهای برجام در صنعت نفت. تهران: کانال اقتصادی ایرنا.
- ۱۰- خبرگزاری بлумبرگ. (۱۳۹۵). سیمای صادرات نفت ایران پس از برجام. تهران: اقتصادنیوز.
- ۱۱- خبرگزاری تسنیم. (۱۳۹۶). لیست همه تحریم‌های غرب علیه ایران. تهران: دیپلماسی ایرانی.
- ۱۲- خبرگزاری دولت. (۱۳۹۵). درآمدهای نفتی ایران قبل و پس از اجرای برجام. تهران: پایگاه اطلاع‌رسانی دولت.
- ۱۳- خلیج فارس شرکت صنایع پتروشیمی. (۱۳۹۵). تبعات مثبت و منفی خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا بر صنعت نفت و پتروشیمی ایران. روابط عمومی و امور بین‌الملل شرکت صنایع پتروشیمی خلیج فارس، ۱ - ۱۳
- ۱۴- دریایی، م. (۱۳۹۴). مجموعه اسناد مذاکرات هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران با کشورهای ۱+۵. تهران: مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی.
- ۱۵- زمانی نیا، م. (۱۳۹۵). هشت دستاورد نفتی برجام. تهران: دنیای اقتصاد.
- ۱۶- سلیمان زاده، س، امیدی، ع و براتی، س. (۱۳۹۷). راهبرد سیاست خارجی ترامپ: هیبرید نوانزواگرایی - واقع‌گرایی. فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۱ - ۱۷
- ۱۷- شرکت صنایع پتروشیمی، خ. (۱۳۹۶). تحریم‌های جدید آمریکا علیه برنامه موشکی ایران. روابط عمومی و امور بین‌الملل، ۱-۱۶
- ۱۸- صنایع پتروشیمی شرکت ملی. (۱۳۹۰-۱۳۹۶). گزارش عملکرد سالیانه شرکت ملی صنایع پتروشیمی. تهران.
- ۱۹- عباس مصلی نژاد. (۱۳۹۴). سیاست‌گذاری اقتصاد سیاسی نفت و تحریم‌های بین‌المللی ایران. پژوهش نامه علوم سیاسی، سال دهم، شماره سوم، ۲۰۰
- ۲۰- علیرضا دلخوش. (۱۳۹۶). برجام و پس‌برجام از دیدگاه حقوق بین‌الملل. فصلنامه سیاست خارجی سال سی و یکم، شماره ۱، ۵۱-۷۳

تحلیلی بر برجام - بررسی مقایسه‌ای امکانات و موانع صادرات نفت قبل و بعد از برجام..... ۱۴۵

- ۲۱- غریب آبادی، ک. (۱۳۹۴). تحریم‌های اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران در یک نگاه. تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- ۲۲- قنبرلو، ع. (۱۳۹۷، مرداد ۱۸). مبنای نظری تحریم‌های مربوط به برنامه هسته‌ای ایران: مقایسه دیپلماسی دولت‌های ترامپ و اوباما. فصلنامه مطالعات راهبردی، ص. ۷۵-۹۹
- ۲۳- کارشناسان وزارت امور خارجه، ا. (۱۳۹۴). برنامه جامع اقدام مشترک. مذاکرات هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران با کشورهای ۵+۱ (ص. ۱-۱۳۶). ژنو: شورای امنیت سازمان ملل متحد.
- ۲۴- گمرک، ج. (۱۳۹۲-۱۳۹۷). گزارش صادرات نفتی و غیر نفتی کشور. تهران.
- ۲۵- معاونت بررسی‌های اقتصادی. (۱۳۹۳). مروری بر تحولات تولید و صادرات نفت خام ایران در سال‌های اخیر. تهران: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران.
- ۲۶- منصور معظمی. (۱۳۹۴). آثار درخشان برجام هسته‌ای بر صنعت نفت. تهران: روزنامه دنیای اقتصاد.
- ۲۷- منصور معظمی و نرجس سرعتی آشتیانی. (۱۴ مهر، ۱۳۹۱). راهبردهای مقابله با اثرات تحریم بر صنعت نفت ایران با تأکید بر توسعه همکاری‌های دانشگاه و صنعت. فصلنامه نوآوری و ارزش آفرینی، صفحات ۲۹-۳۸
- ۲۸- نقوی حسینی، س. (۱۳۹۶). گزارش آثار و تبعات تحریم
- ۲۹- هلدینگ خلیج فارس شرکت صنایع پتروشیمی. (۱۳۹۶). گذری بر مباحث مطرح شده در مذاکرات ترامپ با پادشاه عربستان و سران کشورهای عربی. روابط عمومی و امور بین‌الملل هلدینگ خلیج فارس، ۱-۱۹.

